

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**Rol Teorisi Perspektifinden Woodrow Wilson'ın Liberal
Enternasyonalist ve Ruhullah Humeyni'nin Devrimci
Enternasyonalist Dış Politika Rol Anlayışları Üzerine Bir
İnceleme**

Yüksek Lisans Tezi

Melike Keleş

Eylül 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**Rol Teorisi Perspektifinden Woodrow Wilson'ın Liberal
Enternasyonalist ve Ruhullah Humeyni'nin Devrimci
Enternasyonalist Dış Politika Rol Anlayışları Üzerine Bir
İnceleme**

Yüksek Lisans Tezi

Melike Keleş

Danışman

Doç. Dr. Fatih Bayram

Eylül 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Melike KELEŞ tarafından hazırlanan “Rol Teorisi Perspektifinden Woodrow Wilson’ın Liberal Enternasyonalist ve Ruhullah Humeyni’nin Devrimci Enternasyonalist Dış Politika Rol Anlayışları Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim/Bilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Fatih Bayram

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Lütfullah Karaman

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuzhan Göksel

Marmara Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 30 Eylül 2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığında yazılan bu tezin Chicago yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun metin içi kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

Doç. Dr. Fatih Bayram

Etik İlkelere Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

Melike Keleş

ÖZET

Rol Teorisi Perspektifinden Woodrow Wilson'ın Liberal Enternasyonalist ve Ruhullah Humeyni'nin Devrimci Enternasyonalist Dış Politika Rol Anlayışları Üzerine Bir İnceleme

Keleş, Melike

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Fatih Bayram

Eylül, 2024. 157 Sayfa.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson ve İran İslam Cumhuriyeti Rehberi Ayetullah Ruhullah Humeyni, ileri sürdükleri enternasyonalist projelerle temsil ettikleri devlet mekanizmaları için "ideal bir dünya düzeni müteahhiti" rolünü tahayyül ve inşa ederek, devletlerinin uluslararası alanda bu özgün rolü canlandırması gerektiğine karar vermişlerdir. Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni'nin ortaya koydukları enternasyonalist dış politika rol anlayışları "kurtarıcı", "lider", "demokrasinin/devrimin kalesi" ve "inancın savunucusu" gibi birçok "alt rolü" bünyesinde barındıran bir "üst rol" olma özelliği taşımaktadır. Devletlerinin kimlikleriyle yakından ilişkilendirilen ve dünya siyasi tarihinde o zamana dek hiçbir siyasi aktör tarafından benimsenmemiş olan bu orijinal roller, liderlerin devletlerinin dış politika rol seçimi tercihleri üzerindeki kritik etkisini göstermesinin yanı sıra, insan karar vericilerin hayal ve düşünce dünyalarının ileri sürdükleri rollere yansıdığına işaret etmektedir. Liderler, devletlerinin dış politika rol seçim sürecini şekillendirebilme kapasite ve fırsatlarına sahiptirler. Uluslararası siyasette devletlerin davranışlarının eksiksiz bir okumasının yapılabilmesi için liderlerin karar ve davranışlarının yanı sıra, bilişsel ve kişilik özellikleri, fikirleri, inançları, değerleri, tecrübeleri, önyargıları, zaafıları, korkuları gibi bir takım etkenlerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Bu tezin amacı, liderlerin, temsil ettikleri devlet mekanizmalarının dış politika rol seçim tercihleri üzerindeki etkinliğini ortaya koymaktır. Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni'nin ileri sürdükleri uluslararası projelerin teşvik edici unsurları arasındaki farkedilen benzerliklerin ortaya konması, bu çalışmanın bir kaygısı olmasa da, motivasyonlarından biri olmuştur. Çalışma, Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni'nin enternasyonalist dış politika doktrinlerini rol teorisi perspektifinden ele alarak belirli

yönlerden incelemektedir. Woodrow Wilson ve onun liberal enternasyonalist ulusal rol anlayışı, çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Tez, karar verme sürecini insan karar vericinin bakış açısından anlamaya çalışan ve devletlerin maddi kaynaklarının yanı sıra liderlerin algılarının da dikkate alınmasıyla zengin bir teorik araç seti sunan rol teorisinin ışığında vaka analizi yönteminden faydalanmaktadır. Çalışmada sıkça başvurulan birincil kaynaklar olarak liderlerin açıklamaları, ortaya konan değerlendirmelerin çıkış noktasını teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rol Teorisi, Liderler, Ulusal Rol Anlayışları, Woodrow Wilson, Ruhullah Humeyni.

ABSTRACT

A Study on Woodrow Wilson's Liberal Internationalist and Ruhollah Khomeini's Revolutionary Internationalist Foreign Policy Role Conceptions from the Perspective of Role Theory

Keleş, Melike

Master Thesis, Department of International Relations

Advisor: Associate Prof. Fatih Bayram

September, 2024. 157 Pages.

Woodrow Wilson, the President of the United States of America, and the Supreme Leader of the Islamic Republic of Iran, Ayatollah Ruhollah Khomeini, envisioned and constructed the role of an “ideal world order constructor” for the state mechanisms they represented and decided that their states should perform this unique role in the international arena. The internationalist foreign policy role conceptions advanced by Wilson and Khomeini represent a form of "upper-role," encompassing multiple "sub-roles" such as "savior," "leader," "bastion of democracy/revolution," and "defender of the faith." These distinctive roles, which became closely associated with the identities of their states and have never been adopted by any political actor in world political history, not only demonstrate the significant influence of leaders on the foreign policy role selection choices of their states, but also indicate that the imaginations and ideas of human decision-makers reflect in the roles they propose. Leaders have the capacity and opportunity to shape their states' foreign policy role selection process. In order to achieve a comprehensive understanding of state behavior in international politics, it is essential to consider a range of factors, including cognitive and personality traits, ideas, beliefs, values, experiences, prejudices, weaknesses, and fears, in addition to the decisions and actions of leaders.

The objective of this thesis is to reveal the agency of leaders in their states' foreign policy role selection choices. The presentation of the perceived similarities between the drivers of their international projects proposed by Woodrow Wilson and Ruhollah Khomeini has been one of the motivations, if not a concern, of this study. The study examines specific aspects of the internationalist foreign policy doctrines of Woodrow Wilson and Ruhollah Khomeini from the perspective of role theory. Woodrow Wilson and his liberal

internationalist national role conception is the focus of this study. The thesis utilizes the case study method in light of role theory, which seeks to understand the decision-making process from the perspective of the human decision-maker and offers a rich set of theoretical tools by considering the material resources of states as well as the perceptions of leaders. As the primary sources have been frequently consulted in the study, leaders' statements constitute the starting point for the assessments.

Key Words: Role Theory, Leaders, National Role Conceptions, Woodrow Wilson, Ruhollah Khomeini.

ÖNSÖZ

İstanbul Üniversitesi, Fars Dili ve Edebiyatı bölümünde geçen lisans hayatımda İran ve Amerikan siyasi tarihlerine dair ilgi dolu okumalarım beni sürükleyici bir zihin yolculuğuna çıkarmıştı. İran’da çok kısa bir süre de olsa kalmış olmamın da bunda etkisi olduğunu itiraf etmeliyim. Che Guevara fotoğrafının duvarını süslediği Reşt’deki o kafeyi, Rıza Şah Pehlevi döneminde Batılı bir tarzda inşa edilmiş olan Büyük Ramsar Otel’inin girişinde piposunu tütüren bohem giyimli o adamı ya da dövmelelerine dikkat kesildiğim o kişiyi üzerinden yıllar geçse de hatırlarım. Birçok hatıram arasından bunları paylaşmamın sebebi, İran’a dair yerleşik algılarımla uyuşmayan görüntüler olmalarıydı. Aklımdaki görüntü ve bilgilerin ahenksizliği, merakımın katlanarak artmasına neden olmuştu. Bu iki devlet arasındaki on yıllardır süregelen düşmanlık bir yana, liderlerinin farklı dönemlerde de olsa, belirli yönlerden benzer uluslararası projeler ileri sürmüş olmaları ve benzer roller hayal etmeleri ilginç gelmişti. Dolayısıyla bu araştırmaya olan ilgim daha çok liderlerin devletlerinin ve toplumlarının üzerinde sosyal, siyasi, dini ve ideolojik bağlamda ne denli etki bırakabildiğini keşfetmemden ileri geliyordu.

Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni, ileri sürdükleri enternasyonalist projelerle devletlerinin ve toplumlarının hayatında derin izler bırakabilmeyi başarmıştı. İnşa ettikleri bu ideolojik projeler, halefleri tarafından da onaylanarak günümüze kadar bir miras olarak aktarıldı. İleri sürülen projelerin düşünsel kaynakları, ilgili devletler ve kısmen toplumları nazarında oldukça güçlü ve karizmatik bir portre çizmekteydi. Kim kendisine dünyevi ve uhrevi bir misyonun yüklendiği dünya çapında bir lider ve kurtarıcı olmak istemezdi ki; ya da kim evrensel bir misyon için seçilmiş olduğuna inanmaktan kendini alıkoyabilirdi ki? Nitekim bu liderlerin halefleri ve kısmen toplumları da buna inandı. Bu uluslararası projelerin başarısı da esasen buradaydı; ilgili devletlere ve toplumlara evrensel bir sorumluluk yüklüyordu, bir amaç ve anlam duygusu aşılyordu, varoluşsal bir motivasyon sağlıyordu. Nihayetinde Wilson ve Humeyni’nin enternasyonalist projelerinin arka planındaki teşvik edici unsurlar merakımı oldukça cezbetmişti. Araştırmalar ve okumalarımın neticesinde kendimi nasıl başladığımı ve bitirdiğimi anlamadığım uzun ve mental olarak yorucu bir akademik yolculuğun, en azından şimdilik, sonunda buldum.

İş mesaimin arta kalan zamanında, gün sonunda düşünmeye takati kalmamış bir ruh haliyle tamamlanan bu çalışmanın benim için ne kadar değerli olduğunu kelimelerle ifade

etmem mümkün değildir. Herşeye rağmen pes etmeyip yola devam eden şahsıma, en kalbi duygularıyla teşekkür ediyorum. Bu yolculukta bana eşlik eden ve süreci beni endişeye sevk etmeyecek bir şekilde yöneten değerli danışmanım Doç. Dr. Fatih BAYRAM'a müteşekkirim. Tezime kıymetli yorumlarıyla katkı sunan jüri üyeleri Prof. Dr. Lütfullah KARAMAN ve Doç. Dr. Oğuzhan GÖKSEL hocalarıma şükranlarımı sunarım. Maddi manevi desteğini benden esirgemeyen, güzel ruhuyla ruhuma dokunan sevgili hocam Doç. Dr. Helin SARI ERTEM'e en içten duygularıyla teşekkür ederim. Akademiye olan inancımı yitirmeme engel olan, akademik anlamda özgüven kazanmama katkı sunan, çalışmalarına yorumlarıyla rehber olan kıymetli hocam Prof. Dr. Berdal ARAL'a şükranlarımı sunarım. Çalışmamı, sadece varlıklarının bile bana güç verdiği sevgili aileme armağan ediyorum. Son olarak, her daim cömertliğini hissettiren, işlerimi kolaylaştıran, bana şüphesiz her zorlukla birlikte bir kolaylık vardır diyen, en güzel isimlerin sahibi; Hamîd olan Rabbime şükrediyor; en büyük teşekkürü O'na saklıyorum.

İÇİNDEKİLER

TEZ JÜRİSİ ONAYI.....	ii
BEYANLAR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: TEMEL KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	5
1. ROL TEORİSİ.....	5
1.1.1. Rol Teorisinin Kökeni.....	5
1.1.2. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Rol Teorisi	8
1.1.4. Dış Politika Analizinde Rol Teorisi	17
1.1.5. Rol Teorisinin Gelişimi	21
1.1.6. Temel Kavramlar.....	30
1.1.7. Liderler ve Rol Seçimi Tercihlerine Etkileri.....	33
1.1.8. Rol Teorisine Yönelik Eleştiriler: Bardağa Dolu Tarafından Baksak Ne Kaybederiz?.....	40
İKİNCİ BÖLÜM: ÖZEL KAVRAMSAL ÇERÇEVE	43
2. ENTERNASYONALİZM, LİBERALİZM, DEVRİM VE BİLEŞİMLERİ: LİBERAL ENTERNASYONALİZM VE DEVRİMCİ ENTERNASYONALİZM	43
2.1. Enternasyonalizm.....	43
2.1.2. Liberalizm.....	49
2.1.3. Liberal Enternasyonalizm.....	55
2.1.4. Devrim.....	62
2.1.5. Devrimci Enternasyonalizm.....	71
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: WOODROW WILSON'IN LİBERAL ENTERNASYONALİST VE RUHULLAH HUMEYİNİ'NİN DEVRİMCİ ENTERNASYONALİST DIŞ POLİTİKA ROL ANLAYIŞLARI: LİDERİN ROL SEÇİM TERCİHLERİNE ETKİSİ 78	
3. Woodrow Wilson'ın Hayatı ve Düşünce Dünyası.....	78
3.1. Woodrow Wilson'ın Liberal Enternasyonalist Dış Politika Rol Anlayışı	90
3.2. Ruhullah Humeyni'nin Hayatı ve Düşünce Dünyası.....	101
3.2.1. Ruhullah Humeyni'nin Devrimci Enternasyonalist Dış Politika Rol Anlayışı	110

SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	127

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AIPAC: American Israel Public Affairs Committee (Amerikan-İsrail Halkla İlişkiler Komitesi)

DPA: Dış Politika Analizi

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

SY: Sayı

Uİ: Uluslararası İlişkiler

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Woodrow Wilson'ın Liberal Enternasyonalist Dış Politika Rol Anlayışı	94
Şekil 2. Ruhullah Humeyni'nin Devrimci Enternasyonalist Dış Politika Rol Anlayışı.....	116

GİRİŞ

Liderler, dış politika karar verme sürecinin kritik siyasi aktörleridir. Dış politika karar ve davranışlarını şekillendirebilme kapasite ve fırsatlarına sahiptirler. Siyasi tarihte, dış politika tercihlerini güvence altına alabildikleri ve uluslararası sistemin işleyişini etkileyebildikleri ölçüde, derin izler bırakırlar. Devletlerin neden belirli şekillerde davrandıkları ve bu davranışların arka planındaki motivasyonların ne olduğu sorusu, bizi devletlerin en üst düzey yönetim yetkisine sahip olan liderlere yönlendirmektedir. Devletlerin davranışlarını açıklamanın anahtarı, aktörler olarak insan karar vericilerin durumlarını nasıl algıladığında ve tanımladığında yatar. Liderlerin bir duruma ilişkin kanıya nasıl vardıklarını sorgulama ve anlama kaygısı, gittikçe büyüyen bir araştırma sahasının teşvik edici unsuru olmaktadır. Uluslararası ilişkileri bireysel karar vericinin perspektifinden anlama çabası, uluslararası alandaki olayların yapısal kısıtlamaların yanı sıra karar vericilerin bilişsel ve kişilik özellikleri, fikirleri, inançları, değerleri, tutumları, önyargıları ve zaafı gibi birçok etkene de bağlı olduğu kabülünden ileri gelmektedir.

Dış Politika Analizi ekolünün çalışmaları kapsamında gelişen bir araştırma alanı olarak rol teorisi, devletlerin davranışlarını insan karar vericilerin perspektifinden anlamaya çalışır. Uluslararası ilişkilerin zeminini devletler olarak kabul eden; makro düzeyde devletler arası ilişkilere ve uluslararası sistemin işleyişine odaklanan, uluslararası sistemin çoğunlukla yapısal dinamiklerine vurgu yapan Uluslararası İlişkiler Teorilerinin aksine, uluslararası ilişkilerin zemininin ve devletler arasındaki etkileşimlerin "tek başına veya gruplar halinde hareket eden insan karar vericilere dayandığı, insan karar vericilerin ulusal ve uluslararası yapılara gömülü olduğu, hem sosyal yapı tarafından etkilenen hem de onu etkileyebilen aktörler oldukları" kanısından yola çıkarak yapısal kısıtlamaların uluslararası sistemin işleyişindeki kritik etkisini de dikkate alan bir orta boy kuram olarak kabul edilmektedir.

Bireylerin sosyal hayatta ebeveyn, kardeş, vatandaş, öğretmen vb. roller benimsemesi gibi, siyasi aktörler de uluslararası alanda belirli roller benimserler. Canlandırılan bu roller, ilgili siyasi aktörlerin kimliği, çıkarları ve davranışları hakkında birçok şey anlatır; bir aktörün birçok rol arasından seçim yaparak belirli rolleri oynamayı tercih etmesi neyi ifade etmektedir? Örneğin; bir aktör devrimin kalesi rolünü oynarken, diğer bir aktör neden demokrasinin kalesi rolünü oynamayı tercih eder? Bir aktörü "bağımsız", "köprü", "arabulucu" rollerini oynamak yerine "bölgesel koruyucu",

"bölgesel lider" ve "inancın savunucusu" rollerini oynamaya iten nedir? Bu sorular, basitçe, aktörlerin kendilerine uygun gördükleri rolleri tercih ederek oynadıklarını ifade eder. Tercih edilen roller genellikle siyasi aktörlerin maddi ve düşünsel kaynaklarına işaret eder; belirli rollerin oynanabilmesi için gereken kapasite ve fırsatlara sahip olunmayabilir. Roller, bir aktörü uluslararası ortamdaki diğer aktörlerle ilişkili olarak tanımlayan niteliklere; tarihine, kültürüne, değerlerine, inançlarına, dini ve siyasi geleneklerine işaret edebilir. Bu, siyasi aktörlerin kendilerini nasıl algıladıkları ve başkaları tarafından nasıl algılandıklarıyla bağlantılıdır. Liderler ise, devlet mekanizmaları tarafından uluslararası ortamda oynanan rollerin kilit isimleridir. Dış politika rol seçim sürecini şekillendirebilme; kendi tercihlerini güvence altına alabilme kapasite ve fırsatlara sahiptirler. Dolayısıyla liderler, devletlerin davranışlarının tam anlamıyla anlaşılabilmesi için dikkate alınması gereken önemli siyasi karar vericilerdir.

Woodrow Wilson başkanlık döneminde ileri sürdüğü liberal enternasyonalist dış politika doktriniyle Amerika Birleşik Devletleri'nin "demokrasinin kalesi", "lider", "kurtarıcı" ve "inancın savunucusu" rollerini bünyesinde barındıran "ideal bir dünya düzeni müteahhiti" rolünü canlandırması gerektiğine karar verirken; İran İslam Cumhuriyeti Rehberi Ayetullah Ruhullah Humeyni, ileri sürdüğü devrimci enternasyonalist dış politika doktriniyle İran'ın "devrimin kalesi", "lider", "kurtarıcı" ve "inancın savunucusu" rollerini içeren "ideal bir düzen/İslam düzeni" rolünü oynaması gerektiğine karar vermiştir. Amerikan ve İran siyasi tarihlerinin yabancı olduğu bu rol anlayışları, ilgili devletlerin rol kümesinde o zamana dek yer almamaktaydı. Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni, temsil ettikleri devlet mekanizmaları için özgün roller hayal ve inşa ederek, devletlerinin dış politika rol seçim sürecinde kendi tercihlerini güvence altına alabilmeyi başarmış; sadece kendi devletlerinin dış politikalarına, kimliklerine ve hatta ideallerine değil, uluslararası siyasete de damga vurmuşlardır.

Bu tezin amacı, sembolik etkileşimci bir yaklaşımın ışığında bireysel siyasi karar vericiler olarak liderlerin dış politika rol seçim sürecindeki eylemliliğini vurgulamaktır. Bireysel analiz düzeyinin rol teorisine yeterince entegre edilmemesi, devletlerin davranışlarının kapsamlı bir okumasının yapılabilmesi noktasında eksik bir portre çizmektedir. Rol teorisine lider temelli bir yaklaşımla, bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır. Her ne kadar geç dönem rol teorisi çalışmaları daha çok sembolik etkileşimci bir yaklaşım benimseyerek insan karar vericilere odaklanmakta ise de, bireysel siyasi karar vericiler olarak liderler ve onların dış politika rol seçim

süreçlerindeki etkileri yeterince incelenmemiştir. Liderler, devlet davranışlarının doğrudan kaynağı ve uluslararası ortamda canlandırılan rol anlayışlarının öznesi olabilirler.

Rol teorisi, disiplindeki bireysel analiz düzeyi çalışmalarının gelişimi için zengin bir araç seti sunmaktadır. Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni'nin dış politika yaklaşımlarında belirli rollerin varlığının anlaşılması, liderleri ve onların dış politikadaki etkinliğini merkeze alan bu çalışmanın rol teorisi perspektifinden ele alınmasını teşvik etmiştir. Woodrow Wilson'ın liberal enternasyonalist ve Ruhullah Humeyni'nin devrimci enternasyonalist dış politika rol anlayışları, liderlerin temsil ettikleri devlet mekanizmalarının rol tercihlerine etkisi bağlamında, iki örnek vaka şeklinde ele alınarak incelenmiştir. Çalışmanın kapsamı, ilgili iki liderin fikir dünyalarının ve ulusal rol anlayışlarının belirli yönlerden ele alınmasıyla sınırlandırılmıştır. Bu rol anlayışları günümüzde ilgili devletlerin rol kümelerinde yer almaya devam eden büyük strateji niteliği kazanmış roller olup, çalışmada sadece Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni dönemlerinin belirli olayları ve yönleri ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışma ilgili dış politika doktrinlerine yönelik kapsamlı bir açıklama sunmayı vadetmemektedir. Bununla birlikte, Woodrow Wilson ve onun liberal enternasyonalist rol anlayışına daha fazla yoğunlaşmış olup, çalışmanın odağını teşkil etmektedir.

Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni'nin temsil ettikleri devlet mekanizmalarının dış politika rol tercihlerine damga vurmuş olmaları, haleflerinin ilgili ulusal rol anlayışlarını benimseyerek devam ettirmeleri, günümüzde bu ulusal rol anlayışlarının büyük strateji niteliği de kazanarak ilgili devletlerin rol kümelerinde yerleşik bir konum elde etmesi, barındırdıkları fikir ve değerlerle bu iki rol anlayışının özgün niteliklere sahip olması ve daha önce hiçbir devlet tarafından canlandırılmamış rol anlayışları olmaları neden böyle bir çalışma yapılmasına gerek duyulduğunun bir açıklamasını ifade eder. Her iki liderin kişilik yapıları, düşünce dünyaları ve ileri sürdükleri ulusal rol anlayışlarında belirli dikkat çekici benzerliklere rastlanması da, rol teorisi ile operasyonel kod ve liderlik özelliği analizi teorileri gibi diğer dış politika teorileri arasında daha sağlam bir diyalog kurulabileceğine işaret etmektedir. Liderlerin inanç ve fikir dünyaları ile birlikte kişilik ve bilişsel özelliklerinin dış politika rol seçim sürecindeki etkisinin incelenmesinin, literatüre değerli bir katkı sunacağına inanılmaktadır. Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni'nin kendi devletleri için inşa ettikleri liberal enternasyonalist ve devrimci enternasyonalist rol anlayışları, liderlerin

hayal ve fikir dünyalarıyla birlikte inançlarının da ileri sürdükleri rollere yansıyabildiğine işaret etmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde rol teorisi genel hatlarıyla tanıtılacaktır. Uluslararası ilişkiler disiplinine kazandırıldığı dönemden günümüze dek uzanan ilham verici yolculuğunda, liberal enternasyonalist ve devrimci enternasyonalist dış politika doktrinleriyle ilişkili olarak, rol teorisi, belirli yönlerden ele alınacaktır. İkinci bölümde enternasyonalizm konseptinin türevleri olarak liberal enternasyonalizm ve devrimci enternasyonalizm kavramları doktriner, ilkesel, ideolojik ve siyasi bağlamda incelenecek; bu kavramlarla ilişkili enternasyonalizm, liberalizm ve devrim nosyonları genel hatlarıyla açıklanacaktır. Üçüncü bölümde ise, Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni'nin hayatlarının ve düşünce dünyalarının belirli yönlerine değinildikten sonra, ileri sürülen uluslararası projeler rol teorisi perspektifinden değerlendirilerek liderlerin rol tercihleri üzerindeki etkileri vurgulanacaktır. Bu kapsamda ilgili liderlerin açıklamalarına özel bir önem atfedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: TEMEL KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ROL TEORİSİ

1.1.1. Rol Teorisinin Kökeni

Kökleri sosyoloji, sosyal psikoloji ve antropolojiye dayanan rol teorisi, sosyal bilimlerde nispeten uzun bir geçmişe sahiptir; gelişim süreci 1920'lerin sonu ve 1930'ların başında başlamıştır. Teorinin temel kavramı olan rol, aktörlerin sahnede rol olarak oyun sergilediği tiyatrodan ilham alınmış ve sosyal bilimlere uyarlanmıştır. Bir tiyatro metaforu olarak rol kavramına duyulan bu ilgi, sosyal bilimcilerin toplumsal düzenin işleyişini onu oluşturan bireylerin özellikleri ve davranışlarıyla ilişkilendirme yaklaşımından ileri gelmiştir. Toplumsal yaşam ile aktörlerin öngörülebilir roller oynadığı tiyatro karşılaştırılarak ve bu düzlemde bir bağ kurularak sosyal bilimlerde rol teorisinin temelleri atılmıştır.

Rol teorisinin kökeni, sosyoloji alanında Robert Merton'un, antropoloji alanında Ralph Linton'un ve sosyal psikoloji alanında George Herbert Mead'ın erken dönem çalışmalarına dayanmaktadır.¹ Bu teorisyenlerin yanı sıra Jacob Moreno, George Simmel, Muzafer Sherif ve Talcott Parsons gibi teorinin gelişimine katkı sunan daha birçok isim sayılabilir. Rol teorisi sosyoloji, sosyal psikoloji ve antropoloji araştırmacılarının kendi farklı yorum ve değerlendirmeleriyle her üç disiplinden de beslenmiştir. Dolayısıyla sosyal bilimler literatüründe rol kavramının kullanımı ve tanımına yönelik birçok farklılık bulunmaktadır. Kavrama yönelik üzerinde fikir birliğine varılan bir tanım ve yorum söz konusu değildir. Bu durum teorinin gelişim sürecine katkı sağlamış olsa da, aynı zamanda teoriye dair bir kafa karışıklığına sebep olarak, teorinin eleştirilerin odağı haline gelmesine kapı araladığını da belirtmek gerekir.

Rol kavramına ilk dikkat çeken sosyologlardan biri olan Robert E. Park (1927), "herkes her zaman ve her yerde az ya da çok bilinçli olarak bir rol oynamaktadır. Bizler ebeveynler ve çocuklar, efendiler ve hizmetkârlar, öğretmenler ve öğrenciler, müşteriler

¹ Marja Aartsen ve Thomas Hansen, "Social Participation in the Second Half of Life", *Reference Module in Biomedical Sciences* (Elsevier, 2019), 250; James Georgas, "Family and Culture", *Encyclopedia of Applied Psychology* (Elsevier, 2004), 18-19; "Role Theory," *Encyclopedia of Sociology*, Encyclopedia.com, Erişim Tarihi 28 Aralık 2023, <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/role-theory>.

ve meslek sahipleri, Yahudi olmayanlar ve Yahudileriz. Bu roller içinde birbirimizi tanırız; bu roller içinde kendimizi tanırız”² diyerek rollerin önemini vurgulamıştır. Bir antropolog perspektifinden bakarak rolleri değerlendiren Linton ise, rol kavramını statü ile ilişkilendirmiş; statüyü “belirli bir kalıp içindeki konum” ve rolü de “bir statünün dinamik yönü” olarak tanımlamıştır.³ Toplumdaki her pozisyon/konum veya statü, beraberinde bir dizi beklenen davranış kalıbı getirir. Statü tanımında bahsettiği kalıplar da bu kalıplardır. Ona göre, statü ve rol bir madalyonun iki yüzü gibidir. “Statüyü oluşturan haklar ve görevler uygulandığında bir rolün oynandığını” belirtmiştir.⁴ Yani, statüyü işgal edilen bir konum olarak görürken, bu konumun gerekliliklerinin gerçekleştirilmesini rolün oynanması olarak ele almıştır. Buna karşılık, Mead, rolleri, “bireylerin diğer kişilerle etkileşime girerken geliştirdikleri başa çıkma stratejileri” olarak görmüştür.⁵ Ogburn ve Nimkoff, rolü, “bir gruptaki belirli bir pozisyonla ilişkilendirilen, hem görevler hem de ayrıcalıklardan oluşan, sosyal olarak beklenen ve onaylanan bir dizi davranış kalıbı”⁶ olarak tanımlarken; Johnson’a göre rol, “pozisyon sahibinin davranışlarına ilişkin diğer üyeler tarafından sahip olunan beklentileri ve yükümlülükleri”⁷ ifade eder. Jacob Moreno’ya göre ise roller “kişilerin yakın ilişkilerinde benimsedikleri alışılmış, bazen de zararlı taktikler”dir.⁸ Hâsılı, literatürde kimi çalışmalar rolü bireylerin davranışlarıyla eş tutma eğilimindeyken, kimileri ‘beklenen bir davranış olarak rol’ ile ‘bir uygulama veya performans olarak rol’ arasında ayırım yapmaktadır.⁹ Bazı araştırmacılar rol kavramını sosyal sistemi tanımlamak için kullanırken, diğerleri bunu bireyin davranışlarına uygulamaktadır.¹⁰ Bu kavramsal zenginlikten hareketle denilebilir ki, rol kavramına yüklenen farklı anlamlar ve yorumlar, rol teorisinin doğuşuna ve gelişimine büyük katkıda bulunmuştur.

Roller, insanların sahip oldukları sosyal konumları (örneğin; doktor, anne, müşteri vb.) ve bu konumla ilişkili davranışları ifade eder. Roller, kişisel özelliklere, zamana ve

² Robert E. Park, “Human Nature and Collective Behavior,” *American Journal of Sociology* 32, sy.5 (1927): 738.

³ Ralph Linton, *The Study of Man* (New York: D. Appleton-Century Company, 1936): 113-14.

⁴ Linton, *The Study of Man*, 114.

⁵ “Role Theory,” *Encyclopedia of Sociology*, Erişim Tarihi 28 Aralık 2023, <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/role-theory>.

⁶ William F. Ogburn ve Meyer Francis Nimkoff, *A Handbook of Sociology*, 1958.

⁷ “Status and Role,” Erişim Tarihi 27 Ekim 2023, <https://www.sociologylens.in/2021/06/status-and-role.html>.

⁸ “Role Theory,” *Encyclopedia of Sociology*.

⁹ Richard Adigbuo, “Beyond IR Theories: The Case for National Role Conceptions,” *Politikon* 34, sy.1 (2007): 88.

¹⁰ “Role Theory,” *Encyclopedia of Sociology*.

kültürel bağlama göre değişebilen belirli riskler ve faydalar taşıma eğilimindedir. Diğer insanlarla bağlantıya ve kaynaklara erişim sağlayabilir; bu da güvenlik, statü geliştirme ve ego tatmini duygularını teşvik edebilir.¹¹ Roller aynı zamanda belirsiz durumlarda davranışlara yön verir¹²; bu bakımdan bir anlamda kişiye bir güvence sağlar; fırtınalı ve esrarlı bir gecede dalgaların dövdüğü izini kaybetmiş bir gemiye rehberlik etmek misali, roller de o müphemliğin verdiği panik ve stresi azaltma noktasında insana sığınılacak bir liman hissiyatı verebilir. Bununla birlikte, insanlar genellikle aynı anda bir dizi rolü yerine getirir; birey, aile bağları perspektifinden baktığımızda hem bir anne, çocuk, abla, kuzen vb. rolleri üstlenirken, aynı zamanda iş ortamında bir yönetici ve çalışan, sokakta ise bir vatandaş vb. gibi birçok rolü de benimser. Ancak bu roller elbette yaşam boyunca değişebilir; azalabilir ya da artabilir, bazı roller diğerlerinden daha baskın ve yoğun olabilir. Teatral bir ifadeyle belirtmek gerekirse; ana roller ve yardımcı roller söz konusu olabilir.

Biddle, rol teorisini, "bağlamlar içinde kişilerin karakteristik davranışlarını ve bu davranışları ürettiği, açıkladığı ya da etkilediği varsayılan çeşitli süreçleri inceleyen bir bilim" olarak tanımlamıştır.¹³ Rol teorisi, bireyler ve onların davranışlarına odaklanır. Biddle, kişiler ve davranışlarının nasıl kavramsallaştırılacağı sorusunu sorarak, bu soruya kişinin disipliner yönelimine bağlı olarak farklı yanıtlar verildiğini ifade etmiştir.¹⁴ "Rol teorisi, sosyal davranışın en önemli özelliklerinden biri olan insanların kendi sosyal kimliklerine ve içinde bulundukları duruma bağlı olarak farklı ve öngörülebilir şekillerde davrandıkları gerçeğiyle ilgilidir."¹⁵ Rol bir kimlik, bir dizi beklenti veya karakteristik davranış olarak düşünülebilir.¹⁶ Her ne kadar rol kavramına yüklenen birçok farklı anlam olsa da, "rol teorisyenleri temel bir kelime dağarcığı ile birlikte, insan davranışının bağlamsal olarak farklılaştığını ve bu insan davranışının aktörün sosyal konumuyla ilişkili olduğunu; davranışın (kısmen) aktör ve diğerleri tarafından sahip olunan beklentiler tarafından oluşturulduğu varsayımlarını paylaşma eğilimindedir."¹⁷

¹¹ Aartsen ve Hansen, 2019, 250.

¹² Michael A. Hogg, "Subjective Uncertainty Reduction through Self-categorization: A Motivational Theory of Social Identity Processes," *European Review of Social Psychology* 11, sy.1 (2000): 223–255.

¹³ Bruce J. Biddle, *Role Theory: Expectations, Identities, and Behaviors* (New York: Academic Press, 1979), 4.

¹⁴ Biddle, 1979, 4.

¹⁵ B. J. Biddle, "Recent Developments in Role Theory," *Annual Review of Sociology* 12, sy.1 (1986): 68. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.12.080186.000435>.

¹⁶ Biddle, *Role Theory: Expectations, Identities, and Behaviors*, 8.

¹⁷ "Role Theory", *Encyclopedia of Sociology*.

1.1.2. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Rol Teorisi

Rol teorisi, Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininin alt alanlarından biri kabul edilen Dış Politika Analizi (DPA [*Foreign Policy Analysis*]) çalışmalarının bir ürünüdür; zira teoriyi diğer sosyal bilimlerden ilham alarak disipline uyarlayan ve tanıtan DPA alanı araştırmacılarıdır. Ancak her ne kadar disiplindeki rol teorisi çalışmalarına DPA öncülük etse de, Uluslararası İlişkiler Teorilerinde de örtük veya açık bir şekilde rollere atıfta bulunan dikkate değer bir literatür bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Dış Politika rol teorisini Uİ Teorilerine entegre etmeye yönelik çalışmalar olsa da¹⁸, çoğu çalışma DPA'nın geleneksel sınırları içinde kalmıştır.¹⁹

Uİ Teorilerinde ulusal rol kavramları örtük olarak sık sık kullanılmış ve bu rollere atıfta bulunulmuştur. Örneğin; Hans Morgenthau'nun “emperyalist ve statükocu güçler” (*imperialist and status quo powers*) ayrımı neyi ifade etmektedir? Morgenthau, statükocu ve emperyalist güçleri sınıflandırmış; “dış politikası güç dağılımını kendi lehine değiştirmeye değil, gücü elinde tutmaya yönelik olan bir ulusun statüko politikası izlediğini; dış politikası daha fazla güç elde etmeyi amaçlayan ve güç statüsünde olumlu bir değişiklik arayan bir ulusun ise emperyalizm politikası izlediğini”²⁰ ifade etmiştir. Peki, Hedley Bull'un “büyük güçler (*great powers*)” tabiri bize ne anlatmaktadır? Bull, ‘büyük güçler’ terimiyle, statü olarak karşılaştırılabilir iki ya da daha fazla güç olduğuna, yani üyelik kuralı olan bir kulübün varlığına işaret eder. Bu kulübün üyeleri, en yüksek askeri güç sınıfını oluşturmaktadır. Ona göre, “büyük güçler aynı zamanda başkaları tarafından tanınan ve kendi liderleri ve halkları tarafından belirli özel hak ve görevlere sahip olduğu düşünülen güçlerdir.”²¹ Örneğin büyük güçler, uluslararası sistemin barış ve güvenliğini etkileyen konuların belirlenmesinde rol oynama hakkını savunur ve bu hak kendilerine tanınır.²²

¹⁸ Stephen G. Walker, *Role Theory in Foreign Policy Analysis* (Durham: Duke University Press, 1987); Walker, “Symbolic Interactionism and International Politics,” *Contending Dramas: A Cognitive Approach to International Organizations* (New York: Praeger, 1992); Cameron G. Thies, *Socialization in the International System* (Arizona State University, 1999); Thies, “A Social Psychological Approach to Enduring Rivalries,” *Political Psychology* 22, sy.4 (2001): 693–725.

¹⁹ Cameron G. Thies, ve Marijke Breuning. “Integrating Foreign Policy Analysis and International Relations through Role Theory: Integrating FPA and IR,” *Foreign Policy Analysis* 8, sy 1 (Ocak 2012): 2.

²⁰ Hans Morgenthau, *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York: Alfred A. Knopf, (1962 [1948])), 39.

²¹ Hedley Bull, “The Great Powers and International Order,” *The Anarchical Society* (London: Macmillan Education UK, 1977), 194-196.

²² Bull, “The Great Powers and International Order”, 196.

“Büyük güçler uluslararası düzene iki ana şekilde katkıda bulunur: birbirleriyle olan ilişkilerini yöneterek ve üstünlüklerini bir bütün olarak uluslararası toplumun işlerine bir dereceye kadar merkezi bir yön verecek şekilde kullanarak. Bilhassa, büyük güçler birbirleriyle ilişkilerini uluslararası düzenin çıkarları doğrultusunda (i) genel güç dengesini koruyarak, (ii) birbirleriyle ilişkilerinde krizleri önlemeye veya kontrol etmeye çalışarak ve (iii) birbirleri arasındaki savaşları sınırlamaya veya kontrol altına almaya çalışarak yönetirler. Uluslararası toplumun geri kalanına göre üstünlüklerini (iv) yerel üstünlüklerini tek taraflı olarak kullanarak, (v) birbirlerinin etki alanlarına saygı göstermeyi kabul ederek ve (vi) büyük güç ahengi veya kondominyum fikrinin ima ettiği gibi ortak hareket ederek kullanırlar. Elbette bu, büyük güçlerin gerçekte ne yaptıklarının bir açıklaması değildir. Daha ziyade, uluslararası düzeni sürdürmek için oynayabilecekleri ve bazen oynadıkları rollerin bir ifadesidir.”²³

Literatürdeki 'tatmin olmuş' (*satiated*), 'tatmin olmamış' (*insatiated*)²⁴, 'statükocu' (*status quo*), 'devrimci' (*revolutionary*)²⁵, 'revizyonist' (*revisionist*)²⁶ ve 'bağılantısız' (*non-aligned*) devletler/güçler gibi kullanılan bir çok nitelendirme, kalıplaşmış veya yinelenen dış politika davranış ve tutumlarını ima ederek örtülü ulusal rol anlayışlarına işaret etmektedir. Örneğin; bir devlet 'bağılantısız' olarak nitelendirildiğinde, bu terim tipik bir dizi diplomatik davranış ve tutumu özetlemektedir. Bunlar arasında -her ne kadar bu konuda farklı görüşler olsa da- genellikle sömürgecilik karşıtı eğilimler ve politikalar, herhangi bir büyük güç bloğunun desteklediği askeri ittifaklara girme isteksizliği ve çoğu dünya meselesinde bağımsız yargıda bulunma vs. gibi özellikler sayılabilir. Bir diğer örnek olarak, 'güç dengesi' (*the balance of power*) teorisi verilebilir.²⁷ Teoride, sistemin istikrarlı bir şekilde işlemesi için her biri belirli taahhütlerde bulunan -roller oynayan- üç

²³ Bull, "The Great Powers and International Order", 200.

²⁴ Frederick L. Schuman, *International Politics: The Destiny of the Western State System* (New York: MacGraw-Hill, 1948).

²⁵ Henry Kissinger, *Nuclear Weapons and Foreign Policy* (New York: Harper and Brothers, 1957)

²⁶ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics* (Baltimore, Maryland: The John Hopkins Press, 1962), 18.

²⁷ Kalevi J. Holsti, "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy," *International Studies Quarterly* 14, sy.3 (1970), 234.

tür devletten bahsedilir: saldırgan, savunmacı ve dengeleyici. Eğer devletler teoride öngörülen rolleri oynamazlarsa (örneğin, dengeleyici devlet savunma koalisyonu adına müdahalede bulunmazsa); dengesizlik, savaş ve sistem dönüşümünün ortaya çıkacağı varsayılır.²⁸ Buradan hareketle denilebilir ki; bu tür nitelendirmeler, nitelenen ögeye belirli bir misyon, yani rol yüklemekte ve aslında belirli ulusal rol anlayışlarını ima etmektedir. Uİ literatürü bu gibi pek çok örneği bünyesinde barındırmaktadır. Ancak Kalevi J. Holsti'ye kadar disiplinde bu rol kavramına odaklanan ve kavramı teorik bir çerçeveye oturtmaya yönelik özel bir girişimde bulunan olmamıştır.

1.1.2.1 Holsti ve Rol Teorisi

Rol teorisini Uİ disiplinine tanıtan Kalevi J. Holsti'dir. Holsti'nin (1970) "*National role conceptions in the study of foreign policy*"²⁹ adlı çalışması, teorinin diğer disiplinlerdeki nispeten uzun geçmişine rağmen, rol teorisini Uİ literatürüne ithal eden ilk girişim olmuştur. Uİ teorisyenlerinin kavrama yönelik bir tanımlama yapmaksızın "olası nedensel değişkenler olarak rollere atıfta bulunduklarına"³⁰ dikkat çeken Holsti, "güç" veya "çıkar" kavramlarında olduğu gibi, teorisyenlerin bu kavramı kendi araştırma ihtiyaçlarına göre kullanma eğiliminde olduğunu ifade etmiştir.³¹ Literatürdeki bu boşluğu fark ettikten sonra Holsti, diğer sosyal bilimlerdeki rol teorisi çalışmalarının disipline ve özelde dış politika analizine entegre edilip edilemeyeceğini araştırmış; teorinin disiplin için uygunluğuna karar vererek çalışmalara başlamıştır. İlk olarak, diğer sosyal bilimlerdeki rol konseptine odaklanılmış; özellikle Mead'ın³² "başkalarının davranışlarının bireyin benlik telakkisi (*self-conceptions*) üzerindeki etkisini vurgulamasından, benlik (*self*) ve öteki (*alter*) arasında yaptığı ayırmadan etkilenerek rol beklentilerine (*role expectations*) ve rol beklentilerinin davranış üzerindeki etkisine değinmiştir.³³ Diğer sosyal bilimcilerin de bu konudaki çalışmalarından yola çıkarak, "rol (veya rol performansı/canlandırması [*role performance/enactment*]) teriminin davranışa (kararlar ve eylemler) atıfta bulunduğu; bu terimin kültürlerin, toplumların, kurumların veya grupların belirli pozisyonlara atfettiği normlar ve beklentiler olan "rol reçetelerinden (*role prescriptions*)" analitik olarak ayrı tutulabileceği konusunda fikir birliği olduğu"³⁴

²⁸ Holsti, *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*, 234.

²⁹ Kalevi J. Holsti, "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy," *International Studies Quarterly* 14, sy 3 (1970): 233-309.

³⁰ Holsti, *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*, 234.

³¹ Holsti, *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*, 238.

³² George Herbert Mead, *Mind, Self and Society* (Chicago: University of Chicago Press, 1934).

³³ Holsti, *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*, 237.

³⁴ Holsti, *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*, 239.

kanısına varmıştır. Ona göre, rol teorisi için insan davranışının temelleri hem pozisyon hem de ötekinin (*alter*) pozisyona yansıttığı normlar ve beklentilerdir. Dolayısıyla rol teorisi, ötekinin (*alter*) "rol reçetesi" ile bir pozisyonu işgal edenin (*ego*) "rol performansı" arasındaki etkileşimi vurgular.³⁵ Buradan hareketle, Holsti, diğer disiplinlerdeki rol teorisiyle ilişkili dört kavramı ödünc olarak dış politika analizine uyarlar:

(1) Ulusal rol performansı (*national role performance*): Dış politika davranışını ifade eder ve diğer devletlere yönelik tutum, karar, tepki, işlev ve taahhüt kalıplarını içerir. Bu kalıplar veya tipik kararlar "ulusal roller" olarak adlandırılabilir. (2) Ulusal rol anlayışları (*national role conceptions*): "Politika yapıcılarının kendi devletlerine uygun olarak gördükleri genel karar türleri, taahhütler, kurallar ve eylemler ile varsa devletlerinin uluslararası sistemde ya da alt bölgesel sistemlerde sürekli olarak yerine getirmesi gereken işlevlere ilişkin "kendi tanımlarını" içerir. Bu, devletlerinin dış çevreye yönelik ya da dış çevre içindeki uygun yönelimleri veya işlevleri hakkındaki "imajlarıdır".” Örneğin, bir devlet ulusal rol anlayışı olarak, belirli bir bölgedeki diğer devletleri koruma işlevine sahip bölgesel savunucu (*regional defender*) ya da uluslararası çatışmaların çözümüne yardımcı olma fonksiyonunu sürdüren arabulucu (*mediator*) rolünü benimseyebilir. (3) Rol reçeteleri (*role prescriptions*): Ulusal rol anlayışlarıyla ilişkilidir ve bu rol anlayışlarına etki ederler. Rol reçetelerinin kaynakları arasında şunlar yer alır: "uluslararası sistemin yapısı; sistem genelindeki değerler; görünüşte evrensel desteğe sahip genel hukuki ilkeler (devletlerin egemen eşitliği doktrini gibi); uluslararası ve bölgesel örgütlerin tüzüklerinde, dünya görüşünde, çok taraflı ve iki taraflı antlaşmalarda ve daha az resmi veya zımni taahhütler ve anlayışlarda ifade edildiği şekliyle devletlerin kuralları, gelenekleri ve beklentileri.” Özetle, rol reçetelerine, dış çevreden kaynaklanan ve bir devletin ulusal rol anlayışlarına etki eden unsurlardır diyebiliriz. (4) Statü (*status*): "Rol performansı ile ilgilidir. Bir devletin uluslararası sistemdeki sıralamasına ilişkin kabaca bir tahmini ifade eder. Politika yapıcılarının

³⁵ Holsti, National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy, 239.

ulusları için uygun uluslararası yönelimler veya görevler olduğuna inandıkları şeyleri tanımlama biçimleri üzerinde kayda değer sonuçları olabilecek veya olmayabilecek bir niteliğe sahiptir.”³⁶

Holsti, belirli kavramları teorik bir çerçeveye oturtuktan sonra, Uİ literatüründeki ulusal rol anlayışlarına işaret eden kaynaklara yönelir ve bu kaynaklardan dokuz ulusal rol anlayışı ortaya koyar. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, 1965-1967 yılları arasında, yetmiş bir hükümetin liderinin dokuz yüz yetmiş iki farklı kaynakta yer alan açıklamalarını inceleyerek ampirik tümevarımsal bir çalışma gerçekleştirir. Sadece en üst düzey politika yapıcılarının (cumhurbaşkanları, başbakanlar veya dışişleri bakanlarının, bazı durumlarda istisna olarak büyükelçi ya da başka bir yetkilinin üst düzey liderlerin görüşlerini açıkça yansıtan konuşma ya da açıklamaları) ifadeleri dikkate alınmış; her devlet için ulusal rol anlayışlarının temsili bir örneğini elde etmek amacıyla en az on kaynağın mevcut olduğu vakalar seçilmiştir. Bununla birlikte, rol kavramlarına ilişkin kanıtların elde edildiği tüm kaynaklar genel dış politika açıklamaları veya incelemelerinden oluşmaktadır. Sonuç olarak, Holsti, önceki çalışmasındaki verilerle birlikte toplam on yedi ulusal rol anlayışı ileri sürmüştür: devrimin kalesi-kurtarıcı/özgürleştirici (*bastion of revolution-liberator*), inancın savunucusu (*defender of a faith*), özgürlük/kurtuluş hareketlerinin destekçisi (*liberation supporter*), bölgesel lider (*regional leader*), bölgesel koruyucu (*regional protector*), aktif bağımsız (*active independent*), anti-emperyalist temsilci (*anti-imperialist agent*), arabulucu (*mediator-integrator*), bölgesel alt-sistem işbirlikçisi (*regional-subsystem collaborator*), kalkındırıcı (*developer*), köprü (*bridge*), sadık müttefik (*faithful ally*), bağımsız (*independent*), örnek (*example*), içsel kalkınmacı (*internal development*), izole olan (*isolate*), korunan (*protectee*). Buna ek olarak, bir de “diğerleri” olarak adlandırdığı, kullanılan ifadelerin sıklığındaki yetersizlik nedeniyle sınıflandırmaya dahil edilmeyen rol anlayışları da vardır; anti-revizyonist (*anti-revisionist*), anti-siyonist (*anti-zionist*) ve barışın savunucusu (*the defender of the peace*; bu anlayışı dünya polisi rolü olarak tartışanlar da bulunmaktadır).

Holsti'nin ortaya koyduğu ulusal rol anlayışı örneklerinden birkaçına daha yakından bakalım. Örneğin, "Devrimci-Kurtarıcı/Özgürleştirici" rol anlayışında, sınırlarının ötesindeki çeşitli devrimci hareketleri örgütleme ya da yönetme vazifesine

³⁶ Holsti, “National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy,” 244-46.

sahip olduklarını düşünen hükümetlere işaret edilir. Bu hükümetler, devletlerinin görevlerinden birinin diğer ulusları özgürleştirme olduğuna inanır. Dolayısıyla devrimci hareketlerin "kalesi" olarak hareket etme eğilimindedirler; hedefleri kendileriyle benzer ideoloji ve değerler paydasında buluşan diğer devrimci liderlere, maddi ve manevi desteğin yanı sıra ideolojik bir ilham kaynağı sunmaktır.³⁷ Buna binaen, Holsti, Komünist Çin'deki üst düzey resmi bir kaynağın ifadelerini alıntılararak söz konusu rol anlayışını destekler:

“Çin'in büyük proleter kültür devriminin zaferi, sadece proletarya diktatörlüğünü sağlamlaştırmak ve sosyalist devrimi sonuna kadar götürmek için geniş bir yol açmakla kalmamış; aynı zamanda Çin'in dünya devrimini desteklemek için daha güçlü bir üs olmasını mümkün kılmıştır.” (*Peking Review*, 25 Aralık 1967.)³⁸

Bir başka rol anlayışı olarak; örneğin "İnancın Savunucusu" rol anlayışı, “dış politika hedeflerini ve taahhütlerini, kendi değer sistemlerini (belirli topraklardan ziyade) saldırılara karşı savunmak olarak gören hükümetlere işaret eder.” Yani, burada odak noktası savunulan ulusal değerlerdir.³⁹ Bu değerlere saldırı olarak algılanan unsurlarla mücadele edilir. Bu rol anlayışını benimseyenler, genellikle, kendileriyle benzer değer sistemlerini paylaşan diğer devletlerle ideolojik bir birlikteliğe sahiptir ve bu devletlerin paylaşılan ideolojik saflığına halel gelmesini engellemek için özel sorumluluklar üstlenme eğilimindedirler. Holsti, ABD'den üst düzey bir kaynağın özgürlük üzerine yaptığı açıklamaları paylaşarak bu anlayışı desteklemektedir:

“Askeri güçlerimizin birincil amacı, özgürlük düşmanlarının güce başvurmasını faydasız ve tehlikeli bir hale getirmektir... Bir zamanlar yaşadığımız gibi yaşamak istiyoruz. Ancak tarih buna izin vermeyecektir... Biz hala özgürlük kemerinin kilit taşıyız ve geçmişte olduğu gibi görevimizi yapmaya devam edeceğimizi

³⁷ Holsti, *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*, 260-61.

³⁸ Holsti, *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*, 261. [“*The victory of China's great proletarian cultural revolution has not only opened a broad path for consolidating the dictatorship of the proletariat and carrying the socialist revolution to the end, but has made it possible for China to be a more powerful base for supporting world revolution.*”] (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

³⁹ Ulusal değerler (*national values*), genel hatlarıyla, bir ulusun vatandaşlarının tutum, eylem ve davranışlarına rehberlik eden kolektif inançlarını ifade eder. Bu değerlere örnek olarak özgürlük, eşitlik, demokrasi vs. verilebilir.

düşünüyorum. Her ulus bilsin ki... özgürlüğün yaşaması ve başarısı için her türlü bedeli ödeyecek, her türlü yüke katlanacak, her türlü zorluğa göğüs gerecek, her türlü dostu destekleyecek ve her türlü düşmana karşı çıkacağız.” (Dean Rusk tarafından yapılan açıklama, John F. Kennedy'den alıntı, 1966.)⁴⁰

Holsti, ortaya koyduğu bu veriler üzerine bir analiz gerçekleştirmektedir. Bu analize göre, devletlerin esasen tek bir işlevi yerine getirdiği veya uluslararası politikada tek bir rol oynadığı yönündeki geleneksel görüş doğru değildir; politika yapıcılarının ifadeleri bu kanıyı desteklemektedir. Bir politika yapıcının bakış açısından, bir devlet dünyada veya bir bölgede -muhtemelen her ikisinde de- birkaç farklı role sahip olabilir.⁴¹ Bir devlet uluslararası ya da bölgesel meselelerde ne kadar aktif ya da ilgili ise, liderlerinin o kadar fazla ulusal rol anlayışı algılayacağı hipotezi genel hatlarıyla doğru kabul edilmektedir.⁴² Bazı roller diğerlerine göre daha fazla uluslararası faaliyet gerektirir. Örneğin; “devrimci ulusal rolün uygulanması, diğer ülkelerdeki gerilla liderlerinin eğitilmesi, yurtdışındaki devrimci güçlere askeri ve diğer malzemelerin gönderilmesi, yabancı siyasi grupların örgütlenmesi ve yönetilmesi ve kapsamlı ideolojik-propaganda faaliyetlerinin yürütülmesi gibi eylemleri içerir. Bu anlayışta diğer devletlerin ve rejimlerin içişlerine müdahil olma yaygındır.”⁴³ Bununla birlikte ulusal rol anlayışları ve rol reçeteleri dış politika davranışının her yönünü belirleyemez. Holsti, burada rol teorisinin bireyselliğin kullanılmasına izin verdiğini belirtir.⁴⁴ Yani, bireysel karar vericinin bir devletin ulusal rol anlayışları üzerindeki etkisine dikkat çeker. Örneğin; 1968 yılında Richard Nixon yerine Hubert Humphrey başkan seçilmiş olsaydı, alacağı bazı dış politika kararlarının Nixon tarafından alınanlardan önemli ölçüde farklı olacağını tahmin etmek herhalde zor olmazdı. Ancak ulusal rol anlayışları bir ulusun siyasi kültürünün ne kadar parçası haline gelirse, diğer politika alternatiflerini kısıtlama olasılığı o kadar artar. Buna bir örnek olarak ABD’nin ‘kalkındırıcı, inancın savunucusu

⁴⁰ Holsti, “National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy,” 264-65. [“The primary purpose of our military forces is to make resort to force by the adversaries of freedom unprofitable and dangerous... We would like to live as we once lived. But history will not permit it... We are still the keystone in the arch of freedom and I think we will continue to do, as we have done in the past, our duty. Let every nation know... that we shall pay any price, bear any burden, meet any hardship, support any friend, oppose any foe to assure the survival and success of liberty.”] (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

⁴¹ Holsti, National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy, 277.

⁴² Holsti, National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy, 284.

⁴³ Holsti, National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy, 292.

⁴⁴ Holsti, National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy, 298.

ya da bölgesel koruyucu' gibi yerleşik ulusal rol anlayışları verilebilir. Holsti, bu yerleşik ulusal rol anlayışlarının değiştirilmesinin pek olası olmadığını belirtmektedir. Ona göre, Humphrey ve Nixon'ın önceliklerinde ve dış politika tarzlarında farklılıklar olsa bile, ulusal rol anlayışları ve dolayısıyla dış politika karar ve eylemlerinin çoğunun temel özellikleri benzer olurdu.⁴⁵ Ayrıca, bireysel karar verici olarak lider; eğer kamuoyu, geleneksel rol anlayışları veya dışarıdan kaynaklanan rol reçeteleri tarafından sınırlandırılmamış bir konumda bulunuyorsa ve siyasi ya da diplomatik reaksiyonlardan çekinmeden rahatça hareket edebiliyorsa, burada bireysel dış politika kararlarını ve eylemlerini tahmin etmek oldukça zorlaşır. Holsti, Stalin'in 1939 yılında Nazi Almanyası ile yakınlaşarak saldırmazlık antlaşması imzalamasını buna bir örnek olarak göstermektedir. Bu karar, hükümetin resmi ulusal rol anlayışlarıyla -inancın savunucusu ve anti-faşist temsilci- açıkça çelişen ve sınırlarının ötesindeki diğer Komünist partiler için feci sonuçlar doğuran bir dış politika kararıydı. Peki, Stalin hükümetin resmi ulusal rol anlayışları ve kamuoyu gibi birçok kısıtlayıcı faktörle kuşatılmışken bu kararı nasıl uygulayabilmişti? Burada gözler bireysel karar verici olarak lidere ve bulunduğu eşsiz konuma çevriliyor. "Stalin, Komünist Parti içinde öyle bir konuma sahipti ki, dış politika yönelimlerinde dramatik bir değişimi, iç ya da dış yansımaları hakkında endişeye kapılmadan gerçekleştirebilirdi."⁴⁶ Stalin'in konumu 1933 yılında Amerikan başkanlık koltuğuna oturan Franklin D. Roosevelt'in konumu ile karşılaştırılırsa, verilen örnek daha iyi anlaşılacaktır. Roosevelt, Kongre'nin ve Amerikan halkının yerleşik izolasyonist duygularını terk etmelerini sağlamak için çok uğraşmış; 'bölgesel koruyucu, inancın savunucusu ve demokrasinin kalesi' rollerini desteklemeleri için yıllar boyu uzun uğraşlar vermiştir. Hem kamuoyu hem de Kongre tarafından kısıtlanan Roosevelt, Stalin'in bu fırsat dolu konumuna sahip değildi ve dolayısıyla dış politikada ani manevraları ve dramatik değişimleri kolayca, fazla çabaya ihtiyaç duymadan gerçekleştirebilmesi mümkün olmamıştı.

Holsti'nin çalışmasında onun asıl ilgisini cezbedenin, uluslararası sistemde devletler arasındaki etkileşimleri açıklamak olduğu anlaşılmaktadır. Holsti, bu etkileşimleri karar vericilerin perspektifinden ele almıştır. Roller, karar vericilerin kendi devletlerine uygun gördükleri dış politika kararları, taahhütleri ve davranışları bağlamında değerlendirmiştir. Karar vericilerin kendi devletlerinin uluslararası sistemde

⁴⁵ Holsti, National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy, 298.

⁴⁶ Holsti, National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy, 301.

oynadıkları rollere ilişkin farklı algılara sahip olduklarından yola çıkan Holsti, karar vericilerin söylemlerini analiz ederek belirli ulusal rol anlayış tipolojileri ortaya koymuştur. Holsti, sosyal psikolojinin rol teorisi perspektifiyle tutarlı bir şekilde, karar vericilerin kendi devletlerinin dünya sahnesindeki rolüne ilişkin anlayışlarının o devletin dış politika kararlarını ve davranışlarını etkilediğini kabul etmiştir. “Dış politika kararlarının ve eylemlerinin ‘öncelikle politika yapıcılarının rol anlayışlarından’, iç ihtiyaç ve taleplerden ve dış çevredeki kritik olay veya eğilimlerden kaynaklandığını”⁴⁷ ifade eden Holsti, karar vericilerin bilişsel özelliklerinin, değerlerinin, tutumlarının ve tecrübelerinin önemli olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte, her ne kadar karar vericilerin bakış açısından konuyu değerlendirse de; iç politikanın veya karar vericilerin tercihlerinin ulusal rol anlayışları üzerindeki etkisinden ziyade, öncelikle dış çevrenin ulusal rol anlayışlarını nasıl şekillendirdiği, yani yapısal kısıtlamalar üzerinde durmuştur.⁴⁸ Holsti’nin çalışması, odak noktasından bağımsız olarak, ‘aktör-yapı problemini’⁴⁹ dikkate alan en erken çabalardan biri olarak gösterilebilir.⁵⁰ Aktör-yapı sorunsalını ele alarak hem yapısal kısıtlamaların hem de karar vericilerin dış politika karar ve davranışlarını şekillendirme becerilerine vurgu yapmıştır. Holsti, Humphrey ve Nixon ya da Stalin ve Roosevelt karşılaştırmalarını ortaya koyarken -kullandığı bağlamlar farklı olsa da- aynı zamanda dış politikada bireysel analiz düzeyine de değinmiş; bireysel aktör olarak liderin dış politika kararları, taahhütleri, davranışları ve buradan hareketle ulusal rol anlayışlarına etkisine dolaylı olarak dikkat çekmiştir.

⁴⁷ Holsti, “National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy,” 243.

⁴⁸ Marijke Breuning, “Role Theory”, *Routledge Handbook of Foreign Policy Analysis Methods*, ed. Patrick A. Mello, ve Falk Ostermann, (New York: Routledge, 2023), 188.

⁴⁹ “Bu problemin temelinde, sıfır toplamı bir ilişkide karşıt ortaklar olmak yerine, insan eylemliliğinin (*human agency*) ve sosyal yapıların (*social structures*) temel anlamda birbiriyle ilişkili varlıklar olduğu ve dolayısıyla birini diğeriyle başvurmadan tam olarak açıklayamayacağımızın giderek yaygınlaşan bir şekilde kabul edilmesi yatmaktadır.” (Walter Carlsnaes, “The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis,” *International Studies Quarterly* 36, sy 3 (Eylül 1992): 246.) Aktör-yapı probleminin, genel hatlarıyla ele alırsak, aktörler ile bu aktörlerin içinde faaliyet gösterdikleri sosyal yapılar arasındaki ilişkiyi ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bu problem esasen bir sorudan hareketle ortaya çıkmaktadır: Uluslararası sistem/yapı içinde faaliyet gösteren aktörlerin davranışları, öncelikle sistem tarafından mı yoksa bireysel aktörlerin eylemleri tarafından mı şekillendirilmektedir? Bu noktada iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Yapısalcı bakış açısına göre; uluslararası sistemin yapısı, devletlerin ve diğer aktörlerin davranışlarını büyük ölçüde etkileyerek aktörler için mevcut olan alternatifleri kısıtlar ve buna göre şekillendirir. Aktöre vurgu yapan bakış açısına göre ise, devletler veya liderler gibi bireysel aktörlerin uluslararası sonuçları şekillendirmede öncelikli bir rol oynadığı savunulur. Burada yapı, aktörlerin içinde faaliyet gösterdiği bir zemin ya da bağlam olarak görülür, ancak olayları aktif olarak şekillendiren aktörlerin kendileridir.

⁵⁰ Breuning, “Role Theory,” 187.

1.1.4. Dış Politika Analizinde Rol Teorisi

Karar vericilerin belirli koşullarda belirli bir politikayı nasıl ve neden benimsediğini anlamaya ve açıklamaya çalışan, aktör merkezli ve mikropolitik bir çalışma alanı olan Dış Politika Analizi, genellikle uluslararası sistemdeki etkileşimleri merkezine alan, yapı odaklı ve makropolitik niteliklere sahip Uİ disiplininin alt araştırma alanlarından biri olarak kabul edilmektedir.⁵¹ Aktörler ve çevreleri arasındaki daimi etkileşime odaklanan Dış Politika çalışmaları, “devletlerin, kurumların ve halkların dinamik bir uluslararası sistem içinde birbirleriyle nasıl ilişki kurduklarının sürekli değişen bir hikâyesini”⁵² ele alır. Dış politikayı anlamak ve açıklamak için sadece devletin iç dinamiklerinin ve karar verme sürecinin değil, uluslararası bağlamın da dikkate alınması gerekir.⁵³ Çünkü devletler arasındaki etkileşimler, güç dağılımı, uluslararası örgütler vs. gibi uluslararası bağlam içerisinde yer alan birçok unsur da dış politikayı etkilemektedir. Uİ disiplininin, insanların çevrelerindeki dünyayı nasıl algıladıklarını ve ona nasıl tepki verdiklerini, insanların çevrelerindeki dünyayı nasıl şekillendirdiklerini ve onun tarafından nasıl şekillendirildiklerini anlamaya ve açıklamaya çalışmak bakımından sosyal bilimcilerle aynı zemini paylaştığını ve buradan hareketle disiplinin temelinde tek başına veya gruplar halinde hareket eden insan karar vericiler olduğunu kabul edersek⁵⁴, Dış Politika Analizi; aktörleri merkeze alan, karar verme sürecinde insan aktörleri bireysel ve gruplar şeklinde analiz düzeylerine ayırarak insan aktörlerin karar ve davranışlarını inceleyen; bununla birlikte kültür, ulusal kimlik, iç politika, değişim ve küreselleşme gibi birçok etkeni de inceleme alanına dâhil eden bir çalışma alanıdır. Karar verme sürecinde sadece insan aktörlere vurguyla değil; aynı zamanda dış politika üzerindeki çeşitli ulus-altı etki kaynaklarıyla da –kültür, ulusal kimlik vs. gibi- ilgilenilir. Buna ek olarak, uluslararası bağlam ve yapısal faktörlerin dış politikaya etkisi de kabul edilmekte; bu etki dışlanmamaktadır.

⁵¹ Stephen G. Walker, “Foreign Policy Analysis and Behavioral International Relations”, *Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and the Microfoundations of Behavioral International Relations* (New York: Routledge, 2011), 6.

⁵² Chris Alden ve Amnon Aran, “Foreign Policy Analysis: An Overview”, içinde *Foreign Policy Analysis: New Approaches* (London ; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2017), 1.

⁵³ Harold Sprout ve Margaret Sprout, *The Ecological Perspective on Human Affairs with Special Reference to International Politics* (Princeton: Princeton University Press, 1965)

⁵⁴ Valerie M. Hudson ve Benjamin S. Day, “Introduction: The Situation and Evolution of Foreign Policy Analysis: A Road Map”, içinde *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory* (Lanham, Maryland Boulder New York London: Rowman & Littlefield, 2020), 3-4.

"Bireysel aktörler olarak liderlerin kişilik özellikleri, fikirleri⁵⁵, tecrübeleri ve hatta idealleri, devletin dış politika karar ve davranışlarını şekillendirmede etkili midir?", "Dış politikaya etki bağlamında tarih, fikirler ve ulusal kimlik gibi unsurlar devletin maddi güç kaynakları kadar önem ve etki teşkil eder mi?" ya da "Grupsal karar vericilere örnek olarak bürokrasiler dış politikayı yönlendirebilir mi?" gibi birçok soruyla muhatap olan ve bu sorulara açıklamalar getirmeye çalışan Dış Politika çalışmaları, dinamik uluslararası sistemde devletlerin davranışlarını şekillendiren etkenlerin çeşitliliği ve zenginliği hakkında bize bir fikir vermektedir. Bu çalışmalarla dış politika tercihlerine daha kapsamlı bir açıklama getirilmeye çalışılmış; devletin iç ve yerel unsurları ile dış çevresi arasındaki sınırlar ve etkileşimler dikkate alınmıştır. Hâsılı, dış politikaya etki eden pek çok unsur bulunmaktadır ve her ne kadar bu unsurlardan bir kısmı merkeze alınarak ilgilenilse de, diğer unsurların etkisi dışlanmamaktadır.

Dış Politika çalışmalarının merkezinde yer alan ana temalardan biri 'aktör-yapı' problemidir.⁵⁶ Bu çalışmalarda, diğer sosyal bilim dallarında olduğu gibi, devletin dış politika karar ve davranışlarını şekillendirmede, yapısal faktörlerin (uluslararası sistemin dayattığı kısıtlamalar⁵⁷) ve insan aktörlerin (uluslararası sistemi şekillendirmede aktörlerin tercihlerinin rolü) ne derecede etkide bulunduğu konusunda sorgulamalar yaşanmıştır. Yapısal kısıtlamalar ve aktörlerin bu etkileşimli, dinamik, birbirinden ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiş olarak kabul ettiğimiz ilişkisinde aslında bizlerin aşına olduğu beşerî bir durum vardır; bizler gündelik hayatta istediğimiz şekilde yaşama,

⁵⁵ Bkz. Goldstein ve Keohane, bireyler tarafından sahip olunan "inançları (*beliefs*)" "fikirler (*ideas*)" olarak tanımlamış ve dış politika bağlamında insan karar vericilerin sahip oldukları fikirlerin dış politika sonuçlarını açıklamaya yardımcı olduğunu ileri sürmüşlerdir. "Fikirlerin somutlaştırdıkları ilkesel veya nedensel inançların, aktörlerin hedefler veya amaç-araç ilişkileri hakkındaki netliğini artıran yol haritaları sağladığında, benzersiz bir dengenin olmadığı stratejik durumların sonuçlarını etkilediğinde ve siyasi kurumlara gömülü hale geldiğinde politikayı etkilediğini" iddia etmişlerdir. Kısaca, insan aktörler tarafından sahip olunan fikirlerin belirli koşullarda dış politikayı etkilediği ileri sürülmüştür. Bir örnek vermek gerekirse, "ilkeli inançlar (*principled beliefs*)" olarak kavramsallaştırılan fikirler, "doğruyu yanlıştan ve adil olanı adaletsiz olandan ayırmak için kriterler belirleyen normatif fikirlerden oluşur." Köleliğin yanlış olduğu, kürtajın cinayet olduğu ya da insanların ifade özgürlüğüne sahip olduğu gibi fikirler ilkesel inançlardandır. Örneğin, Doğu Avrupa'da 1989'da yaşanan devrimler, ilkeli inançların siyasetteki canlılığının devam ettiğinin kanıtı olarak ortaya konmuştur; bu devrimlerde insanlar kitlesel gösterilerde ilkesel inançları uğruna hayatlarını riske atmışlardır. (Judith Goldstein ve Robert O. Keohane, "Ideas and Foreign Policy: An Analytical Framework", *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change* (Cornell University Press, 1993), 3, 9.)

⁵⁶ Alden ve Aran, "Foreign Policy Analysis: An Overview", 4.

⁵⁷ "Uluslararası sistem; devletler, devletler arasındaki etkileşimler, yapısal belirleyiciler ve bölgesel sistemlerden oluşan bir bütündür." Güç dağılımı, egemenlik, anarşi, güvenlik ve güç arayışı, ittifaklar, uluslararası hukuk, uluslararası örgütler, diplomasi, savaş vs. gibi birçok unsur bu sistemin yapısında yer almaktadır. (Davut Ateş, "Uluslararası Sistem", *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular* (2021), 433.)

düşünme, davranma, konuşma -ve hayatlarımızı bu anlamda şekillendirebilme- iradesi ve gücüne sahip olabilirken aynı zamanda hükmümüzün geçmediği birçok dışsal kısıtlamayla da –yasalar, kurallar vb. gibi- kuşatılmışızdır. Bu ilişki dış politika bağlamında düşünüldüğünde, şu soru ile karşılaşılır: “Dış politikayı şekillendiren (ya da en fazla şekillendiren) uluslararası sistemin dayattığı yapısal kısıtlamalar mıdır, yoksa insan aktörlerin kararları, tercihleri ve eylemleri midir? DPA, her iki tarafında dış politikayı etkilediğini kabul etmekte; ancak odak noktası olarak aktörleri merkezine alarak konuyu içsel faktörlerle birlikte –kültür, ulusal kimlik, değişim vb.- değerlendirmektedir. DPA, dış politika formülasyon sürecine ve insan karar vericilerin rolüne odaklanarak, “olayların ve aktörlerin dış politika tercihlerinin şekillendirilmesi ve yorumlanmasında, öznel faktörlerin merkezîliğini en başından kabul etmiştir.”⁵⁸ Snyder, Bruck ve Sapin, "*Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics*" (1962) adlı çalışmalarında; karar verme sürecine yönelik olarak “bilginin seçici olarak algılandığına ve karar vericinin referans çerçevesi açısından değerlendirildiğine; seçimlerin ise kısmen durumsal kısmen de biyografik olarak belirlenen tercihler temelinde yapıldığına”⁵⁹ dikkat çekerek daha erken bir dönemde dış politikada öznel faktörlerin dikkate alınmasıyla ilgili bir irade ortaya koymuşlardır.

Dış Politika alanındaki rol teorisi çalışmaları da, aktör ve yapı arasındaki etkileşimli ilişkiye odaklanmakta ve dış politika karar verme sürecini karar vericinin bakış açısından anlamaya çalışmaktadır. Aktörleri, tek başlarına ya da gruplar halinde bir araya gelerek bir görev bilincinde faaliyet gösteren bireyler olarak tanımlarsak eğer; bu aktörler, dış politika karar vericileri olarak devletleri temsil etmektedirler ve temsil ettikleri sosyal ve kültürel kurumlara gömülüdürler.⁶⁰ Yani, bu kurumlar aktörlerden bağımsız olarak düşünülemez ve değerlendirilemez. Burada, aktörleri uluslararası sistemin yapısında gezinen varlıklar olarak düşünebiliriz. Bu yapı belirli kısıtlamalar sunarak aktörlerin etkinlik alanını sınırlandırmakta ve aktörlerin bakış açılarına etki etmektedir. Bununla birlikte aktörler de uluslararası sistemin yapısını etkileyebilme

⁵⁸ Alden ve Aran, “Foreign Policy Analysis: An Overview”, 4.

⁵⁹ Richard Snyder, Henry W. Bruck ve Burton Sapin, “Decision making as an approach to the study of international politics,” *Foreign Policy Decision Making (Revisited)* (New York: Palgrave Macmillan US, 2002), 144. [“Information is selectively perceived and evaluated in terms of the decision-maker's frame of reference. Choices are made in the basis of preferences which are in part situationally and in part biographically determined”].

⁶⁰ Marijke Breuning, “Role Theory Research in International Relations: State of the Art and Blind Spots,” *Role Theory in International Relations*, ed. Sebastian Harnisch, Cornelia Frank, ve Hanns W Maull (Routledge, 2011), 16.

becerisine ve fırsatlarına sahiptirler. Ancak elbette bu durum her zaman için mümkün olmamakta; “önceden var olan yerleşik rolleri yeniden şekillendirme noktasında çok az fırsata da sahip olabilmektedirler.”⁶¹

Rol teorisi, dış politika karar verme sürecinde, aktörlerin sahip oldukları fikirlerin, önyargıların, dünya görüşlerinin ve kısmen ideallerin dikkate alınmasını ileri sürer. Çünkü bu unsurlar, tek başlarına veya gruplar halinde bir amaç doğrultusunda hareket eden bireyler olarak ifade ettiğimiz karar vericilerin, yani aktörlerin kararlarını ve davranışlarını şekillendirmekte ve etkilemektedir. Aktörleri dikkate alan ve onları önemseyen bu yönüyle rol teorisi; Richard C. Snyder, H. W. Bruck, Burton Sapin ve Valerie M. Hudson gibi isimlerin öncülük ettiği dış politika analizine aktör merkezli yaklaşımla örtüşmektedir. Bu yaklaşıma göre, “devletin neden böyle davrandığını açıklamanın anahtarı, aktörler olarak karar vericilerin durumlarını tanımlama biçimlerinde yatmaktadır.”⁶² Bu anlayışta devlet, o devletin resmi insan karar vericilerini ifade etmektedir. Örneğin, bir devletin eyleminden ya da davranışından bahsedildiğinde, aslında o devlet adına hareket edenler tarafından gerçekleştirilen eylem ya da davranışlardan bahsedilmektedir. Dolayısıyla, devlet eşittir kendi karar vericileridir.⁶³

Aktörlerin bilişsel özelliklerinin, fikirlerinin ve önyargılarının onların karar ve eylemlerinde etkili olduğunu kabul eden rol teorisi, bu yönüyle aynı zamanda Uluslararası İlişkilere davranışsal yaklaşımın temel özelliklerini kabul etmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininin bir alt alanı olarak sınıflandırılan Davranışsal Uluslararası İlişkiler alanı (*Behavioral IR*)⁶⁴; duygular, algılar ve yanlış algılar, inançlar, yargılar, kişilikler, kültürel ve toplumsal faktörler gibi birçok unsurun incelenmesini içerir.⁶⁵ Davranışsal yaklaşım, aktörlerin karar verme ile eylemde bulunma noktasında daima rasyonel

⁶¹ Breuning, “Role Theory Research in International Relations: State of the Art and Blind Spots”, 16.

⁶² Richard C. Snyder, H. W. Bruck, ve Burton Sapin, *Foreign Policy Decision-Making (Revisited)* (New York: Palgrave Macmillan US, 2002), 59.

⁶³ Snyder ve diğerleri, *Foreign Policy Decision-Making (Revisited)*, 59.

⁶⁴ Alex Mintz, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Analizine sosyal-psikolojik bir yaklaşım olarak Davranışsal Uİ’yi geliştirmiştir. Mintz, bu yaklaşıma dair altı özellik ileri sürmektedir: “1) Uluslar, faydayı maksimize etmek yerine genellikle rasyonel olmayan, optimal olmayan kararlar veren liderler tarafından yönetilir. 2) Liderlerin bilgiyi işleme kapasitelerinde sınırlamalar vardır. Buna bağlı olarak liderler, pratik kuralları ve bilişsel kısa yolları kullanırken dar bir alternatifler ve boyutlar kümesine odaklanırlar. 3) Önyargılar bireysel, grup ve örgütsel düzeylerde kararları etkiler. 4) Davranışsal Uİ sadece sonuca değil, sürece ve sonuca odaklanır. 5) Rasyonel seçimle ilişkili değişmezlik varsayımı, çerçeveleme etkileri, duygusal etkiler, (6) Kayıptan kaçınma, liderlerin, grupların ve genel olarak elitlerin kararları için kritik öneme sahiptir.” (Alex Mintz, “Behavioral IR as a Subfield of International Relations,” *International Studies Review* 9, sy. 1 (2007):159-60)

⁶⁵ Mintz, “Behavioral IR as a Subfield of International Relations,” 158.

tercihler yaptığı, en yüksek beklenen getiriye sahip stratejiyi seçerek beklenen faydayı maksimize ettiği varsayılan rasyonalist yaklaşımın aksine, insan karar vericiler olarak aktörlerin bilgiyi işleme kapasitelerinin sınırlılığını kabul eder. Bu sınırlılık, karar verme sürecinde aktörlerin daima rasyonel tercihlerde bulunduğu varsayımını ihlal eder. Aktörler, bilişsel sınırlamalar nedeniyle karar verme sürecinde önyargılardan ve hatalardan etkilenme eğilimindedirler.⁶⁶ “Liderlerin, grupların ve örgütlerin klasik rasyonel aktör modelinden saptığına dair önemli deneysel ve istatistiksel kanıtlar vardır.”⁶⁷ Bu kanıtlar, rasyonalist yaklaşımın birçok öngörüsüne ters düşmektedir. Davranışsal UI, “bilişsel sınırlamaların, psikolojik faktörlerin ve önyargılara yatkınlığın uluslararası ilişkileri nasıl etkilediğine” dikkat çekmektedir.⁶⁸ İnsan karar vericilerin devletlerinin uluslararası ilişkilerdeki rolünü nasıl algıladıklarını anlamaya yönelik bir çaba olarak ifade edebileceğimiz rol teorisi, karar verme süreçlerine ve sonuçlarına odaklanması bakımından doğası gereği davranışsaldır.⁶⁹

1.1.5. Rol Teorisinin Gelişimi

Diğer sosyal bilimlerdeki rol teorisi çalışmalarının iki ayrı araştırma kolu olarak "yapısal rol teorisi" (*structural role theory*)⁷⁰ ve "sembolik etkileşimci rol teorisi" (*symbolic interactionist role theory*)⁷¹, DPA alanındaki rol teorisi çalışmalarının niteliklerinin açıklanması noktasında önem teşkil etmektedir. Her iki araştırma programı da “sosyal olguları sosyal süreçlere katılanların bakış açılarından analiz etme ihtiyacını vurgulamasına”⁷² rağmen vurguları farklıdır ve değindikleri nokta itibarıyla DPA alanındaki aktör-yapı gündemini akıllara getirmektedir. Yapısal rol teorisi, sosyal yapının insan davranışı üzerindeki ağırlığını ve bu sosyal yapının insan eylemliliğini kısıtladığını merkezine alarak insanların önceden var olan roller içinde sosyalleştiğini vurgularken; sembolik etkileşimci rol teorisi, insan eylemliliğinin sosyal yapı üzerindeki ağırlığına,

⁶⁶ Mintz, “Behavioral IR as a Subfield of International Relations,” 158.

⁶⁷ Mintz, “Behavioral IR as a Subfield of International Relations,” 162.

⁶⁸ Mintz, “Behavioral IR as a Subfield of International Relations,” 162.

⁶⁹ Mintz, “Behavioral IR as a Subfield of International Relations,” 159.

⁷⁰ Bkz. “Sembolik etkileşimciler, bireysel aktörlerin rollerine, rollerin sosyal etkileşim yoluyla evrimine ve sosyal aktörlerin kendilerinin ve başkalarının davranışlarını anlayıp yorumladıkları çeşitli bilişsel kavramlara vurgu yapmaktadırlar.” Biddle, “Recent Developments in Role Theory”. *Annual Review of Sociology* 12, sy 1 (Ağustos 1986), 71.

⁷¹ Bkz. “Dikkatleri “sosyal yapılara” odaklanmıştır; bu yapılar, yapıdaki diğer kişi gruplarına yönelik aynı, kalıplaşmış davranışları (“rolleri”) paylaşan kişi gruplarının (“sosyal konumlar” veya “statüler” olarak adlandırılır) istikrarlı organizasyonları olarak düşünülmüştür... Yapısal rol teorisyenleri, daha çok sosyal çevreye ve daha az bireye dikkat çekmektedir.” Biddle, “Recent Developments in Role Theory”, 72-73.

⁷² Sheldon Stryker, ve Anne Statham, “Symbolic Interactionism and Role Theory”, *Handbook of Social Psychology* (New York: Random House, 1985), 312.

insanların bu yapıyı şekillendirebilme becerisine dikkat çekerek insanların rollerini hem yorumladığına hem de yeniden inşa edebildiğine ve bunu yaparken de sosyal yapıyı değiştirdiğine vurgu yapar. Sembolik etkileşimcilik, sosyal yapı ile insan eylemliliği arasındaki ilişkinin etkileşimli olduğunu; yani her iki unsurun da birbirini etkileyebildiğini kabul eder.⁷³ “Rol teorisinin bu iki kolu, sosyal yapının insan davranışını şekillendirmedeki ağırlığına yaptıkları göreceli vurgu ile insanların rollerini ve bununla birlikte içinde hareket ettikleri sosyal yapıyı tanımlama veya değiştirme yetenekleri açısından farklılık göstermektedir.”⁷⁴ Sonuç olarak, yapısal ve sembolik etkileşimci yaklaşımların, DPA alanındaki rol teorisi çalışmalarında aktör-yapı problemine yönelik içgörüler sağladığı söylenebilir. Buradan hareketle, uluslararası sistemin yapısı devletlerin temsilcileri olarak karar vericileri belirli dış politikalar uygulamaya mı zorlar, yoksa karar vericiler devletlerinin uluslararası sistemdeki rolünü şekillendirme ve yeniden inşa etme becerisine sahip midir? Her ne kadar ikisinin de birbirini etkilediği kabul edilse de, ilkinde yapılan vurgu yapının etkisini, ikincisine yapılan vurgu insan aktörlerin eylemliliğinin etkisini vurgular.

Rol teorisine yönelik ilk çalışmalar, uluslararası sistemin sunduğu kısıtlamaların karar vericilerin ulusal rol anlayışları üzerindeki etkisine odaklanarak daha çok yapısal bir yaklaşım benimserken; sonraki yeni nesil çalışmalar, sembolik etkileşimcilik ile daha yakın bir ilişki geliştirerek daha çok insan aktörlerin eylemliliğine ve dış politikayı şekillendirme becerilerine vurgu yapma eğilimindedir.⁷⁵ İlk çalışmalar, ulusal rol anlayışlarının tanımlanmasında karar vericilerin eylemliliğini kabul etmekle birlikte, daha çok rollerin yapısal belirleyicileri üzerinde durarak uluslararası sistemin bir devletin benimsediği roller üzerindeki etkisini araştırma eğiliminde olmuştur.⁷⁶ DPA alanındaki erken dönem rol teorisi çalışmalarının ilki olarak kabul edilen Holsti’nin çalışmasından

⁷³ Breuning, “Role Theory,” 188-89.

⁷⁴ Breuning, “Role Theory in Politics and International Relations,” 3.

⁷⁵ Bkz. Breuning (2019, 2023), literatürdeki rol teorisi çalışmalarının gelişimini birinci ve ikinci nesil olarak sınıflandırırken; Schafer ve Walker (2021), alandaki rol teorisinin gelişimini birinci, ikinci ve üçüncü dalga şeklinde kategorize etmektedir. Breuning, birinci nesil olarak tanımladığı rol teorisi çalışmalarının yapısal, ikinci nesil çalışmaların ise daha çok sembolik etkileşimci rol teorisi yaklaşımlarını benimsediklerini ifade etmiştir. Schafer ve Walker ise, birinci ve ikinci dalga olarak adlandırdıkları rol teorisi çalışmalarının aktörlerin içindeki ve aktörlerin arasındaki etkileşimlerden ziyade aktör merkezli dış politika kararlarına odaklandığını ifade etmiştir; üçüncü dalgaya da “ikili rol teorisini (binary role theory)” konumlandırmışlardır. Mark Schafer ve Stephen G. Walker, *Operational Code Analysis and Foreign Policy Roles: Crossing Simon’s Bridge*, 1. bs. (New York: Routledge, 2021), 6.

⁷⁶ Breuning, “Role Theory in Politics and International Relations,” 3. Uluslararası sistemin yapısal belirleyicileri olarak anarşi, güç dağılımı, güç dengesi, uluslararası kurumlar, karşılıklı ekonomik bağımlılık; coğrafi, kültürel ve ideolojik faktörler vs. gibi unsurlar örnek gösterilebilir.

sonra, birçok araştırmacı bu serüvenin takipçisi olmuş ve rol teorisinin gelişimine katkıda bulunmuştur.

Holsti, çalışmasında devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarından hareketle daha çok güç dağılımı ve güç dengesi gibi birçok yapısal belirleyicinin ulusal rol anlayışlarına etkisi üzerinde durmuş; ancak yine de insan aktörlerin eylemliliğine de odak noktasına almasa da- belirli bir düzeyde işaret etmiştir. Nicel ampirik bir yaklaşım benimseyen Holsti, hem yapısal kısıtlamaları hem de aktörlerin karar ve eylemlerini dikkate alan geniş spektrumlu daha çok tanımlayıcı nitelikler taşıyan bir çalışma ortaya koymuştur. Holsti'yi takiben, Walker⁷⁷ ve Wish⁷⁸ çalışmalarında metodolojik olarak Holsti gibi nicel ampirik yaklaşım benimsemişlerdir; ulusal rol anlayışları ile karar vericilerin devletlerinin uluslararası sistemdeki konumlarına ilişkin algıları arasında ilişki kurarak, ulusal rol anlayışlarının öncelikle devletlerin uluslararası sistemdeki konumları tarafından şekillendirildiğini ileri sürmüşlerdir. Hollis ve Smith⁷⁹ ile Shih⁸⁰ ise vaka çalışması metodunu kullanmışlardır. Bu çalışmalar daha incelikli sonuçlar ortaya koymuş olsa da hiyerarşik bir uluslararası politika anlayışının izlerini taşımaya devam etmiştir.⁸¹ Hollis ve Smith, dış politika karar verme sürecine yönelik literatürde bir kısım çalışmaların aktörleri çok fazla vurguladığını diğer bir kısmın ise aktörleri tamamen görmezden gelerek bürokratik pozisyon gibi yapısal özelliklere odaklandığını ileri sürerek aktör-yapı problemine dikkat çekmiş; aktör ve yapı arasındaki iki yönlü bir sürece izin veren bir rol kavramı geliştirmişlerdir. Buna göre rol, muhakeme ve beceri ile birlikte aynı zamanda rollerin içinde işlediği bir yapı nosyonunu da içerir. Onlara göre dış politika davranışları, ancak aktörlerin varlığıyla ve bürokratik pozisyonun politika tercihlerini etkilediğini kabul ederek daha iyi açıklanabilir.⁸² Shih ise çalışmasında, ulusal rol anlayışlarıyla diplomasi arasındaki ilişkiye odaklanmış; liderlerin dünya görüşleri ile diplomasi arasındaki bağlantı, psikolojik ve kültürel faktörler, normlar gibi bir takım

⁷⁷ Stephen G. Walker, "National Role Conceptions and Systematic Outcomes," *Psychological Models in International Politics* (Westview Press, 1979); Walker, "The Correspondence Between Foreign Policy Rhetoric and Behavior: Insights from Role and Exchange Theory," *Behavioral Science* 26 (1981); Walker, "Role Theory and the Origins of Foreign Policy," *New Directions in the Study of Foreign Policy* (1987); Walker, *Role Theory and Foreign Policy Analysis* (Duke University Press, 1987).

⁷⁸ Naomi B. Wish, "Foreign Policy Makers and Their National Role Conceptions," *International Studies Quarterly* 24, sy.4 (1980); "National Attributes as Sources of National Role Conceptions: A Capability-Motivation Model," *Role Theory and Foreign Policy Analysis* (Duke University Press, 1987).

⁷⁹ Martin Hollis ve Steve Smith, "Roles and Reasons in Foreign Policy Decision Making," *British Journal of Political Science* 16, no.3 (1986).

⁸⁰ Chih-Yu Shih, "National Role Conception as Foreign Policy Motivation: The Psychocultural Bases of Chinese Diplomacy," *Political Psychology* 9 (1988).

⁸¹ Breuning, "Role Theory", 189.

⁸² Hollis ve Smith, "Roles and Reasons in Foreign Policy Decision Making", 285-86.

unsurları ele almıştır. Özetle, ilk çalışmalar ulusal rol anlayışları konusunda başından beri aktörlerin etkinliğini kabul etmekle birlikte; ağırlıklı olarak uluslararası sistemde devletlerin konumu, güç dengesi, güç dağılımı, bürokrasi, diplomasi gibi faktörlerin rol anlayışlarına etkisine odaklanmışlardır. Breuning, bunun sebebinin anlaşılabilir olduğunu; çünkü o dönemde Uİ disiplininin, özellikle ABD’de, sistem düzeyinde teoriler olarak ifade edebileceğimiz yapısal teoriler tarafından domine edildiğini ifade etmektedir.⁸³

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle disiplinde, karar vericilerin kararları, eylemleri ve onların karakteristik özelliklerine odaklanan bireysel analiz düzeyine ilginin artması ve yine aynı dönemde Konstrüktivist yaklaşımın öne çıkması gibi gelişmeler, sonraki geç dönem (90’ların sonundan günümüze dek) olarak ifade edebileceğimiz aktöre vurgu yapan yeni rol teorisi çalışmalarının gelişimine katkı sağlamıştır.⁸⁴ Rol teorisyenleri ile Konstrüktivistler birkaç temel varsayımı paylaşmaktadır: Aktör ve yapı arasındaki ilişki dinamik ve etkileşimlidir; iki taraf da birbirini şekillendirir. İki yaklaşım da insan karar vericilerin eylemliliğini kabul eder. Bir devletin çıkarlarını, kararlarını ve davranışlarını tanımlayan ve belirleyen insan karar vericilerdir; bu insan aktörlerin karar ve eylemlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için onların fikirleri ve değerleri incelenmelidir. Dolayısıyla her iki yaklaşımda da düşünsel faktörlerin bir devletin iç ve dış politikasına etkisi kabul edilir. Buna ek olarak, ulusal kimlik ve değişim gibi faktörler -vurgu farklılıkları olsa da- ikisinde de incelenerek dikkate alınır.

Geç dönem rol teorisi çalışmaları dış politika karar verme sürecinde karar vericilerin bakış açısını ciddiye alarak bilgi işleme ve rasyonel karar verme üzerindeki sınırlamaları anlamaya odaklanmaktadır. İnsan aktörler ile çevreleri tarafından dayatılan kısıtlamalar arasındaki etkileşim vurgulanarak sembolik etkileşimci rol teorisine daha güçlü bir şekilde bağlanılmaktadır. Aktörlerin yapıları etkileyebileceği ve hatta dönüştürebileceği koşullar daha fazla araştırılmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmaların, “aktörlere vurgu yaparken, aynı zamanda bu aktörlerin kurumlara (veya yapılara) gömülü olduğunu kabul ettiği”⁸⁵ söylenebilir.

⁸³ Breuning, “Role Theory”, 190.

⁸⁴ Bkz. Emilie M. Hafner-Burton, Stephan Haggard, David A. Lake, ve David G. Victor. "The Behavioral Revolution and International Relations," *International Organization* 71, sy. S1 (2017); Valerie M. Hudson, "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations," *Foreign Policy Analysis* 1, no.1 (2005); Elizabeth G. Matthews and Rhonda L. Callaway, *International Relations Theory: A Primer* (Oxford University Press, 2019).

⁸⁵ Breuning, “Role Theory in Politics and International Relations,” 1.

Geç dönem çalışmaların başlıca özelliği kavramsal gelişmelerdir. Erken dönem çalışmalarda ileri sürülen "ulusal rol anlayışları", "rol performansı", "rol beklentisi (Holsti'nin ifadesiyle rol reçeteleri)" temel kavramlarına ek olarak, yeni çalışmalarda; "rol çatışması" (*role conflict*) -roller arası çatışma (*inter-role conflict*) ve rol içi çatışma (*intra-role conflict*) , "yerel rol çekişmesi" (*domestic role contestation*) -dikey rol çekişmesi (*vertical role contestation*) ve yatay rol çekişmesi (*horizontal role contestation*)-, "rol sosyalizasyonu" (*role socialization*), "ana roller ve yardımcı roller" (*master roles and auxiliary roles*) gibi kavramlar çeşitli karşılaştırmalı analizlerde ele alınarak teorinin gelişimine katkıda bulunulmuştur. Çoklu rollerin birbirleriyle olan ilişkisi, bu kavramsal gelişmelerin çıkış noktası olmuştur. Rol çatışması kavramını ele alırsak; Aggestam, siyasi değişimin en büyük işaretlerinden biri olarak "rol çatışmasının" ortaya çıkması ve bir aktörün bunu deneyimlemesi şeklinde ifade ettiği kavrama dikkat çekmiştir.⁸⁶ Buna göre, rol çatışması, "rol setindeki baskın rol anlayışları birbiriyle uyumsuz olduğunda"⁸⁷ ortaya çıkar. Brummer ve Thies ise, potansiyel rakip roller arasından devleti temsil edecek bir rolün nasıl seçildiğine ilişkin iç siyasi süreçlere literatürde çok fazla dikkat edilmediğini; bu sürecin çekişmeli bir süreç (literatürde "ulusal rol çekişmesi" olarak kavramsallaştırılmıştır) olduğunu, yani bir devletin dünya sahnesinde nasıl bir rol oynaması gerektiğine dair iç siyasi aktörler arasında fikir ayrılıkları yaşanabildiğini ileri sürmüştür.⁸⁸ Bu kapsamda dış politikanın şekillendirilmesine yönelik "iktidar ve muhalefet arası rekabet, kabine dinamikleri, çok partili koalisyonlar ve bürokratik siyaset" gibi rol seçimine etki eden unsurlar ışığında "rol çekişmesi" ve "rol çatışması" kavramlarını ele almışlardır. Buna göre, "roller arası çatışma, bir aktörün uyumsuz beklentilere sahip iki veya daha fazla rolü aynı anda üstlenmesini" ifade ederken; "rol içi çatışma, tek bir rolle ilgili olarak aktör veya diğerleri tarafından sahip olunan uyumsuz beklentilere" işaret eder.⁸⁹

Rol çekişmesi kavramına dair, Walker, "devletlerin karar birimlerinin, bölgesel veya küresel uluslararası sistemde, başka bir devletle ilişkilerinde hangi rolü seçeceklerini tartışma ve karar verme noktasında, devletler içinde meydana gelen süreci ifade ettiğini"

⁸⁶ Lisbeth Aggestam, "Role Theory and European Foreign Policy," *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis* (London: Routledge, 2006), 23.

⁸⁷ Aggestam, "Role Theory and European Foreign Policy," 23.

⁸⁸ Klaus Brummer ve Cameron G. Thies, "The Contested Selection of National Role Conceptions," *Foreign Policy Analysis* 11, sy 3 (2015)

⁸⁹ Brummer ve Cameron G. Thies, "The Contested Selection of National Role Conceptions", 279.

belirtir.⁹⁰ Cantir ve Kaarbo'ya göre, literatürde rol çatışmasından bahsedildiğinde genellikle bunu deneyimleyen aktör olarak ülke ya da o ülkenin liderleri ifade edilmektedir. Rol çatışması kavramıyla genellikle kastedilen, benimsenmiş birbirleriyle uyumsuz rollerin çatışmasıdır. Bu rolleri benimseyen aktör, rol seti öyle olmasa bile, üniter ve birleşik bir mahiyete sahip kabul edilir; bu süreçte karar vericilerin içinde yer aldıkları siyasi ortam genellikle dikkate alınmaz. Ancak Cantir ve Kaarbo'ya göre, iç siyasi ortam önemlidir ve ciddiyetle dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, rol çatışması kavramından farklı olarak rol çekişmesi kavramını ileri sürerler; devleti ayrıştırarak çeşitli rol anlayışlarına sahip yerel aktörlerin –devlet ve devlet adına hareket eden yetkililerin yanı sıra siyasi partiler, bürokratik kurumlar, kamuoyu ve bireysel elitler gibi– dış politika yapım sürecinde birbirleriyle etkileşime girdiği süreci incelerler. Buradaki ilgileri, tüm aktörler arasında meydana gelen çekişmeyi tanımlayarak analiz etmek ve bu çekişmenin ülkenin dış politikasını nasıl etkilediğini belirlemektir.⁹¹ Rol çekişmesi ikiye ayrılır: yatay rol çekişmesi ve dikey rol çekişmesi. Yatay rol çekişmesi hükümet içindeki elitler arasında gerçekleşirken; dikey rol çekişmesi hükümet dışındaki elitler ve çıkar grupları arasında gerçekleşen rol çekişmesini ifade eder.⁹² Cantir ve Kaarbo, dikey rol çekişmesine yönelik olarak, elitler ve kitlelerin kendi devletlerine uygun gördükleri roller konusunda sahip oldukları fikir ayrılıklarına odaklanmışlardır. Örneğin Page ve Barabas, ABD'de vatandaşlar ve liderler arasında göze çarpan bir uçuruma dikkat çekerler; bu uçurum, vatandaşların ve liderlerin farklı, birbirleriyle uyumsuz rol beklentilerine sahip olmasıdır. Onlara göre, “vatandaşlardan ziyade daha çok liderler, en azından dünya meselelerinde ABD'nin "aktif" bir rol almasını desteklediklerini söyleme anlamında "enternasyonalist" olma eğilimindedir.”⁹³ Yatay rol çekişmesine yönelik olarak, Cantir ve Kaarbo, iç siyasi elitler arasında dış politika konusundaki anlaşmazlıklara işaret ederek; iktidar seçkinleri ile siyasi muhalefet arasındaki, iktidar koalisyonları içindeki, küçük karar alma ile lider-danışma gruplarındaki ve bürokratik kurumlar arasındaki çatışmalara odaklanmışlardır.⁹⁴ Thies ise, "ana ve yardımcı roller" ile "rol

⁹⁰ Stephen G. Walker, “Role Contestation in Making Foreign Policy Decisions: Digraph and Game Theory Models,” *Oxford Research Encyclopedia of Politics* (Oxford University Press, 2017), 1.

⁹¹ Cristian Cantir and Juliet Kaarbo, “Unpacking Ego in Role Theory: Vertical and Horizontal Role Contestation and Foreign Policy,” *Domestic Role Contestation, Foreign Policy, and International Relations* (New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016), 6.

⁹² Walker, “Role Contestation in Making Foreign Policy Decisions: Digraph and Game Theory Models,” 1.

⁹³ Benjamin I. Page ve Jason Barabas, “Foreign Policy Gaps Between Citizens and Leaders,” *International Studies Quarterly* 44, s.3 (2000): 344.

⁹⁴ Cantir ve Kaarbo, “Unpacking Ego in Role Theory: Vertical and Horizontal Role Contestation and Foreign Policy,” 11-12.

sosyalizasyonu" kavramlarını devlet sosyalizasyonu (*state socialization*) bağlamında ele alarak teorize etmiştir.⁹⁵

ABD ve İsrail ilişkilerinin kilit olayları ışığında konuyu ele alan Thies, bir devletin sahip olduğu rollerin önem ve öncelik bakımından farklılık gösterdiğini kabul etmektedir. Buna göre, bazı roller diğer rollere nazaran daha merkezî ve belirgin olabilir. Ana rol, her durumda kendini gösteren, aktif ve baskın rol iken; yardımcı rol pasiftir, yalnızca belirli sorun alanları veya diğer devletlerle olan sınırlı ilişkilerle ilgilidir. Bununla birlikte, Thies, “devletlerin, ana rolleriyle tutarlı olan yardımcı rolleri takip edeceğini ya da bu yardımcı rolleri terk etmek veya farklı bir ana statüye geçiş yapmak için sosyalizasyon baskısına maruz kalacaklarını” ileri sürer.⁹⁶ Sosyalizasyon, rol ilişkisi içerisindeki aktörler arasında meydana gelen bir rol pazarlığı süreci (ya da rol konumlandırma süreci) olarak ifade edilebilir.⁹⁷ Thies’e göre, bu pazarlık süreci, bir devletin ilgili diğer devletlerle etkileşimlerinin tarihi boyunca gerçekleşir. Bir aktörün bir rol ilişkisinde benimsemeye çalıştığı herhangi bir rol için, aynı zamanda karşı bir role ihtiyaç vardır. Örneğin bölgesel koruyucu rolünü ele alırsak, bölgesel korunan rolünde bir aktör olmadan bölgesel koruyucu rolünü oynamak anlamsızdır. Bu biraz da “her şey zıddı ile kaimdir” sözünden hareketle düalist inancı akıllara getirmektedir. Rol ilişkisi içerisindeki aktörlerin rol pazarlığı sırasında bir rolün/karşı rolün seçiminin ve hayata geçirilmesinin uygunluğunu belirlemesi gerekir. Rol seçiminin uygunsuz olduğu anlaşılırsa, devletin söz konusu rolü üstlenmesinin sosyalizasyon faaliyetleri tarafından engellenmesi beklenir. Ancak devlet bu uygunsuz rolü hayata geçirmişse, davranışı beklentilere uygun hale getirmek için yine sosyalizasyon faaliyetlerine ihtiyaç duyulur. Sosyalizasyon faaliyetleri, diplomasiden savaşa kadar tüm davranış yelpazesini içerebilir.⁹⁸ Özetle, rol sosyalizasyonunu, genel hatlarıyla, devletlerin birbirleriyle etkileşim yoluyla birbirlerinin rol seçimlerini şekillendirmesi olarak tanımlayabiliriz. Bu süreç, bir rol ilişkisi içerisinde bir devletin rol canlandırmasının diğer bir devletin rol beklentileriyle uyumlu hale getirilmesini ele alır.⁹⁹ Rol sosyalizasyonu, atfedilen ve kazanılan roller ile bir devletin

⁹⁵ Cameron T. Thies, *The United States, Israel, and the Search for International Order: Socializing States* (New York: Routledge, 2013); Bkz. Thies, “State Socialization and Structural Realism,” *Security Studies* 19, sy.4 (2010): 689-717.

⁹⁶ Thies, *The United States, Israel, and the Search for International Order: Socializing States*, 37.

⁹⁷ Stryker ve Statham, “Symbolic Interactionism and Role Theory”, 351-52; Theodore R. Sarbin ve Vernon L. Allen, “Role Theory,” *The Handbook of Social Psychology* (Reading, MA: Addison Wesley, 1968): 506-10; Thies, *The United States, Israel and the Search for International Order: Socializing States*, 26; Thies, “State Socialization and Structural Realism,” 697.

⁹⁸ Thies, “State Socialization and Structural Realism”, 697.

⁹⁹ Breuning, “Role Theory”, 192.

ulusal rol anlayışları ve diğer devletlerin rol beklentileri arasındaki etkileşime ışık tutar. Sonuç olarak, Thies, İsrail ve ABD'nin rol ilişkilerinden yola çıkarak, yeni ve yükselen devletlerin mevcut -daha güçlü- devletlerin sosyalizasyon çabalarına maruz kaldıklarını ve bu çabaların uluslararası sistemdeki konumlarını belirlemelerinde -rol seçimlerinde- onlara yol gösterdiğini savunmaktadır.¹⁰⁰ Beasley ve Kaarbo'nun, potansiyel bir aday devlet olarak İskoçya üzerine yaptığı çalışma da, uluslararası etkileşimlerin sosyalizasyon etkisinin bir devletin egemenlik arayışını şekillendirmede etkili olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁰¹ Brummer ve Thies de, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın rol seçimine dair ele aldıkları çalışmada, Almanya'nın rol sosyalizasyonunun hem uluslararası sistemdeki diğer aktörlerin sosyalleştirici baskısını hem de iç politikada hükümet ve muhalefet partileri arasındaki yatay rol çekişmesini içerdiğini; bu unsurların Almanya'nın o dönemde rol seçimine etki ettiğini ifade etmiştir. Buna ek olarak, ikili, o dönemde Almanya'nın şansölyesi olan Konrad Adenauer'in konumu itibarıyla kendi rol anlayışını empoze edebildiğine de dikkat çekmiştir.¹⁰² Bu da, dış politika karar verme sürecinde bireysel aktörler olarak liderlerin devletlerinin rol seçimine etkisini gösteren örneklerden biri olarak görülebilir. Müller'e göre ise, rol hem bir kısıtlama hem de bir kaynak ve fırsat anlamına gelir. "Aktörlere politika geliştirmeleri için düşünsel bir varlık külliyatı sunar ve bu külliyatın sürekli olarak uygulanması, yorumlanması ve şekillendirilmesi gerekir."¹⁰³ Bir tiyatro oyunu nasıl sınırsız sayıda ve şekilde oynanabiliyorsa; pekâlâ kurtarıcı, inancın savunucusu, sivil güç vs. gibi roller de aynı şekilde oynanabilir.

Operasyonel kod analizi gibi diğer DPA alanı yaklaşımlarıyla kurulan bağlar da literatüre katkı sağlayan önemli gelişmelerden biridir. Rol teorisi, insan davranışının hem psikolojik hem de sosyal bir teorisidir. Bu psikolojik ve sosyolojik temeller, rol teorisine dünya siyasetinin farklı düzeylerinin -bireysel karar vericiler olarak liderlerin karar ve davranışlarına bakıp onların inançlarını ve kişiliklerini inceleyen bireysel analiz

¹⁰⁰ "ABD ve İsrail genellikle ana statüleriyle (ya da ana rolleriyle) tutarlı dış politika rolleri elde etmeye çalışmışlardır. Zaman zaman da bir sonraki ana statüsüne geçiş beklentisiyle roller elde etmeye çalışmışlardır. İsrail'in bölgesel bir rol üstlenmesi engellenmiştir, ancak bunun yol açabileceği hayal kırıklığı barış sürecinde hafifletilebilir. Diğer devletler İsrail'in durumuna -yüksek düzeyde yapılandırılmış bir ortam- sosyalizasyon çabalarına uymayarak tepki verebilir." Thies, *The United States, Israel, and the Search for International Order: Socializing States*, 108.

¹⁰¹ Ryan Beasley ve Juliet Kaarbo, "Casting for a Sovereign Role: Socialising an Aspirant State in the Scottish Independence Referendum," *European Journal of International Relations* 24, sy.1 (2017):8–32.

¹⁰² Brummer ve Thies, "The Contested Selection of National Role Conceptions", 280-281.

¹⁰³ Harald Müller, "Habermas meets role theory: communicative action as role playing?", *İçinde Role Theory in International Relations* (Routledge, 2011), 72.

düzeyinden grup, devlet ve sistem düzeylerine kadar- analiz edilmesi ve sentezlenmesi noktasında fayda sağlamaktadır. Rol teorisi ile operasyonel kod analizi arasında bağ kurulması, liderlerin bilişselliği ile devletlerin kolektif kararlarının dünya siyasetindeki stratejik etkileşimlerin aktör temelli bir teorisi içinde birbirine bağlanması” için bir yol sunmaktadır.¹⁰⁴ Walker’ın ikili rol teorisi de (*binary role theory*) bu bağa işaret eden değerli çalışmalardan biridir.¹⁰⁵ “İkili rol teorisi, liderlerin pasif, aktif ve ortak eylemlerinin hem barışçıl hem de şiddet içeren değişimin doğrudan kaynakları olduğunu kabul eden bir bilgi işleme teorisidir.”¹⁰⁶ Yani ona göre, liderlerin kararları ve eylemleri siyasi değişime doğrudan etki eden faktörlerdir. Walker, ikili rol teorisini dış politika analizinin mikro düzeyindeki inançların zihinsel olaylar dünyası ile uluslararası sistemlerin makro düzeyindeki davranışların sosyal olaylar dünyasını bütünleştirme çabası olarak ifade etmektedir.¹⁰⁷ Ulusal rol anlayışları, inançların zihinsel dünyasında sınıflandırılırken; rol performansı davranışların sosyal dünyasının bir parçası olarak kabul edilir. Walker’ın ikili rol teorisi, yapısal unsurlar (örneğin, güç ve çıkarlar) ile bilişsel değişkenler (örneğin, ulusal rol anlayışları ve rol beklentileri) arasındaki etkileşimlere işaret etmektedir.¹⁰⁸ Walker, ikili rol teorisi bağlamında liderlerin siyasi değişime etkisi üzerine ele aldığı çalışmasında, bireysel karar vericiler olarak liderlere ve liderlerin siyasi değişime ya da rol değişimine etkisine odaklanmıştır. “Liderler, tarihin gelgitlerine kapılmış devletlerin yolcuları mıdır yoksa o devletlere yön veren pilotları mıdır?” sorusunu soran Walker, ikili rol teorisinin liderler ve tarihsel durumlar arasındaki etkileşimler ve sonuçlar tarafından belirlenen rol değişimine dair tutarlı bir açıklama sunduğunu belirtmektedir.¹⁰⁹

Rol teorisi çalışmalarında benimsenen metodolojik yaklaşımlar konusunda şunlar söylenebilir: "İçerik analizi", erken dönem çalışmalarda benimsenen baskın ampirik yaklaşımdır. Bu çalışmalarda genel olarak karar vericilerin -özellikle bireysel karar

¹⁰⁴ Walker ve Schafer, “The Interface between Beliefs and Roles in World Politics”, İçinde *Operational Code Analysis and Foreign Policy Roles: Crossing Simon’s Bridge* (New York: Routledge, 2021), 3.

¹⁰⁵ Bkz. Stephen G. Walker, “Binary Role Theory: Reducing Uncertainty and Managing Complexity in Foreign Policy Analysis,” İçinde *Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and the Microfoundations of Behavioral International Relations* (New York; London: Routledge, 2011); Mark Schafer ve Stephen G. Walker, *Operational Code Analysis and Foreign Policy Roles: Crossing Simon’s Bridge* (New York: Routledge, 2021); Walker, “Binary Role Theory and Levels of Role Change in World Politics: When Do Leaders Make a Difference?” *Teoria Polityki* 6 (2022).

¹⁰⁶ Walker, “Binary Role Theory and Levels of Role Change in World Politics,” 78.

¹⁰⁷ Walker, “Binary Role Theory: Reducing Uncertainty and Managing Complexity in Foreign Policy Analysis,” 245.

¹⁰⁸ Breuning, “Role Theory in Politics and International Relations,” 14.

¹⁰⁹ Walker, “Binary Role Theory and Levels of Role Change in World Politics,” 1.

vericiler olarak liderlerin- ifadelerinden yola çıkılarak belirli çıkarımlara ve ulusal rol anlayışlarına ulaşılmıştır. Bununla birlikte, içerik analizi, rol teorisinin araç setinin bir parçası olmaya devam etmektedir. Geç dönem çalışmalarda ise, içerik analizine ek olarak, "anlatı analizi" ve "vaka çalışması" kullanılmaktadır. Bu çalışmalar, karar vericiler arasında ilgili veya rakip rol anlayışlarına (rol çatışması, rol çekişmesi ve rol sosyalizasyonu gibi roller arasındaki etkileşimler ve ilişki türleri buna dâhil) odaklanma eğilimindedir.¹¹⁰

1.1.6. Temel Kavramlar

Önceki bölümlerde Holsti'nin çalışmasıyla bağlantılı olarak ifade edilen "ulusal rol anlayışları", "rol performansı" ve "rol beklentisi" kavramları, bu bölümde rol teorisinin temel kavramları olarak, ana hatlarıyla ele alınmaktadır.

"Ben ve öteki" konsepti, bu temel kavramların dayandığı ortak bir zemin olarak düşünülebilir. Sembolik etkileşimciliğin önemli isimlerinden biri olarak kabul edilen Mead'ın¹¹¹ bu konseptten hareketle ele aldığı çalışmalar, rol teorisinin kavramsal çerçevesinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Mead (1934), benlik ve öteki arasındaki diyaloga odaklanarak, bireylerin diğer insanlarla etkileşim yoluyla benlik (*self*) geliştirdiğini ifade etmiştir.¹¹² Benlik, doğuştan varolan bir şey değildir; zaman içinde ortaya çıkmaktadır. İnsanlar, çocukluklarından itibaren başkalarıyla etkileşime girerek birçok rol oynarlar ve bu şekilde sosyal olarak uygun davranışları öğrenirler. Küçük çocukların evcilik oynarken ebeveyn, öğretmen, doktor vs. gibi rolleri taklit etmeleri buna bir örnektir. Mead, "*ego*" (*self* [benlik]) ve "*alter*" (*other* [öteki]) terimlerini kullanarak, benliğin hem toplumdaki diğerlerini taklit ederek hem de onlardan geri bildirim alarak ortaya çıktığını savunur.¹¹³ Bireyler ancak başkalarıyla etkileşime girdiğinde ve roller oynadığında gelişmeye başlar. Harnish, birey ve toplum arasındaki ilişkiyi teorize eden Mead'ın çalışmalarından faydalanarak, bu etkileşimli ilişki ağının DPA alanındaki rol teorisine uyarlar. Karar vericiler ve çevreleri arasındaki etkileşimi, *ego* (*self*) ve *alter* (*other*) kavramlarıyla tanımlar. Bir devletin benliği (ya da *ego*), karar vericilerin

¹¹⁰ Bkz. Breuning, "Role Theory," 193-94.

¹¹¹ Bkz. "Mead'ın sosyal psikolojiye ana katkısı, insan benliğinin sosyal etkileşim sürecinde nasıl ortaya çıktığını gösterme girişimiydi. Konuşulan dilin bu gelişimde merkezi bir rol oynadığını düşünmüştür. Çocuk, dil aracılığıyla diğer kişilerin rolünü üstlenebilir ve (sergilemeyi) düşündüğü davranışın başkaları üzerinde yaratacağı etki açısından davranışını yönlendirebilir." "George Herbert Mead," Encyclopedia Britannica, Erişim Tarihi 26 Ocak 2024, <https://www.britannica.com/biography/George-Herbert-Mead>.

¹¹² Mead, *Mind, Self and Society* (Chicago: University of Chicago Press, 1934)

¹¹³ Breuning, "Role Theory," 191.

devletlerine uygun olarak algıladıkları ulusal rol anlayışlarından oluşurken; öteki (ya da *alter*), diğer devletlerin karar vericilerinin söz konusu devlet için uygun olarak algıladıkları roller olarak rol beklentilerini içerir. Fail devletten A devleti olarak bahsederek, A devletini temsil eden karar vericiler kendi devletlerine uygun olarak gördükleri belirli rolleri canlandırmak isteyebilirler; ancak diğer devletlerin karar vericileri A devletinin rollerine ilişkin farklı beklentilere sahip olabilir. Dolayısıyla A devletinin ulusal rol anlayışlarıyla diğer devletlerin rol beklentileri örtüşebilir veya örtüşmeyebilir. Örneğin, A devleti kendini B devletinin sadık bir müttefiği görürken - egemen eşit olarak muhatap alınmak isterken-, B devleti A devletini sadık bir müttefik yerine bağımlı bir devlet (*client state*)¹¹⁴ olarak görme eğiliminde olabilir.

Harnisch, rolleri “organize bir gruptaki bir aktörün amacına ilişkin ego ve alter beklentileri tarafından oluşturulan sosyal konumlar” olarak tanımlamıştır.¹¹⁵ Konumun bu grup içindeki işlevi zaman ve kapsam tarafından sınırlandırılır; grubun yapısı ve amacı da konumun işlevini etkilemektedir. Bazı roller, grup için kurucu nitelikteyken –örneğin, uluslararası topluluğun tanınmış bir üyesi gibi-, diğer roller -dengeleyici vs. gibi- işlevsel olarak spesifiktir.¹¹⁶ Harnisch, burada ana ve yardımcı rolleri ima etmektedir. Ona göre, ulusal rol anlayışları, “bir aktörün diğerleri karşısındaki konumuna ilişkin algısı (rolün *ego* kısmı) ile dil ve eylem yoluyla işaret edildiği üzere diğerlerinin rol beklentilerine ilişkin algısını (rolün *alter* kısmı)” ifade etmektedir. Harnisch, rol anlayışlarının doğası gereği tartışmalı olduğunu belirtmektedir; çünkü bu rollerin benimsenmesi ve hayata geçirilmesi diğer aktörlerin rolleriyle yakından ilişkilidir. Örneğin; Avrupa Birliği, üye devletlerin dış politika yapımında baskın bir rol üstlenirse, bunun sonucunda birliğin kurucu parçaları "egemen devletler" olarak varlıklarından endişe duyabilirler.¹¹⁷ *Ego*'nun rol beklentileri, uygun rolün ne olduğuna ve ne anlama geldiğine dair içsel ve/veya bireysel beklentileri ifade ederken; *Alter*'in rol beklentileri, diğerlerinin *Ego*'ya yönelik örtük veya açık taleplerini (karşı roller veya tamamlayıcı roller gibi) içerir. Rol beklentisi, bir devletin hangi rolleri oynaması gerektiği ve hangi rollerin en uygun tercihler olduğu sorusuna verilen cevapta saklıdır. Öte yandan, rol beklentileri rol içi ve roller arası

¹¹⁴ “Daha büyük ve daha güçlü bir başka ülkeden destek ve koruma alan bir ülke” anlamına gelmektedir. “Client state,” Cambridge Dictionary, Erişim Tarihi 26 Ocak 2023, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/client-state>.

¹¹⁵ Sebastian Harnisch, “Role theory: Operationalization of Key Concepts,” *Role Theory in International Relations* (Routledge, 2011), 8.

¹¹⁶ Harnisch, “Role Theory: Operationalization of Key Concepts,” 8.

¹¹⁷ Harnisch, “Role Theory: Operationalization of Key Concepts,” 8-9.

çatışmaların da kaynağını oluşturmaktadır denebilir. Çünkü her rol beklentisi öznel bir takım farklı özellikler taşır. Birbiriyle uyumsuz olan rol beklentileri, rol çatışmalarına sebep olabilir. Bununla birlikte, Harnisch, rol canlandırmasının (ya da performansının) rollerde meydana gelen değişikliklerin önemli belirleyicilerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Rol performansı, bir aktörün bir rolü icra ederken sergilediği davranışı ifade etmektedir.¹¹⁸ Başka bir ifadeyle, rol performansı, fiili dış politika davranışı olarak tanımlanabilir.

Holsti, "ulusal rol anlayışları" kavramını insan karar vericilerin bakış açısından değerlendirip, karar vericilerin kendi temsil ettikleri devletlere uygun gördükleri, yakıştırdıkları ve atfettikleri belirli rollere işaret ederken; Harnisch'in bu kavrama yönelik ifadesi, rol teorisinin sosyolojik temellerine daha fazla atıfı içermektedir. Holsti de bu sosyolojik temellerden yola çıkarak belirli önermeleri kabul etmiştir. Ancak Harnisch bu kavramı tanımlarken aktörlerin konumu, *ego* ve *alter* konsepti ile rol beklentilerine vurgu yaparken; Holsti'nin vurgusu doğrudan yapısal kısıtlamalar, dolaylı olarak karar vericiler üzerinedir. Breuning'e göre, ulusal rol anlayışları, karar vericilerin, devletlerinin üstlenmesine uygun olarak algıladıkları ve hayal ettikleri dış politika davranışlarının kapsamını belirler.¹¹⁹ Breuning, ulusal rol anlayışı kavramının "aktörlerin uluslararası sistemdeki rollerini nasıl şekillendirdiklerini, yerel kimlik ve/veya kültürel miras kaynakları arasında nasıl gezindiklerini, ellerindeki maddi kaynaklardan nasıl faydalandıklarını, uluslararası yapıdaki konumlarının dayattığı engellerin etrafından mümkün olduğunca nasıl dolaştıklarını anlamaya çalışma" noktasında bir yol sunduğunu ifade etmektedir. Ona göre, ulusal rol anlayışları, uluslararası ilişkilerin düşünsel ve maddi kaynaklarının kesiştiği noktada duran bilişsel bir aygıt olarak işlev görmektedir.¹²⁰

"Rol performansı" kavramının tanımlanması noktasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Rol performansı ya da canlandırması, dış politika davranışını ifade etmektedir. "Rol beklentileri" kavramına gelirsek, Holsti, bu kavramdan "rol reçeteleri" olarak geniş kapsamlı bir şekilde bahseder. Yani, rol beklentileri aslında bu rol reçetelerinin kaynaklarından sadece biridir. Rol reçetelerinin uluslararası sistemin yapısı, sistem genelindeki değerler, görünüşte evrensel desteğe sahip genel hukuki ilkeler, devletlerin sahip oldukları kurallar, gelenekler ve beklentiler dâhil olmak üzere geniş bir

¹¹⁸ Harnisch, "Role Theory: Operationalization of Key Concepts," 9.

¹¹⁹ Breuning, "Role theory Research in International Relations: State of the Art and Blind Spots", 23.

¹²⁰ Breuning, "Role theory Research in International Relations: State of the Art and Blind Spots", 26.

spektrumu içerdığını belirtmiştir. Onun perspektifinden rol reçeteleri, dış çevreden kaynaklanan ve bir devletin ulusal rol anlayışlarını etkileyen unsurlar olarak görülebilir. Harnisch ise, rol beklentileri kavramını *ego*'nun ve *alter*'in rol beklentileri olarak sınıflandırmış; kavramı Holsti'nin aksine daha spesifik ve dar bir anlamda kullanmıştır. Geç dönem rol teorisi çalışmalarının birçoğunun da, rol beklentisi kavramını Harnisch gibi daha dar bir anlamda kullandığı söylenebilir. Genel hatlarıyla ifade etmek gerekirse, rol beklentisi kavramı, bir devletin hangi rolleri benimsemesi gerektiğine dair -hem karar vericilerin kendi devletleri için hem de diğer devletlerin karar vericilerinin söz konusu o devlete yönelik- subjektif görüşleri, algıları ve beklentilerini içermektedir. Örneğin, kimi devletler ABD'nin ya da İran'ın uluslararası sistemde bir inancın savunucusu, lider, devrimin ya da demokrasinin kalesi ve bununla birlikte bir kurtarıcılık rolünü (liberal enternasyonalist ve devrimci enternasyonalist dış politika rol anlayışları)¹²¹ oynaması gerektiğini savunabilirken veyahut bu rollerin canlandırılmasına sempati gösterebilirken; kimi devletler bu duruma antipatik bir şekilde yaklaşabilmekte ve karşı çıkabilmektedirler. Dolayısıyla rol beklentileri, hem bir uzlaşmayı hem de bir çatışma potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır.

1.1.7. Liderler ve Rol Seçimi Tercihlerine Etkileri

Liderler, dış politikayı şekillendirebilme becerilerine ve fırsatlarına sahiptirler. Liderlerin kararları, tercihleri, eylemleri, karakteristik ve bilişsel özellikleri devlet mekanizmalarının dış politikalarına etki edebilmektedir. Günümüzde Donald Trump, Recep Tayyip Erdoğan, Vladimir Putin, Xi Jinping, Kim Jong-un vs. gibi baskın liderlik profillerinin hem temsil ettikleri devletlerin iç ve dış politikaları hem de bölgesel ve küresel siyaset üzerindeki belirgin etkisi, liderlerin ve bireysel faktörlerin rolünün daha fazla araştırılmasına olan ilgiyi artırmaktadır. Bununla birlikte, tarih sahnesine damgasını vurmuş birçok liderden söz edilebildiği gibi, gösterişli profillere sahip olmayan ve tarihin tozlu sayfalarında unutulmuş birçok liderden de bahsedilebilir. Ancak bu, liderlerin siyaseti şekillendirebilme becerilerinin -ya da fırsatlarının, potansiyellerinin- olmadığı anlamına gelmez. Her liderin, her zaman ve koşulda dış politikayı şekillendirmesi elbette mümkün değildir. Hudson ve Day, her dış politika kararının liderin kendine özgü kişisel özelliklerinin ve algılarının izlerini taşımadığını ifade eder; en üst düzey lider dışındaki

¹²¹ Sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

hükümet yetkilileri de belirli bir dış politika üzerinde liderden daha fazla etki bırakabilir.¹²² Henry Kissinger bunun en iyi örneklerinden biridir.

Bir devletin dış politika karar ve eylemlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için liderlerin incelenmesi gereklidir. Hudson ve Day, siyaset sahnesinde gözlerin liderlere çevrildiği, liderlerin özelliklerinin önem arz etme ihtimalinin yüksek olduğu belirli durumlara dikkat çekmektedir; lidere nispeten az kısıtlama getiren rejim türleri (otoriter rejimler gibi), kriz anları, liderin dış politikaya ilgisi ya da bu konudaki deneyimsizliği, belirli grup dinamikleri vs. gibi birçok faktör, liderlerin dış politikadaki faaliyet ve etki alanına tesir etmektedir.¹²³ Liderlerin bir devletin iç ve dış politikasına, hatta kimi zaman küresel siyasete etkisi barizdir; buna geçmişte ve şimdi sayısız örnek verilebilir. Günümüz için konuşursak, örnek olarak, Recep Tayyip Erdoğan dönemi Türkiye iç ve dış politikası ile bu liderlik profilinin bölgesel ve küresel siyasete etkisi herhalde birçok otorite tarafından kabul edilecektir. Geçmişte George W. Bush dönemi Amerikan dış politikası, daha spesifik örnekler olarak John F. Kennedy ve Küba füze krizi, Woodrow Wilson ve ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girişi, Mihail Gorbaçov dönemi Sovyetler Birliği, Mao Zedong dönemi Çin, Ruhullah Humeyni dönemi İran vs. gibi daha birçok örnek, liderliğin siyaseti şekillendirmedeki etkisini gözler önüne sermektedir. Breuning, liderlerin dış politikayı şekillendirmesine bir örnek olarak 19.yy Belçika'sını göstermektedir. 1830 yılında bağımsız bir devlet haline gelen Belçika, 19.yy'da kral II. Leopold'un kişisel hırsları sebebiyle sömürgeci bir güç haline gelmiştir. O dönem diğer Avrupa ülkeleriyle yaptığı uluslararası ticarete bağımlı olan Belçika'nın, diğer Avrupalı sömürgecilerde bulunan bir deniz ticareti ya da deniz aşırı keşif geleneği de yoktu. Ancak II. Leopold'ın tahta çıkmadan çok önce bulunan ticaret ve sömürgeciliğe dair bilgisi, ilgisi ve bu yöndeki eylemleri, Belçika'nın Orta Afrika'da kendinden kat be kat toprak büyüklüğüne sahip bir bölgeyi kolonileştirmesini sağlamıştır.¹²⁴

Liderler, içinde bulundukları çevre ve koşullar tarafından kısıtlandırılarak belirli kararlar almaya mecbur bırakılabilirler. Politika seçeneklerinin yelpazesi ciddi ölçüde sınırlandırılarak etkinlik alanları da daraltılabilir. Dolayısıyla etkileri, kısmen faaliyet alanlarının ne kadar kısıtlandığına bağlıdır. Koşullar seçeneklerini ciddi ölçüde

¹²² Valerie M. Hudson ve Benjamin S. Day, *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory* (Lanham, Maryland Boulder New York London: Rowman & Littlefield, 2020), 49-50.

¹²³ Hudson ve Day, *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, 49-50.

¹²⁴ Breuning, *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction* (New York: Palgrave Macmillan US, 2007), 28-29.

sınırlandırdığında etkileri küçük olabilirken; daha fazla seçeneğe sahip olduklarında ya da kendi fırsatlarını yarattıklarında etkileri daha büyük olabilmektedir.¹²⁵ Tüm bu dinamikler, liderlerin dış politikayı şekillendirebilme yeteneğini ve fırsatlarını kısıtlayabilir, etkisini azaltabilir; ancak ortadan kaldırmaz. Liderler, dış politika karar verme sürecinin önemli karakterlerindendir ve etkileri göz ardı edilemez. Bireysel karar vericiler olarak liderler, devletlerinin bölgesel veya uluslararası sistemde benimseyeceği rollerin seçimi üzerinde etkili olabilmektedirler. Şartların ne kadar elverişli olduğu ve çevre tarafından ne kadar kısıtlandıklarıyla da bağlantılı olarak, hangi rollerin tercih edileceği noktasında iradelerini ortaya koyarak kendi rol anlayışlarını benimsetme kabiliyetine ve fırsatlarına sahiptirler.

DPA alanındaki bireysel analiz düzeyine olan ilgi, rol teorisi çalışmalarında da kendini göstermiştir. Bu çalışmalarda, daha en başından liderlerin devletlerinin rol anlayışları üzerindeki etkisinin farkında olduğu ileri sürülebilir. Örneğin, DPA alanındaki ilk rol teorisi çalışması olarak kabul gören Holsti'nin çalışması, bu bireysel analiz düzeyinden izler taşımaktadır. Holsti, belirli ulusal rol anlayışı tipolojileri geliştirirken en üst düzey karar vericilerin (liderlerin¹²⁶) -cumhurbaşkanları, başbakanlar veya dışişleri bakanları- açıklamalarına başvurmuştur. Yani bu rol anlayışlarının ana kaynakları, karar vericilerin ifadeleridir. Holsti, bireysel karar vericiler olarak liderlerin kendilerine yoğunlaşmayıp ifadelerini rol tipolojisi geliştirmek adına bir araç olarak kullansa da, çalışmasından liderlerin bir devletin rol anlayışlarına etki edebileceği çıkarımının yapılması uzak bir ihtimal görünmemektedir. Buradan hareketle, erken dönem rol teorisi çalışmalarında genel olarak liderler doğrudan vurgulanmamış olsa da, en azından atıfta bulunulduğu söylenebilir; bu çalışmalarda liderlerin rol anlayışlarına etkisi örtük bir şekilde görülmektedir. Geç dönem rol teorisi çalışmalarında ise liderler gittikçe daha fazla ilgi görmekte; dış politika bireysel analiz düzeyi ile rol teorisinin ittifakı birçok çalışmaya konu olmaktadır. Örneğin, Walker'ın dünya siyasetindeki değişimi ikili rol teorisi bağlamında ele aldığı çalışması, liderleri ve onların liderlik tarzlarını vurgulayan değerli çalışmalardan biridir.¹²⁷ Walker'a göre, liderlerin kararları ve eylemleri siyasi değişimin (rol değişiminin) doğrudan potansiyel kaynaklarıdır.

¹²⁵ Breuning, *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*, 27-28.

¹²⁶ Bu çalışmada lider olarak, bir devletin en üst düzey karar mercisinin başındaki birey ifade edilmektedir. Liderin kim olduğu devlet ve hükümet yapısına bağlı olarak değişiklik gösterir: Buna göre lider; bir hükümdar, devlet başkanı, cumhurbaşkanı ya da başbakan olabilir.

¹²⁷ Walker, "Binary Role Theory and Levels of Role Change in World Politics: When Do Leaders Make a Difference?", 2022.

Walker, rol değişiminde kilit anahtar olarak liderlere odaklanmıştır. Ona göre, liderlerin değişimi, dünya siyasetindeki değişimi açıklayabilir. Wehner ve Thies'in Şili ve Meksika'nın Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği'ne (APEC) katılma girişimlerinden yola çıkarak; ulusal rollerin belirlenmesinde rakip seslerin etkileşimini, rol değişim süreçlerini ve bunun sonucunda dış politikanın yeniden yönlendirilmesini ele aldıkları çalışmada, her iki örnekte de liderlerin dış politikaya yönelik mevcut temel inançlara etki edebildiği ve geleneklere bağlı grupların yoğun direncine rağmen ulusal rol anlayışlarını şekillendirebildiği ifade edilmiştir.¹²⁸ Cantir ve Kaarbo'nun ele aldıkları derleme eserde ise, liderlere iç politika arenasındaki rol çekişmesi bağlamında dikkat çekilir; liderlerin siyaseti şekillendirebilme potansiyelleri kabul edilir. Ancak liderler çalışmaların merkezî odak noktasında yer almaz; dikey ve yatay rol çekişmesi bağlamında liderlerin kitleler ve diğer siyasi elitlerle olan etkileşimi incelenir.¹²⁹ Peki, liderler, bir devletin uluslararası ve bölgesel sistemlerde hangi rolü benimseyeceği ya da oynayacağına yönelik olarak rol seçimine etki eder mi? Diğer bir ifadeyle, liderlerin rol tercihleri devlet mekanizmalarının rol seçim sürecini şekillendirebilir mi? Wehner ve Thies'in liderleri ve onların rol seçimine etkilerini ele aldıkları çalışması, bu soruya bir cevap niteliğindedir.¹³⁰ İkilinin çalışması, rol teorisi ile dış politikaya lider temelli yaklaşımlar arasında bir diyalogun temellerini atmakla birlikte, geç dönem rol teorisi çalışmaları arasında liderlerin rol seçim sürecine etkisine doğrudan değinen ve bu anlamda liderleri merkeze yerleştiren ilk çalışmadır denebilir. Rol teorisine bireysel analiz düzeyinin daha yoğun ve derin bir şekilde entegre edilmesi, devlet mekanizmalarında neden belirli rollerin diğerlerine göre önceliklendirildiği; neden A rolünün değil de B rolünün tercih edildiğinin anlaşılması noktasında daha eksiksiz bir portre çizilmesine yardımcı olabilir.

Donald Trump'ın diğer siyasi elitlerden gelen tüm itirazlara rağmen Rusya ile geleneksel rekabet rolü ilişkisinin aksine dostane bir rol ilişkisi kurmaya çalışması; Tony Blair'in yine kabinesinde ve yakın çevresindeki şikâyetlere rağmen ABD'nin Irak'ı işgalini desteklemesiyle Birleşik Krallık'ın bu dönemde sadık müttefik rolünü oynayarak ABD'nin yanında yer alması; Carlos Menem'in ülkesinin geleneksel aktif bağımsız rolünün aksine kendi döneminde Arjantin'in ABD'nin sadık müttefiki rolünü oynamasına

¹²⁸ Leslie E. Wehner ve Cameron G. Thies, "Role Theory, Narratives, and Interpretation: The Domestic Contestation of Roles", *International Studies Review* 16, sy.3 (Eylül 2014): 22.

¹²⁹ Cantir ve Kaarbo, *Domestic Role Contestation, Foreign Policy, and International Relations*, 2016.

¹³⁰ Leslie E. Wehner ve Cameron G. Thies, "Leader Influence in Role Selection Choices: Fulfilling Role Theory's Potential for Foreign Policy Analysis", *International Studies Review* 23, sy.4 (15 Aralık 2021): 1424-41.

karar vermesi¹³¹ gibi pek çok örnek liderlerin devletlerinin rol seçim sürecine etki edebildiğini göstermektedir. Liderler dış politika karar verme sürecinin bel kemiğidir; mevcut rollerin sürdürülmesi, bu rollerde değişiklik yapılması ve yeni roller seçilmesi [ya da inşa edilmesi] noktasında tercihler yaparak rol seçimi sürecini şekillendirebilmektedirler.¹³² Diğer bir ifadeyle, çevreden gelen kısıtlamaların izin verdiği ölçüde ve liderlik profilleriyle de (siyaseti şekillendirebilme konusunda bireysel yetenekleri dâhil) bağlantılı olarak, liderlerin rol anlayışları devlet mekanizmalarının rol seçim sürecine nüfuz edebilmektedir. Wehner ve Thies'e göre, hangi rejim türü olursa olsun, liderler devletlerini uluslararası alanda temsil edecek rolleri seçme ve benimseme kapasitelerinde serbestliğe sahiptirler. Her ne kadar otoriter rejimlerde liderler demokratik rejimlere nazaran siyaseti şekillendirmede daha fazla serbestliğe ve etkinlik alanına sahip olsa da, tüm rejim türlerinde liderler belirli bir derecede bu fırsattan yararlanırlar.¹³³ Elbette bu, liderlerin rol tercihlerini her zaman güvence altına aldığı; rol seçim sürecini domine ettiği anlamına gelmez, çünkü ülke içinde kamuoyu, bürokrasi ve muhalefet kanadı gibi birçok taraftan farklı düzeylerde itirazlarla karşılaşmaları (rol çekişmesi ve rol çatışması yaşanması) çok muhtemeldir. Wehner ve Thies'in ifadesiyle, "roller, dış politikada devlet kimliğinin, çıkarlarının ve davranışlarının temsilidir; liderler ise miras aldıkları rolleri hayata geçiren ya da bunları düzenleyip yeniden yorumlayan ve hatta tamamen değiştiren kilit aktörlerdir."¹³⁴ Walker, Schafer ve Beielers ise, George W. Bush ve Obama dönemlerinde ABD'nin Suudi Arabistan ve İsrail'e yönelik dış politikalarında –büyük strateji¹³⁵ bağlamında- rol talepleri¹³⁶, rol anlayışları, rol canlandırması ve rol çekişmesi arasındaki uyumu incelemişlerdir.¹³⁷ Çalışmada, liderlerin

¹³¹ Wehner ve Thies, "Leader Influence in Role Selection Choices: Fulfilling Role Theory's Potential for Foreign Policy Analysis", 2

¹³² Wehner ve Thies, "Leader Influence in Role Selection Choices: Fulfilling Role Theory's Potential for Foreign Policy Analysis", 2.

¹³³ Wehner ve Thies, "Leader Influence in Role Selection Choices: Fulfilling Role Theory's Potential for Foreign Policy Analysis", 2-3.

¹³⁴ Wehner ve Thies, "Leader Influence in Role Selection Choices: Fulfilling Role Theory's Potential for Foreign Policy Analysis", 3.

¹³⁵ "Büyük strateji, bir ülkenin uzun vadeli bir hedefi gerçekleştirmeye yönelik en karmaşık planlama biçimidir. Büyük bir stratejinin oluşturulması ve uygulanması, ulusal bir hedefin belirlenmesini, devletin kaynaklarının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini ve nihayetinde bu kaynakların hedefe ulaşmak için son derece organize bir şekilde bir araya getirilmesini gerektirir." Razvan Sibii, "Grand Strategy," *Encyclopedia Britannica*, Erişim Tarihi 18 Şubat 2024, <https://www.britannica.com/topic/grand-strategy>.

¹³⁶ "Rol talepleri (*role demands*), dış politika kararlarının seçilmesi ve uygulanması için bir arka plan koşulu olarak işleyen dış veya iç ortamdaki bir kısıtlamayı ifade eder." Wehner ve Thies, "Belief Systems and Foreign Policy Roles", 123.

¹³⁷ Stephen G. Walker, Mark Schafer, ve John Beielers, "Belief Systems and Foreign Policy Roles: Role Contestation in U.S. Foreign Policy Decisions", *Domestic Role Contestation, Foreign Policy, and International Relations* (2016): 136.

liderlik tarzına dikkat çekilmiştir; Obama'nın bireysel rol anlayışının Bush'unkinden daha çatışma odaklı olmasına rağmen iki yönetimin stratejilerini hayata geçirme biçimlerinin ters yönde farklılık göstermesi gibi anomaliler, operasyonel kod analizi kullanılarak ortaya çıkarılmıştır. Ancak bu anomaliler, ABD'nin yürütme organı içerisinde Beyaz Saray, Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı arasındaki yatay rol çekişmesine odaklanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın bulguları, bu iki yönetim arasında rol çekişmesinin bireysel analiz modelinden (liderlik tarzından hareketle baskın lider modeli gibi) ziyade bürokratik siyaset modeli tarafından yönetilmektedir. Bush yönetiminin ulusal rol anlayışı "çatışma odaklı bir hegemon", Obama yönetiminin ulusal rol anlayışı ise "işbirliği odaklı bir patron" olarak nitelendirilmiştir.¹³⁸ Dolayısıyla, bu çalışmada da her ne kadar liderlere ve onların liderlik tarzlarına yönelik bir ilgi söz konusu olsa da, bu ilgi çalışmanın odak noktasında yer almamaktadır. Son olarak, Çuhadar ve arkadaşlarının liderlerin farklı kurumsal roller benimsediğinde kişisel özelliklerini değiştirme eğiliminde olup olmadığını (kurumsal rol kısıtlamalarının liderlerin bireysel inanç ve tercihleri üzerindeki etkisini) ve hangi kişilik özelliklerinin değişime en yatkın olduğunu incelediği çalışmasında, üç Türk liderin (Özal, Demirel ve Gül) başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı dönemlerindeki kişilik profilleri karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, liderlerin kişilik özellikleri rol değişimine karşı oldukça dirençlidir; liderler farklı rol taleplerine ve beklentilerine uyum sağladıkça görev yönelimi (*task orientation*) özelliği, değişme olasılığı en yüksek özelliktir.¹³⁹ Ancak bu çalışmada da liderler rol seçimi değil, rol değişimi bağlamında değerlendirilmiştir.

Lider, bir devletin rol seçim sürecine üç şekilde etki edebilir: Birincisi, lider devletin geleneksel (artık devletin kimliğinin bir parçası haline gelmiş denilebilecek) rolüne kendi yorumunu katarak iz bırakabilir. Rolün kendisini değil, ancak uygulanma biçiminde değişiklik yaparak role kendi imzasını atar. Örneğin, Trump kendi döneminde ABD'nin NATO'ya yönelik "sadık müttefik" rolünü devam ettirmiştir; ancak bu role kendi yaklaşımını yansıtarak rolün canlandırılma biçimini değiştirmiştir. Trump döneminde ABD'nin üye devletlerle olan ilişkisine yaklaşımı farklı olmuştur. Trump kendi başkanlık döneminde ABD'nin NATO'ya yönelik sadık müttefik rolünü sık sık

¹³⁸ Walker, Schafer ve Beielers, "Belief Systems and Foreign Policy Roles: Role Contestation in U.S. Foreign Policy Decisions", 137-38.

¹³⁹ Esra Cuhadar, Juliet Kaarbo, Baris Kesgin, ve Binnur Ozkececi-Taner, "Personality or Role? Comparisons of Turkish Leaders Across Different Institutional Positions," *Political Psychology* 38, sy.1 (Şubat 2017): 39-54.

sorgulamış; NATO bünyesinde üye devletlerin birçoğunun onlardan beklenen katkıları (askerî harcamalar gibi) karşılayamamasından, ABD'nin bu konuda fazla sorumluluk almasından şikâyet etmiştir.¹⁴⁰ Dolayısıyla rol oynanmaya devam etse de, Trump kendi kişisel inanç ve fikirlerini yansıtarak bu role damgasını vurmuştur denebilir. İkincisi, lider bir devletin geleneksel rolünü tamamen değiştirebilir; yeni bir rol benimseyebilir. Lider, temsil ettiği devlet mekanizması için belirli roller hayal eder ve bunları canlandırmak ister; kendi bireysel rol anlayışını devletin rol anlayışı haline getirerek önceki geleneksel rolü bütünüyle değiştirir. “Çoğu lider, devletin tarihsel rollerinin yanı sıra uygun roller ve bunların hayata geçirilmesine ilişkin kendi inanç ve görüşlerinden oluşan, önceden var olan bir rol setiyle iktidara gelir.”¹⁴¹ Örneğin, Woodrow Wilson (1913-21), kendi başkanlık döneminde ABD için liberal enternasyonalist bir rol benimsemiştir (ya da inşa etmiştir denebilir). Çünkü bu rol anlayışı o zamana dek ABD'nin rol kümesinde yer alan bir rol değildi. ABD'nin başkanları arasında Wilson'dan önceki hiçbir lider kendi döneminde böyle bir ajandayı benimsememişti. Wilson, temsil ettiği devlet mekanizması için liberal enternasyonalist bir rol hayal ederek bu yönde girişimde bulunan ilk lider olmuştur. Kendisinden sonrakiler onun hayal ettiği bu rolü bir miras olarak almış; Liberal Enternasyonalist rol anlayışı ABD'nin büyük stratejileri arasına girmiştir. Liberal enternasyonalist rol anlayışı Wilson ile öyle özdeşleşmiştir ki, günümüzde kimilerince bir tür “Wilsoncılık” ya da “Wilson idealizmi” olarak anılmaktadır.

Bir başka örnek olarak, Ruhullah Humeyni (1979-89) İran için, enternasyonalizmin başka bir türü olarak devrimci enternasyonalist rol anlayışını benimsemiştir. İran'da devrimin zafere ulaştığı ilk andan itibaren Humeyni, bu rol anlayışı üzerinde ciddi bir şekilde durmuştur; bu rol anlayışı, İslam inkılabının ana argümanlarından biri olarak doktriner bir çerçevede temellendirilmiştir. Belirli dinamiklerin etkisini de (rejim değişikliği, devrim gibi) gözardı etmeksizin denilebilir ki, Humeyni'den önce hiçbir lider İran için böyle bir rol ileri sürmemiştir. Bu rol anlayışı, Humeyni'nin fikir ve inanç dünyasının bir ürünüdür demek herhalde yanlış olmaz.

¹⁴⁰ Bkz. “Trump says he would encourage Russia to ‘do whatever the hell they want’ to any NATO country that doesn’t pay enough,” CNN, Erişim Tarihi 14 Aralık 2024, <https://edition.cnn.com/2024/02/10/politics/trump-russia-nato/index.html>; “Trump Discussed Pulling U.S. From NATO, Aides Say Amid New Concerns Over Russia,” New York Times, Erişim Tarihi 14 Şubat 2024, <https://www.nytimes.com/2019/01/14/us/politics/nato-president-trump.html>; “Trump says US backs NATO ‘100%,’ after report he discussed withdrawal,” Defense News, Erişim tarihi 15 Şubat 2024, <https://www.defensenews.com/congress/2019/01/17/trump-says-us-backs-nato-100-after-report-he-discussed-withdrawal/>.

¹⁴¹ Wehner ve Thies, “Leader Influence in Role Selection Choices: Fulfilling Role Theory’s Potential for Foreign Policy Analysis”, 8.

Üçüncüsü ise, lider devletin rol anlayışında hiçbir değişiklik yapmadan söz konusu rolü (ya da rolleri) kendi rolü olarak benimseyerek mevcut rolü aynen idame ettirebilir. Bu üç potansiyel durum için, liderlerin devletleri için hangi rolleri hayal ettikleri, devletin mevcut rollerini nasıl algıladıkları ve yorumladıkları, dış politikanın merkezinde yer almaktadır. İlk iki senaryoda diğerine nazaran liderin dış politika rol seçim ve uygulanma sürecindeki etkisi daha yoğundur; lider bir devletin siyasi tarihine bu şekilde derin bir iz bırakabilir.

Liderler, bireysel karar vericiler olarak temsil ettikleri devlet mekanizmalarının hangi rolü seçmesi ve oynaması gerektiği konusunda nihai bir karar verme kapasitesine sahiptir.¹⁴² Liderlerin söylemleri, devletlerin bölgesel ve uluslararası sistemde oynadığı rollerin ampirik kaynakları olmaya devam etmektedir. Her ne kadar liderler temsil ettikleri devletler adına rolleri dile getirerek rol teorisi çalışmaları için temel bir kaynak oluştursa da, bu çalışmalarda -rol seçim süreci göz önüne alındığında- liderlerin eylemliliği pek dikkate alınmamıştır. Liderlerin rol seçimine etkisi ele alınarak onların eylemliliğinin vurgulandığı bu çalışmada, liderlerin sesleri merkeze alınmaktadır. Ancak bu diğer seslerin öneminin göz ardı edildiği anlamına gelmemektedir; bilakis dış politikada rol seçim sürecinin şekillendirilmesinde liderlerle birlikte diğer faktörlerin de etkisi aşikârdır.

1.1.8. Rol Teorisine Yönelik Eleştiriler: Bardağa Dolu Tarafından Baksak Ne Kaybederiz?

Rol teorisi özünde, karşılaştırmalı yönetime dayanan orta düzey bir teoridir.¹⁴³ Ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerine kıyasla kapsamı oldukça dardır; daha çok belirli araştırma konularıyla ilgilenir. Dolayısıyla uluslararası ilişkilere yönelik daha kapsayıcı bir açıklama sunma beklentisini karşılayamamaktadır. Teorinin eleştiri oklarına maruz kalmasının sebeplerinden birinin bu dar kapsayıcılık özelliği olduğu söylenebilir. Rol teorisinin diğer sosyal bilimlerden devşirilerek uluslararası ilişkilere uygulanması ve mikro düzeyde geliştirilen bir teorinin makro düzeydeki sorunlara, yani ulus-devletler arasındaki ilişkilere iyi bir şekilde uygulanıp uygulanamayacağı da sorgulanmıştır.

¹⁴² Cantir ve Kaarbo, *Domestic Role Contestation, Foreign Policy, and International Relations*, 2016.

¹⁴³ Breuning, "Role Theory," 2023, s.187.

Adigbuo'nun ifadesiyle, bu "bir teoriden ne beklediğinize, yani rol teorisinin hem açıklayıcı hem de epistemolojik bir kavrayış sağlayıp sağlayamayacağına bağlıdır."¹⁴⁴

DPA alanı çerçevesinde ilgi görüp bu alanın bir ürünü olarak gelişim gösteren rol teorisi, disiplin içerisinde DPA alanına yöneltlen eleştirilerden de nasibini almıştır. Aktörler ve çevreleri arasındaki sürekli etkileşimle ilgilenen ve aktör temelli bir niteliğe sahip olan rol teorisi, karar vericilere fazla odaklanması ve yapısal faktörlerin ihmal edilmesi gibi eleştirilerin muhatabı olmuştur. Cantir ve Kaarbo'ya göre, rol teorisi farklı analiz düzeyindeki sorunlara yeterince iyi bir açıklama getirememiştir. Çünkü rol teorisi elitlerin (yani karar vericilerin) ulusal rol anlayışlarına yönelik algılarına haddinden fazla odaklanmaktadır.¹⁴⁵ Onlara göre, karar vericilerin karar ve davranışlarına yöneltlen bu yoğun ilgi, farklı analiz düzeylerindeki meselelere (özellikle devlet ve sistem düzeyindeki analizlere) yetersiz açıklamalar getirilmesine sebep olabilmektedir. Brummer ve Thies'e göre ise, "dış politika rol teorisinin eksikliklerinden biri devleti kara kutu içine alma eğiliminde olmasıdır. Rol teorisyenleri genellikle ulusal bir rol anlayışını varsaymakta, bir dizi potansiyel rakip rol arasından devleti temsil edecek bir rolün nasıl seçildiğine ilişkin iç siyasi süreçlere çok fazla dikkat etmemektedir."¹⁴⁶

Bir diğer eleştiri noktası olarak, bu çalışmaya da konu olan, rol teorisi çalışmalarında –özellikle rol seçim sürecinde- bireysel karar verici olarak lidere yeterli önemin ve ilginin verilmemiş olması ileri sürülebilir. Liderler rol teorisinde mevcuttur, onların söylemlerine sıkça atıfta bulunulur. Geç dönem rol teori çalışmalarında özellikle daha yoğun bir şekilde rol çekişmesi, rol çatışması ve rol değişimi bağlamında ele alınarak etkisine dikkat çekilmektedir. Ancak rol seçim sürecinde, liderin bir devletin ulusal rol anlayışlarına etkisine, dış politika kararlarını şekillendirebilme potansiyeline yeterli ilgi ve dikkat yöneltilmemiştir. Wehner ve Thies'in, rol seçim sürecinde lideri merkeze alarak onun bir devletin hangi rolü tercih edeceği/benimseyeceği noktasında etkisine değinen, "*Leader Influence in Role Selection Choices: Fulfilling Role Theory's Potential for Foreign Policy Analysis*" adlı çalışması bu bakımdan çok değerlidir.¹⁴⁷ Çalışmalarında, rol seçimine dair yerel ve uluslararası siyasi aktörlerle etkileşim halinde

¹⁴⁴ Adigbuo, "Beyond IR Theories: The Case for National Role Conceptions," 2007, s.8.

¹⁴⁵ Cantir ve Kaarbo, "Contested Roles and Domestic Politics: Reflections on Role Theory in Foreign Policy Analysis and IR Theory." *Foreign Policy Analysis* 8, sy. 1 (2012): 6.

¹⁴⁶ Brummer ve Thies, "The Contested Selection of National Role Conceptions", 2.

¹⁴⁷ Leslie E. Wehner ve Cameron G. Thies, "Leader Influence in Role Selection Choices: Fulfilling Role Theory's Potential for Foreign Policy Analysis," *International Studies Review* 23, sy 4 (15 Aralık 2021): 1424-41.

olan bireylerin belirli seçimleri neden yaptıklarını anlamanın bir yolu olarak liderlerin kişiliklerinin daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Onlara göre, bireysel analiz düzeyinin rol teorisine iyi bir şekilde entegre edilmesi, teorisin çoklu analiz düzeylerini aşma ya da aktör-yapı problematiğinde iki unsur arasında bir köprü kurma vaadi için gereklidir. Wehner ve Thies, bireysel analiz düzeyinin rol teorisine entegre edilmesine yardımcı olması için "operasyonel kod analizi" ve "liderlik özellikleri analizi" (*leadership trait analysis*) modellerini önermektedir. Liderlerin bilişsel ve motivasyonel özelliklerini inceleyen bu modeller, roller konusunda statükocu davranma (yani rolde hiçbir değişiklik yapmama; rolü aynen idame ettirme), rol performansında değişiklik yapma ya da tamamen yeni bir rol seçme (ya da inşa etme) söz konusu olduğunda ilgili liderlerin davranışları hakkında bize değerli bir fikir sunabilir.¹⁴⁸ Bununla birlikte, rol teorisinin kavramsal açıdan zengin ancak metodolojik açıdan yetersiz olduğunu düşünenler olduğu gibi,¹⁴⁹ aksine rol teorisinin metodolojik çeşitlilik konusunda uygun bir konumda olduğuna dikkat çekenler de bulunmaktadır.¹⁵⁰

Rol teorisine yöneltelen eleştirilerle birlikte önemli teşvik ve desteklerin de olduğundan bahsetmek gerekir. Rol teorisinin bahsedilen araştırma alanlarında yetersiz kalması gibi birçok eksiklikten söz edilebilir; ancak bardağa dolu tarafından baksak ne kaybederiz? Rol teorisi, ilgili karar vericilerin dış politika kararlarına yönelik algılarına bir ışık tutarak, karar vericilerin belirli sorun alanlarında dış politika ortamını nasıl anlamlandırdıklarının anlaşılmasına yardımcı olabilir. Rol teorisi, DPA ve Uİ arasındaki iddia edilen uçurumun kapatılmasını kolaylaştırmaya çalışmıştır.¹⁵¹ Rol teorisi, teorik modellerin aynı anda hem devletin maddi yeteneklerini ve hem de dış politikayı şekillendirme görevine kendi önyargılarını ve fikirlerini (belki de ideallerini) getiren karar alıcıların algılarını dikkate alması gerektiğini öne sürer. Rol teorisi yapısal kısıtlamaların ve aktörlerin etkisinin yanı sıra, devletin iç ve dış politikasına yönelik maddi kabiliyetlerin ve düşünsel faktörlerin etkisini de kabul eder. Bu yönüyle teorisin gelecek vadeden, sorun alanlarını aşabileceği elverişli bir konumda bulunduğu söylenebilir.

¹⁴⁸ Wehner ve Thies, "Leader Influence in Role Selection Choices: Fulfilling Role Theory's Potential for Foreign Policy Analysis", 15.

¹⁴⁹ Bkz. Thies, "Role Theory and Foreign Policy Analysis in Latin America", *Foreign Policy Analysis* 13, s.3 (2017): 662-681; Walker, "Role Theory as an Empirical Theory of International Relations," İçinde *The Oxford Research Encyclopedia of Empirical International Relations Theory* (New York: Oxford University Press, 2016).

¹⁵⁰ Breuning, "Role Theory", 2023, s.197.

¹⁵¹ Breuning, "Role Theory", 2023, s.197-198.

İKİNCİ BÖLÜM: ÖZEL KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. ENTERNASYONALİZM, LİBERALİZM, DEVRİM VE BİLEŞİMLERİ: LİBERAL ENTERNASYONALİZM VE DEVRİMCİ ENTERNASYONALİZM

2.1. Enternasyonalizm

Woodrow Wilson'ın Liberal Enternasyonalist ve Ruhullah Humeyni'nin devrimci enternasyonalist dış politika rol anlayışlarına yönelik daha iyi bir kavrayış geliştirilebilmesi için öncelikle ilgili kavramların tanımlanması gerekir. Literatürde enternasyonalizm kavramının ne ifade ettiği ya da neleri kapsadığı konusunda bir fikir birliğine varılamasa da, belirli noktalar üzerinde en azından uzlaşılabilindiğinden bahsedilebilir. Enternasyonalizm (ya da uluslararasıılık), literatürde bir küme kavramı (*cluster-concept*) olarak tanımlanmaktadır.¹⁵² Yani, sadece bir kavramın yetersiz kaldığı, ancak bir dizi kavramla ilişkilendirilerek (bir anlam kümesi oluşturularak) tanımlanabilen kavramsal bir çerçeveyi ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, enternasyonalizm kavramını karşılayan ya da tanımlayan tek bir kavram bulunmamaktadır. Anlam kümesi, birbiriyle ilişkilendirilen bir dizi fikirden oluşur; bu fikirler bağlama ve bakış açısına göre farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla kavrama yönelik basit ve genel geçer bir tanım sunmak mümkün değildir; ancak en azından belirli maddeler üzerinde ortak bir kanaatten bahsedilebilir.

Halliday'e göre, enternasyonalizm, en basit ifade şekliyle, “ulus ya da devletten daha geniş bir topluluğun parçası olduğumuz ve olmamız gerektiği fikridir.”¹⁵³ Bu ifadesiyle, Halliday, enternasyonalizm düşüncesine yönelik, dünyada barış ve refahın sağlanması noktasında, ulusların ya da devletlerin ortak çıkarlara ve belki de ortak değerlere sahip olmasından hareketle bir tür evrenselciliğe ve ideale işaret ediyor görünmektedir. Halliday, enternasyonalizm kavramını tanımlamak için kapsamlı bir girişimde bulunarak enternasyonalizm düşüncesinin birçok varyantında tekrar ettiğini saptadığı üç görüşten bahseder: Birinci görüş, ekonomik süreçler, kitle iletişim araçlarının gelişimi ve yaygınlığı gibi birçok faktörün neticesinde toplumların birbirlerinde meydana gelen olaylara karşı duyarlılığının artması yoluyla dünyanın uluslararası bir ilişki ağı niteliği kazanması; dünyanın uluslararasılaşmasıdır; diğer bir ifadeyle,

¹⁵² Fred Halliday, “Three Concepts of Internationalism,” *International Affairs* 64, sy. 2 (1988): 188.

¹⁵³ Halliday, “Three Concepts of Internationalism”, 187.

enternasyonalleşmesidir. İkinci görüş, bu enternasyonalleşme sürecinin siyasi süreçlerde yansımaları bulmasıdır. Hükümetler, politikacılar, işçiler, sendikalar, feministler, aşı karşıtları, anti-emperyalistler vs. gibi birçok sosyal grup daha fazla işbirliği geliştirme ve dayanışma sergileme eğilimindedir. Üçüncü görüş, daha normatif, ahlaki bir karakter niteliği taşır. Öyle ki, bahsedilen tüm bu süreçler iyi bir şeyi ifade eder; çünkü barışı, refahı, özgürlüğü, hoşgörüyü ya da enternasyonalist rol anlayışını benimseyen tarafın en çok değer verdiği şeyler ne ise o şeyleri teşvik eder.¹⁵⁴ Bu kimilerine göre demokrasi, özgürlük; kimilerine göre de islami birlik, tebliğ, anti-emperyalist, anti-siyonist, anti-kapitalist, anti-komünist vs. gibi çeşitli özellikler taşır. Yani, bu rol anlayışını sergileyen tarafın değerleri ile kavramın anlam kümesi birbiriyle ilişkilidir; ikisi de birbirini destekler niteliktedir.

Literatürde enternasyonalizm düşüncesinin, on dokuzuncu yüzyıl Marksist esintili siyasi hareketlerden kaynaklandığına dair bir kanı bulunmakla birlikte,¹⁵⁵ düşüncenin köklerinin on sekizinci yüzyıl Aydınlanmasına kadar uzandığını; liberal siyasi düşünce geleneğinde bu izlere rastlanabileceğini (Immanuel Kant, Jeremy Bentham vs. gibi düşünürlerin fikirlerinden hareketle, o dönemde enternasyonalizm düşüncesi kozmopolitizm¹⁵⁶ olarak ifade edilmiştir.) yaygın olarak kabul edenler de bulunmaktadır.¹⁵⁷ Halliday, enternasyonalizmin köklerine dair “klasik ve erken modern Avrupa düşüncesinden unsurlar taşıdığını, Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nden doğan ilerlemeci ve determinist bir tarih görüşünün parçası olduğunu” ifade eder. Buna göre, “enternasyonalizmin dayandığı klasik fikirler arasında Antik Yunan -özellikle Stoacıların evrensel siyasi topluluk fikri olarak “*cosmopolis*”- ve belirli ortak değerleri paylaşan -dil, doğaüstü inanç, siyasi kültür gibi- eğitilmiş bir vatandaşlık anlayışı yer almaktadır.”¹⁵⁸ Buradan hareketle, Halliday, enternasyonalizm düşüncesinin Antik Yunan ve Roma’da

¹⁵⁴ Halliday, “Three Concepts of Internationalism,” 188.

¹⁵⁵ Glenda Sluga ve Patricia M. Clavin, *Internationalisms: A Twentieth-Century History* (Cambridge New York: Cambridge University Press, 2016), 3.

¹⁵⁶ “...siyasi bağlılıkları ne olursa olsun, tüm insanların tek bir topluluğun vatandaşları olduğu (veya olabileceği ve olması gerektiği) fikridir. Kozmopolitizmin farklı versiyonları bu topluluğu farklı şekillerde tasavvur eder; bazıları siyasi kurumlara, bazıları ahlaki normlara veya ilişkilere, diğerleri ise ortak pazarlara veya kültürel ifade biçimlerine odaklanır. Kozmopolitizmin çoğu versiyonunda, dünya vatandaşlarının evrensel topluluğu, geliştirilmesi gereken olumlu bir ideal olarak işlev görür... Kozmopolitizme yönelik felsefi ilgi, onun yurttaşlara, yerel devlete, yerel olarak paylaşılan kültürlerle ve benzerlerine yönelik yaygın olarak kabul gören bağlılıklara meydan okumasında yatmaktadır.” Pauline Kleingeld ve Eric Brown, “Cosmopolitanism”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2019, <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/cosmopolitanism/>.

¹⁵⁷ Sluga ve Clavin, , *Internationalisms: A Twentieth-Century History*, 3.

¹⁵⁸ Fred Halliday, *Revolution and World Politics* (London: Macmillan Education UK, 1999), 65.

bir dereceye kadar varlık gösterdiğini; ortaçağ Hristiyan düşüncesinde çeşitli biçimlerde yeniden üretilmiş olduğunu belirtir.¹⁵⁹ Ancak siyasi bir kavram olarak enternasyonalizm, ilk kez 1860'larda Karl Marx'ın Birinci Enternasyonal (diğer bir adıyla “Uluslararası Emekçiler Birliği” örgütü) ile ilişkili olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶⁰ Marx'ın 1864'te Birinci Enternasyonal'i desteklemesi ve Komünist Manifesto'nun dünya çapında proleter birliğe çağrısı, enternasyonalizm kavramının icat edilerek dile yerleşmesine ve ün kazanmasına neden olmuştur.¹⁶¹ Dolayısıyla enternasyonalizm düşüncesinin her ne kadar o zamana dek liberal siyasi düşünce geleneğinde izlerine rastlansa da, düşünceyi pratiğe ilk döken Marksist düşünce geleneğidir.

Dünyanın ve toplumların gittikçe daha yoğun bir şekilde çeşitli açılardan aralarında bir tür bağ geliştirdiği, bu bağın ya da ilişkinin siyasi atmosfere yansıdığı ve sonuç olarak tüm bu süreçlerin dünyadaki refah ve huzur için olumlu, faydalı bir niteliğe sahip olduğu mentalitesine dayanan enternasyonalizmin özünde aslında bir yakınma ve arzu yatmaktadır: Kavram, bir tür gelecek tasavvuruna, geleceğe dair fikirlere, dünyanın mevcut gidişatına dair bir tür hoşnutsuzluğa ve şikâyet, dünya ve toplumlar için en iyisinin ne olduğu ya da ne olması gerektiği gibi ideallere işaret etmektedir. Ancak kavramın başka bir yönü daha vardır; kavramın anlam kümesi sınır ötesi bir nitelik taşır. Bu yönüyle modern ulus devletin yerini almış¹⁶² veya bir nevi ona meydan okuyor görünmektedir. Kavram, bu ulusötesi olma (ulusötesi ilişkiler ağı, sorumluluklar ve idealler) niteliği itibarıyla genellikle çoğu zaman bireyin ulus-devlete mutlak bağlılığını sorgulayarak dünyada ortak çıkar ilkesini savunma yönüyle milliyetçiliğe ve genellikle sınır ötesine müdahil olmaya yönelik siyasi tepki olarak ifade edilen izolasyonizme karşıtlık olarak karakterize edilmiştir.¹⁶³ Bu nitelik, sınırların ötesindeki yükümlülüklerle işaret ederek kozmopolit, kapsayıcı bir duruş ifade eder. Hatta kimilerine göre

¹⁵⁹ Fred Halliday, *Revolution and World Politics*, 65.

¹⁶⁰ “*The Shorter Oxford English Dictionary*, İngilizce'de 'internationalist' kelimesinin ilk kullanımını 1864, 'internationalism' kelimesinin ilk kullanımını ise 1877 olarak vermektedir.” Fred Halliday, *Revolution and World Politics* (London: Macmillan Education UK, 1999), 64.

¹⁶¹ Halliday, “Three Concepts of Internationalism”, 189.

¹⁶² Halliday, “Three Concepts of Internationalism”, 188.

¹⁶³ Cecelia Lynch, “The Promise and Problems of Internationalism,” *Global Governance* 5, sy.1 (1999): 83. Enternasyonalizm, sadece belirli bir ulusa ve ulus-devlete bağlılığı, yalnız o ulus-devletin çıkarlarıyla ilgilenilmesi nedeniyle milliyetçiliğe zıt bir mahiyette değerlendirilmiştir. Ancak bu zıtlığa rağmen, enternasyonalizmin milliyetçiliğin belirli biçimleriyle uyumlu olarak görüldüğünün de belirtilmesi gerekir. Bu zıtlığa rağmen, enternasyonalizm hala milliyetçiliğin belirli biçimleriyle uyumlu olarak görülmektedir.

enternasyonalizm “kozmpolit teorinin somut bir siyasi ifadesi” olarak nitelendirilebilir.¹⁶⁴

Enternasyonalizm, hem düşünsel hem de maddi bir niteliğe sahiptir; siyasi-felsefi bir görüş ifade eder, ancak aynı zamanda bu düşünsel unsurun pratiğe dökülmesini de içerir. Bununla birlikte, enternasyonalizm küresel düzende egemenlik sorunsalına da hitap eder; bu sorunsal, bir devletin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel sınırlarının belirlenmesiyle ilgilidir. Kavramın ulusötesilik niteliği (bu niteliğin hayal ettirdikleri ve gerektirdikleri), ilgili sınırların belirlenmesi ya da korunması noktasında gerilim yaratabilme potansiyeli taşır. Bu gerilim, “devletin içinde ideal bir siyasi topluluk yaratma girişimlerinde ve bu ideal topluluğun değerlerini, otoritesini, sınırlarını, kültürünü veya üretim tarzını dışarıya, uluslararası siyasete, yansıtmaya girişimlerinde de mevcuttur.”¹⁶⁵ Lynch, “enternasyonalistlerin uluslararası ilişkilere yönelik dar görüşlü olmayan, kapsayıcı bir yaklaşıma sahip olduklarını iddia ederek övündüklerini, ancak tam tersine dar görüşlülüğü "sorun çözücü bir ahlakçılık" kisvesi altında maskeleyerek eleştirildiklerini” ifade etmiştir.¹⁶⁶ Ona göre, enternasyonalizm teriminin tek ve tutarlı bir anlamı da yoktur; aksine, yirminci yüzyıl boyunca birçok önemli değişiklik geçirmiştir. Bu süreçte de dünya siyasetinde güç, ahlak ve işbirliğine dair birçok tartışma alanına dâhil edilerek eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁶⁷ Enternasyonalizm, ulusal sınırların ötesinde kendilerine belirli sorumluluklar yükleyerek bir tür dayanışma içerisinde hareket etme eğiliminde olan sosyal gruplar tarafından da rağbet görmekte ve tartışılmaktadır. Bununla birlikte, genellikle milliyetçiliğe ve izolasyonizme karşıtlık olarak nitelendirilmesinin yanında, diğer uluslarla işbirliği geliştirme araçlarından biri olarak dünyada refaha ve huzura hizmet ettiği düşünülen uluslararası kurumların (Birleşmiş Milletler gibi) desteklenmesi, enternasyonalist düşüncenin en belirgin karakteristik özelliklerinden biridir. Sonuç olarak, enternasyonalizm kavramının, zengin anlam kümesiyle birlikte birçok desteğe ve eleştiriye muhatap olarak zaman içerisinde gelişim gösteren kapsamlı bir araştırma alanına sahip olduğu söylenebilir.

Enternasyonalizm, iki farklı yaklaşım türünü barındırır: Teorik bir çerçevede ele alındığında kavram, kendi başına bir doktrin, inanç sistemi ya da hareketi ifade

¹⁶⁴ Alejandro Colas, "Putting Cosmopolitanism into Practice: The Case of Socialist Internationalism," *Millennium-Journal of International Studies* 23, sy. 3 (1994): 515.

¹⁶⁵ Cecelia Lynch, "The Promise and Problems of Internationalism", 83.

¹⁶⁶ Cecelia Lynch, "The Promise and Problems of Internationalism", 83.

¹⁶⁷ Cecelia Lynch, "The Promise and Problems of Internationalism", 84.

edebilirken; belirli siyasi hareketler ve ideolojilere eklemlendiğinde farklı bir anlam kümesi kazanır. Teorik olarak, enternasyonalizm, uluslar ve devletler arasında daha fazla siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi ve bunun bir ilke edinilerek savunulması anlamına gelir. Bu kanının temelinde, uluslar ve devletler arasındaki işbirliğinin dünyadaki refah ve huzuru teşvik edeceği fikri bulunmaktadır. Buna göre, enternasyonalist rol anlayışını benimseyen siyasi aktörler, çatışmalardan kaçınarak diğer siyasi aktörlerle çeşitli işbirlikleri (ekonomik, siyasi işbirlikleri gibi) geliştirme eğiliminde olur. Çünkü bunun herkesin çıkarına olduğu düşünülür; hem dünya barışına hem de devletlerin ulusal çıkarlarına katkıda bulunulduğu iddia edilerek karşılıklı bir çıkar ilişkisinin varlığına işaret edilir. Kısa vadeli çıkarlardanansa, bir anlamda geleceğe yatırım yapan uzun vadeli çıkarlara değer atfedilmesi gerektiği; enternasyonalist dış politikanın da uzun vadeli çıkarlara hizmet ettiği düşünülmektedir. Buradan hareketle, ilgili karar vericilerden karşılıklı olarak siyasî, ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirmeleri beklenir. Özetle, teorik açıdan enternasyonalizm, “Dünyada barış nasıl sağlanır?” sorusuna bir cevap niteliği taşır; bir tür idealist ve evrenselci bakış açısına işaret eder. Dünyada barışın, huzurun, güvenliğin ve ekonomik istikrarın sağlanması için taraflar arasında işbirliği geliştirilmesini ifade etmekle birlikte, bu işbirliğinin geliştirilmesine aracı olarak çok taraflı uluslararası örgütlere ve anlaşmalara büyük değer atfedilir ve desteklenir.

Kitle iletişim araçlarının yaygınlığı ve bilginin kolayca sınır ötesine taşınması yoluyla bir ülkede yaşanan olaylar sadece o ülke içerisinde kalmayarak sınır ötesini de etkilemekte; ilgili toplumdaki bir problem bir nevi evrenselleşmektedir (ya da enternasyonalleşmektedir diyebiliriz). Mülteci ya da göçmen konusu buna bir örnek olarak verilebilir: Bir ülkede meydana gelen siyasi ve ekonomik problemler, uluslararası atmosfere yansyarak ulusötesi bir mahiyet kazanabilmektedir. Dolayısıyla tüm dünya toplumlarını etkileyen bu ulusötesileşmiş problemlerin çatışmaya mahal verilmeden çözüme kavuşturulması için uluslararası örgütler ve anlaşmalar desteklenmelidir. Sonuç olarak enternasyonalizm, yukarıda bahsedilen bir takım olgulardan dolayı gelişmeye ve tartışılmaya devam etmektedir. Günümüzde teorik enternasyonalist yaklaşımın başlıca örnekleri arasında; Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü vs. gibi çok taraflı mekanizmalar sayılabilir.

Diğer yaklaşım türünde, enternasyonalizm, belirli ideolojilerle veya siyasi hareketlerle ilişkilendirilerek onlara evrensel bir etkinlik alanı kazandırır. Teorik anlamından kısmen veya tamamen farklı bir anlam ifade eder; ilgili ideolojilerin özelliklerine entegre olmuş bir ulusötesilik fikrine, o ideolojinin evrensel boyutuna işaret edilir. Bu enternasyonalist yaklaşım türünü tanımlamaya yönelik bir girişimde bulunulacak olunursa, basit bir ifadeyle, ilgili ideolojiyi/siyasi hareketi dünyaya yaymak, teşvik etmek ya da ihraç etmek anlamına geldiği söylenebilir. Bu yaklaşım türünü dış politikasında bir rol anlayışı olarak benimseyen siyasi aktörler, diğer ulusları ve siyasi aktörleri kendi değerleri ve ideolojileriyle uyumlu hale getirme anlamında onları değiştirmeye ve dönüştürmeye çalışma eğilimindedir. Aslında buna bir tür ilgili ideolojinin ya da hareketin misyonerliği ya da tebliği sorumluluğunu üstlenmek de denilebilir. Bu misyonervari enternasyonalist yaklaşımın beslendiği birkaç unsurdan bahsedebiliriz: Birincisi, bir tür ülküdür: Dünyada barışa, huzura ya da adaletli bir dünya düzenine vs. yönelik bir gelecek tasavvuruna işaret eder. İkincisi, ulusal çıkarıdır: Kimilerine göre bu yaklaşım türü bir tür ülkü kılıfında ulusal çıkarlara hizmet ederken, kimilerine göre bu politikadaki niyet gerçekten bilinemez. Bu enternasyonalist yaklaşım türü, maskelenmiş bir ulusal çıkara hizmet ettiği düşüncesi -ya da şüphesinden- dolayı eleştirilerin odağındadır. Üçüncüsü, güvenlik boyutudur: İlgili ideolojinin ya da siyasi hareketin güvenliğinin ve devamlılığının sağlanması gerekir. Bu güvenlik, ülke sınırlarının korunması gibi fiziksel bir güvenlik yaklaşımından ziyade, daha çok soyut karakterli bir yapıya işaret eder. Buna göre, mevzu bahis rol anlayışını sergileyen tarafın ideolojisinin/siyasi hareketinin, değerlerinin ya da ulusal çıkarlarının korunması ve devam ettirilmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, ilgili rolün dış politikada nasıl ve hangi vasıtalarla oynanacağı da rol sahibine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu rol anlayışının hedefindeki kitle ise genellikle “öteki”dir denilebilir. İlgili rol anlayış sahibiyle aynı değerleri paylaşmayan; onun değerlerine, ulusal çıkarlarına ve güvenliğine bir tehdit olarak algılanan uluslar ve siyasi aktörler öteki olarak kabul edilerek bu rol anlayışının muhatabı olurlar. Bir nevi misyonervari bir tutumla ilgili nesne, özneye benzetilmeye çalışılır; bu yolla bahsedilen unsurlar –ülkü, ulusal çıkar, güvenlik- gözetilir.

2.1.2. Liberalizm

Liberal enternasyonalizm, liberal düşüncenin uluslararası boyutunu ifade eder; liberal değerlerle karakterize edilen bir uluslararası sistem hayal edilir. Liberal enternasyonalizm doktrininin daha iyi kavranabilmesi için öncelikle ulusal düzeyde liberal değerlerin -ilgili dış politika yaklaşımıyla ilgili belirli niteliklerine değinilerek- genel hatlarıyla neleri içerdiği üzerine bir açıklama getirilmesi gerekir. Liberalizm, farklı tür yaklaşımları bünyesinde barındıran, “bireyin özgürlüğünü korumayı ve geliştirmeyi siyasetin temel sorunu olarak kabul eden siyasi bir doktrindir.”¹⁶⁸ Ancak bu doktrin sadece siyasi değil; ekonomik, sosyal, kültürel ve ahlaki alanları da içerir. Dolayısıyla liberal teori çok kapsamlıdır; insan hayatını ilgilendiren ve insan hayatını kuşatan birçok alana hitap etmektedir. Liberalizm, çoğunlukla bireyin özgürlüğü ve iradesini baskı altına alan, kısıtlayan ya da engelleyen otoriter ve totaliter rejimlere karşıtlıkla karakterize edilir. Liberalizm, ulusal ve uluslararası boyutuyla, hem yurtiçinde hem de yurt dışında tiranlara karşı mücadele etme misyonunu benimser. Bireylerin rızasına dayanan bir yönetim anlayışı ile birlikte hükümet müdahalelerinden ve kısıtlamalarından arınmış bir dizi özgürlük sağlanarak bireyler despot rejimlerin tahakkümünden korunmaya ya da kurtarılmaya çalışılır. Dolayısıyla “liberalizmin özü; bireysel özgürlüğün korunması, devlet gücünün azaltılması, iktidarın ancak rızaya dayandığı ve temel özgürlüklere saygı gösterdiği sürece meşru olduğu inancıdır.”¹⁶⁹

Liberalizmin uluslararası boyutu sonradan düşünülmüş bir şey değildir; bu en başta Immanuel Kant, Jeremy Bentham, John Stuart Mill gibi kozmopolit olarak ifade edilen aydınlanma düşünürlerinin çalışmalarının yanı sıra¹⁷⁰, liberal düşüncenin uluslararası boyutunu siyasi pratiğe ilk döken Wilson’ın fikir ve eylem dünyasında da gözlemlenebilir. Bu bakımdan liberalizm uluslararası düzeni değiştirmeye ve dönüştürmeye çalışan ilerici bir ideoloji olarak düşünülebilir. Jahn, liberalizmi “özel mülkiyet yoluyla bireysel özgürlüğü tesis etmeyi ve bu özgürlüğü rıza ile yönetim yoluyla korumayı ve genişletmeyi amaçlayan siyasi bir proje”¹⁷¹ olarak tanımlamaktadır. Liberalizmin genellikle bireysel haklar, hukukun üstünlüğü, özel mülkiyet ve halkın siyasi katılımı ile tasvir edilen belirli bir hükümet biçimini -temsili hükümeti-, yani bir iç

¹⁶⁸ “Liberalism”, Encyclopedia Britannica, Erişim Tarihi 21 Nisan 2024, <https://www.britannica.com/topic/liberalism>.

¹⁶⁹ Stanley Hoffmann, “The Crisis of Liberal Internationalism,” Foreign Policy, sy.98 (1995): 160.

¹⁷⁰ Hoffman, “The Crisis of Liberal Internationalism,” 160.

¹⁷¹ Jahn, “Classical Liberal Theory,” 71.

politika biçimini ifade etmek için kullanıldığını belirten Jahn, ilgili liberal ilkelerin uluslararası alana genişletilebileceğini belirtir.¹⁷² Liberal ilkelerin uluslararası atmosfere yansıtılması gerektiği ve bunda insanlığın ortak çıkarları olduğu inancından hareketle teorileştirilen liberal enternasyonalist düşüncede, dünyada barışın ancak liberal demokratik rejimlerin yayılmasıyla sağlanacağına inanılır. Bu, Kant'ın daimi barış tezinde olduğu gibi, ilgili rejimlerin anlaşmalar yapmasıyla gerçekleşecektir. Liberal demokratik devletler arasındaki işbirliği dünyada barışın kilit anahtarı olarak ileri sürülmektedir. Dolayısıyla liberal doktrine göre, meşru olan dünya düzeni, uyum içinde yaşayan liberal demokratik devletlerin nihayetinde kuracağı düzendir,¹⁷³ ya da ancak böyle bir düzen meşrudur denebilir. Hoffman, iki temel liberal değerın uluslararası boyutunun ya da uluslararası alana yansımalarının devletler arasındaki rekabeti zararsızlaştıracağını, savaşa mahal vermeyeceğini, belirtir: Birincisi, otoriter rejimlere kıyasla savaşa başvurmaya daha az eğilimli olduğu varsayılan ve bireylerin rızasına dayanan anayasal, "temsili hükümetlerdir"¹⁷⁴. İkincisi ise, ulusal düzeyde bireylerin özgürleşmesi; buradan hareketle hem bir dünya kamuoyunun ve hem de insanları sınırlar ötesinde birbirine bağlayan uluslar ötesi bir ekonomik toplumun oluşmasıdır. Yani önce özgürleştirilen bireylere, özgürleştirilen bireylerden özgür toplumlara, özgür toplumlardan bir dünya kamuoyuna ve bu dünya kamuoyu çerçevesinde ulusötesi bir ekonomik topluma işaret edilmektedir. Böylelikle, ülke içinde hükümete kısıtlamalar getirildiğinde, bu, ulus ötesinde devlet gücüne getirilen kısıtlamalara dönüşecektir.¹⁷⁵

Bireyin özgürlüğünü korumayı ve artırmayı amaçlayan; siyasi, ekonomik, felsefi ve ahlaki bir ideoloji olarak değerlendirilen liberal teorinin esas gayesinin, temelde, insanların kendi çıkarlarını tatmin edip kendilerini tam olarak gerçekleştirebilecekleri bir toplum inşa etmek olduğu genel olarak ifade edilmektedir. Heywood'a göre, liberal teorinin dayandığı beş temel değer vardır: bireysellik, özgürlük, akıl, adalet ve hoşgörü.¹⁷⁶ Bireysellik, bireyin toplum karşısındaki üstün önemine ve öncelikli konumuna olan inançtır. Birey, toplumdan önce gelir. Bu inanç, insanların bireyselliklere yer açan temelde toplumsal varlıklar mı yoksa bir araya gelerek toplumsal sözleşmeler

¹⁷² Jahn, "Liberal Internationalism: Historical Trajectory and Current Prospects," 48.

¹⁷³ Hoffman, "The Crisis of Liberal Internationalism," 161.

¹⁷⁴ Temsili hükümet (temsili demokrasi olarak da ifade edilmektedir), ülke vatandaşlarının kendi siyasi hedeflerini destekleyecek temsilcileri seçebileceği anlamına gelmektedir. Bu temsilciler, hükümete liderlik edecek ve vatandaşların isteklerine göre siyasi kararlar alacaklardır.

¹⁷⁵ Hoffman, "The Crisis of Liberal Internationalism," 161.

¹⁷⁶ Andrew Heywood, *Siyasî İdeolojiler*, çev. Levent Köker (Ankara: Felix Kitap, 2021): 49-50.

oluşturan bireyler mi oldukları sorusuna verilen cevaptan doğar. Buna göre, insanlar bireysel varlıklardır ve bir araya gelerek toplumsal sözleşmeler oluştururlar. Özgürlük ise, liberaller için en üstün siyasi değer olarak görülmekte ve genellikle bireyin istediği gibi düşünmesi ve eylemde bulunması anlamına gelmektedir. John Stuart Mill'in (1806-1873) özgürlük kavramının mahiyetine ilişkin ileri sürdüğü; genel hatlarıyla, kişinin kimseye zarar vermediği sürece istediği her şeyi yapmakta özgür olduğunu ifade eden "zarar prensibi"¹⁷⁷, özgürlüğe yönelik getirilen farklı yorumlardan sadece biridir. Özgürlük kavramının değeri konusunda liberaller arasında bir fikir birliği varken, kavramın anlamı ve kapsamına yönelik aynı fikir birliği sağlanamamıştır. Bir bireyin özgür olmasının ne demek olduğu sorusu, farklı cevaplarla karşılaşmıştır. Bu noktada iki farklı görüş ortaya çıkmıştır: negatif özgürlük ve pozitif özgürlük. Pozitif özgürlük, bireyin kendi hayatının kontrolünü ele geçirecek ve hedeflerini gerçekleştirecek şekilde hareket etme kabiliyetine sahip olmasıdır.¹⁷⁸ Pozitif özgürlük, "kişinin kendi kendisinin efendisi olma" durumu şeklinde de tasvir edilmektedir. Negatif özgürlük ise, dış kısıtlamalardan ve diğer insanların müdahalesinden özgür olmaktır. Bireye yönelik engellerin ve kısıtlamaların olmaması anlamına gelir.¹⁷⁹ Siyasi liberalizm, genellikle negatif özgürlük anlayışını temel alma eğilimindedir. Buna göre, eğer kişi bireysel özgürlükten yanaysa, dış müdahale ve kısıtlamalardan korunmak anlamında devletin faaliyetlerine güçlü sınırlamalar getirilmesi gerektiğine inanır. Ancak özgürlüğün negatif formuna karşıt görüşler de bulunmaktadır. Genellikle kendi kendini gerçekleştirme ya da self determinasyon ilkesi çerçevesinde -hem bireysel anlamda hem de kolektif anlamda- algılanan özgürlük anlayışının, liberal inancın ve tercihin aksine, bir devlet müdahalesini gerektirebileceği de öne sürülmektedir.¹⁸⁰

Akıl, liberal teorinin değer verdiği diğer bir önemli unsurdur. Liberalizmin, büyük ölçüde Aydınlanma çağıının bir ürünü olduğu ve akılcılığın da bu çağıın özelliklerinden biri olduğu ifade edilmektedir. Akılcılık, her ne kadar Aydınlanma'ya hâkim görüş olmasa da, "insanlığın batıl inançların ve cehaletin tutsaklığından kurtarılması" ve bir akıl

¹⁷⁷ Zarar prensibi, ilk kez John Stuart Mill'in 1859'da "On Liberty" kitabında kapsamlı bir şekilde dile getirilmiştir. Ancak ondan önce de Fransa'nın 1789 tarihli "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde" tam olarak olmasa da bahsedilmiştir. ("Liberty consists in the freedom to do everything which injures no one else; hence the exercise of the natural rights of each man has no limits except those which assure to the other members of the society the enjoyment of the same rights. These limits can only be determined by law.") <https://www.albert.io/learn/question/ap-european-history/new-rules-for-france>.

¹⁷⁸ The Stanford Encyclopedia of Philosophy, "Positive and Negative Liberty" maddesi. <https://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/#pagetopright>.

¹⁷⁹ "Positive and Negative Liberty" maddesi, The Stanford Encyclopedia of Philosophy.

¹⁸⁰ "Positive and Negative Liberty" maddesi, The Stanford Encyclopedia of Philosophy.

çağı başlatılması gerektiği inancından hareketle, 18.yüzyıl boyunca gelişen tartışmalar için kritik bir temel oluşturmuştur.¹⁸¹ Akılcılık, aklın insan bilgisinin nihai kaynağı olduğunu ifade eden felsefi bir yaklaşımdır. Bilgiyi doğrulamak için duyuların yeterli olduğunu savunan ampirizme karşı zıt bir duruş sergiler.¹⁸² Akılcılık, doğru bilgiye duyu ve deneyimle değil, akıl ile ulaşılabileceğini savunur. Liberal teorinin akılcılıkla bağı, esasen insanın kendi çıkar tanımında da aranabilir. Buna göre, insanlar ancak akla değer verdikleri ve düşünebildikleri ölçüde kendilerini ve çıkarlarını daha iyi tanıyabilir; tanımlayabilir ve gözetebilirler.¹⁸³ Dolayısıyla liberal teori için gereken şartların oluşturulması bakımından akıl büyük önem arz eder. Liberal adalet anlayışı ise, muhtelif türlerin eşitliğine dayanır.¹⁸⁴ İnsanların eşit olarak doğduğu düşünülür. Bir insan diğerinden değer bakımından daha üstün olamaz. Her insan eşit bir ahlaki değere sahiptir. İnsanların her biri eşit muamele görmeyi hak eder. Bununla birlikte eşitlik, insan hakları ile derin bir ilişkiye sahiptir. İnsanlar manevi olarak eşit değere sahip olmalarının yanı sıra, eşit haklara da sahiptirler. Liberalizm için ırk, dil, din, renk, cinsiyet veya maddi statü gibi etkenlerin esas alınarak bir gruba ayrıcalık tanınması kabul edilemez. Bu bakımdan liberal teori, ‘farklılık körü’ olarak ifade edilmektedir. Eşitliğin bir diğer önemli noktası, fırsat eşitliğidir. Fırsat eşitliği, insanların avantajlı pozisyonlar için eşit şartlarda rekabet edebilmesidir.¹⁸⁵ Bir pozisyona yükselme veya düşme noktasında fırsat eşitliğine sahip olunmalıdır. Diğer bir önemli değer olarak hoşgörü ise, bir kimsenin katılmadığı görüş veya davranışları, anlayış göstererek hoş görme ve tahammül etme anlamına gelir. Hoşgörüye olan bu bağlılık, Aydınlanmanın önemli filozoflarından biri olarak kabul edilen Voltaire’in (1694-1778), “Fikirlerinize katılmıyorum ama onları söyleme hakkınızı hayatım pahasına savunurum” sözünü akıllara getirmektedir. Hoşgürsüzlük, çatışma ortamının mevcut nedenlerinden biri sayılmaktadır. Toplum içindeki çatışmanın başlıca manevi unsurlarından birini gidermek, çatışmanın önlenmesi açısından önemli görülür. Manevi unsur engellenirse, maddi unsurun da önüne geçmek mümkün olur.

¹⁸¹ “Rationalism”, History of Western Civilization II, <https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/rationalism/>.

¹⁸² Andrea Borghini, "Rationalism in Philosophy", ThoughtCo, 2019, <https://www.thoughtco.com/what-is-rationalism-in-philosophy-2670589>.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Heywood, “Siyasî İdeolojiler,” 55

¹⁸⁵ Encyclopedia Britannica, “Equal Opportunity”, <https://www.britannica.com/topic/equal-opportunity>.

Liberalizme göre, bireyler, temel ahlaki ilkeler üzerinde evrensel bir anlaşmaya varamazlar. İyinin, kötünün, doğrunun veya yanlışın vs. niteliği noktasında insanlar bir fikir birliğine sahip değildir. Örnek olarak; özellikle Batı’da tartışılan, kürtaj meselesi kimilerine göre bir haktır, ahlaki değerlerin gereğidir ve doğrudur; kimilerine göre ise cinayettir, ahlaki değerlere aykırıdır ve yanlıştır. Dolayısıyla söz konusu fikir ayrılıkları ve farklılıklar bazen derin olup şiddete yol açabilmektedir. Bu şiddet potansiyeliyle başa çıkmak için siyasetin nasıl düzenlenmesi ve neler yapılması gerektiği noktasında siyasal liberalizm üç maddelik bir reçete sunar: Birincisi, insan haklarıdır. Hak, bireyin belirli bir biçimde davranma veya belirli bir biçimde muamele edilmeyi talep etme yetkisidir.¹⁸⁶ John Locke (1632-1704) ve Thomas Jefferson’a (1743-1826) göre, haklar, insana doğa veya tanrı tarafından verilmiş olduklarından dolayı doğaldır. Doğal haklar bugün insan hakları olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla insan hakları, bireyin elinden alınamaz ve vazgeçilemez haklardır. Çünkü insanlar, insan olmalarından dolayı bu haklara sahiptirler.

Liberal teori, insan haklarına büyük önem verir. Bu bağlamda, bireylerin hayatlarını uygun gördükleri şekilde yaşamaları için mümkün olduğunca fazla özgürlüğe sahip olmaları noktasında şartlar oluşturulmalıdır. İkinci madde, daha önce bir ana tema olarak ele alınan hoşgörü ilkesidir. Temel ahlaki prensiplerden yola çıkarak, farklılıkların ve görüş ayrılıklarının her zaman mevcut olacağı söylenebilir; ancak önemli olan bu farklılıklara müsamaha göstermektir. Dolayısıyla hoşgörü, şiddet potansiyeliyle başa çıkmanın ön şartlarından biri olarak kabul edilebilir. Ancak yine de hoşgörlü olmayan, hak ihlali yapan ve barışı bozan insanlar olacaktır. Dolayısıyla bunu engellemek için üçüncü bir maddeye ihtiyaç vardır. Üçüncü madde, devlettir. Ancak bu devlet, sınırlandırılmış bir devlet yapısına sahiptir. Devlet, şiddet potansiyeliyle başa çıkabilmek için gereklidir. Ancak liberal görüşe göre, bütün yönetimler birey karşısında potansiyel tiranlıklar olduğundan devlet dizginlenmelidir; çünkü bireysel özgürlüğe potansiyel tehlike barındırmaktadır. Lord Acton’ın (1834-1902) ünlü ifadesiyle; “Güç yozlaştırmaya, mutlak güç ise mutlak yozlaştırmaya meyyleder”. Devleti ya da yönetimi sınırlandıracak olan ise, ‘anayasal kısıtlama’ ve ‘demokrasidir’.¹⁸⁷ Liberal demokrasi -her ne kadar bu konuda farklı fikirler ve hatta liberalizm ile demokrasi arasındaki ilişkiye yönelik tartışmalar söz konusu olsa da-, genel hatlarıyla, “yetişkin vatandaşların seçimlere geniş siyasi katılımı; düzenli yapılan seçimler; bireylerin siyasi parti kurma ve

¹⁸⁶ Heywood, “Siyasî İdeolojiler,” 68.

¹⁸⁷ Heywood, “Siyasî İdeolojiler”, s.61.

destekleme özgürlüğünün yanı sıra, her bir partinin görüşlerini sunmada ve bir hükümet kurmada özgür olması; çoğunluğun tercihlerine uyacak şekilde (sınırlar dâhilinde) yasaları değiştirebilen, yorumlayabilen ve uygulayabilen hükümetler; birey ve azınlık haklarının etkin bir şekilde güvence altına alınması; kuvvetler ayrılığı da dâhil olmak üzere anayasal güvencelerle kontrol altında tutulan sınırlı hükümet yetkileri” gibi bir takım niteliklerle karakterize edilmektedir.¹⁸⁸ Sonuç olarak, özetle, liberal demokratik teori ve normları, bireysellik etrafında şekillenmiştir. Bu normlar genel hatlarıyla; "bireysel özgürlük¹⁸⁹, kurumsallaşmış insan hakları¹⁹⁰, hukukun üstünlüğü¹⁹¹, sınırlandırılmış hükümet¹⁹², halkın egemenliği¹⁹³, özel mülkiyet¹⁹⁴, serbest piyasa¹⁹⁵ ve seküler devlet¹⁹⁶" vs. gibi bir takım temel özellikler üzerine bina edilmiştir.

¹⁸⁸ Encyclopedia.com, “Liberal Democracy” maddesi. <https://www.encyclopedia.com/international/legal-and-political-magazines/liberal-democracy>. Buna göre, anayasal kurallar, yazılı bir anayasa ile yönetim kurumlarını sınırlandırır. Demokrasi ise, en basit haliyle, halkın yönetimi olarak ifade edilmektedir. Siyasal denetim, halkın seçtiği temsilcilerin elindedir. Bu şekilde tüm vatandaşlar, devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahiptir.

¹⁸⁹ Bireysel özgürlük (*individual liberty*), bireyin özgürce inanma, hareket etme ve kendini ifade etme hakkını ifade eder. Bireysel özgürlük, genellikle, hükümet kontrolü dışında olduğu kabul edilen hakların özgürce kullanılmasına işaret etmektedir. "Eşitlik, insan hakları, saygı, itibar, haklar, seçim, rıza, bireysellik, değerler ve ilkeler", bu ilgili hakların kapsamına girer.

¹⁹⁰ İnsan haklarının kamu otoriteleri tarafından kurulan yapılarca güvence altına alınmasını ifade eder. Bu yapılar, insan haklarını korumak ve geliştirmekle yükümlüdür.

¹⁹¹ “Hukukun üstünlüğü (*rule of law*) ... devletin hukukla bağlı olmasıdır: Devlet bütün eylem ve işlemlerini hukuki usullerle ve hukuk kuralları çerçevesinde gerçekleştirir. Bu özeliğiyle hukukun üstünlüğü ilkesi, birbiriyle bağlantılı iki önemli sonuç doğurur. Birincisi, devletin faaliyetlerinde keyfiliğe yerine kurallılık hâkim olur. İkincisi, hukuk önceden belirlenen, ilan edilen ve bilinen kurallardan oluştuğu için kişiler davranışlarını bu kurallara göre ayarlayabilir; ceza ve yaptırımlardan kaçınabilir, imkân ve fırsatlardan yararlanabilir.” Oktay Uygun, “Hukukun Üstünlüğü İlkesi”, YÜHFD, C.XIX, 2022/Özel Sayı, s.522. “Hukukun üstünlüğüne ilişkin temel fikir, klasik 'kişilerin üstünlüğü' karşılığı üzerinden kavranabilir. ... ister hükümdar gibi tek bir birey, ister demokratik çoğunluk gibi bir grup, ister bürokratik bir organ gibi kurumsal bir temsilci tarafından olsun, kısıtlanmamış kişisel yönetimin yönetilenleri yöneticilerinin keyfi egemenliği altına sokacağı korkusundan kaynaklanır. Başka bir ifadeyle, bu tür yöneticiler, etkilenenlerin görüşlerine veya çıkarlarına danışmadan, yönetilenleri kasıtlı olarak zorlama, engelleme, manipüle etme veya başka bir şekilde müdahale etme kapasitesine sahiptir. Hukuk, yöneticileri belirli şekil ve usullere uymaya zorlayarak bu tür keyfi gücü kısıtlar...” Richard Bellamy, “The Rule of Law”, İçinde Political Concepts (Manchester University Press, 2003), 119.

2.1.3. Liberal Enternasyonalizm

Liberal enternasyonalizm, misyonervari enternasyonalizm anlayışının türlerinden biri olarak, literatürde "Wilsonculuk" (*Wilsonianism*, *Wilsonian idealism*, *Wilsonian internationalism*), "liberal demokratik enternasyonalizm" (*liberal democratic internationalism*), "demokratik enternasyonalizm" (*democratic internationalism*) ya da daha popüler, teorik ifadesiyle "demokrasi ihracı" (*democracy promotion*) gibi farklı isimlerle de anılmaktadır. Liberal enternasyonalizm kavramı literatürde, gerek dar bir anlamda 'misyoner' liberal dış politikaları, gerek daha geniş bir anlamda liberal ilke ve pratiklerin uluslararası politikaya uygulanmasını ya da sadece liberal devletlerin dış politikalarını ifade etmek üzere farklı bağlamlarda kullanılmaktadır.¹⁹⁷ Yaygın olarak ABD dış politikasıyla ilişkili kullanılan¹⁹⁸ ve ABD'nin büyük stratejilerinden biri olarak kabul edilen liberal enternasyonalizm, ABD'nin rol seti içerisinde yerleşik bir konuma sahip bir dış politika rol anlayışı olarak ifade edilebilir. Ancak elbette liberal

¹⁹² Sınırlandırılmış hükümet (*limited government*), devlet otoritesinin sınırları olduğunu savunan bir ilkedir. Hükümetin yetkileri yasal bir çerçevede belirli kurallar, yasalar ve ilkelerle sınırlandırılmıştır. Hükümetin sadece temel işlevlerini yerine getirmek suretiyle gereken yetkilere sahip olmasını ifade eder. Bu görüşe göre, hükümet, vatandaşların yaşamlarına yasaların izin verdiğinin ötesinde müdahale edememelidir. Bunun içinde hükümetin yetkileri kanun veya anayasalarla tanımlanarak sınırlandırılır.

¹⁹³ Halkın egemenliği (*popular sovereignty*), nihai yetkinin halkın kendisinde olduğu inancını ifade eder. Buna göre, hükümetin meşruiyeti ve otoritesi ilgili devletin halkının rızasından kaynaklanmaktadır. Yöneticilerin yönetilenler, yani halk tarafından seçildiğine ve desteklendiğine; otoritenin halkın iyiliğini merkezine aldığına işaret edilmektedir.

¹⁹⁴ Özel mülkiyet, bireylerin, grupların veya tüzel kişilerin varlıkları sahiplenebilme hakkına sahip olduğunu ifade eder. Özel mülkiyet kavramı çerçevesinde bireyler, yasalar tarafından getirilen belirli kısıtlamalar ve düzenlemelere tabi olarak mülklerini kullanma, kontrol etme ve devretme hakkına sahiptir. Mülkiyet, sahip olunabilen her şeydir; somut veya soyut olabilir. Somut olarak ev, arazi, araba, kıyafet, gıda vb. ya da soyut olarak bir banka hesabı, yatırım ya da bir buluşun patenti sayılabilir. Özel mülkiyet, bir birey ya da bireyler grubuna (bir şirket ya da kurum gibi) ait olan mülkiyettir. Özel mülkiyet, bireysel özgürlükle yakından ilişkilidir. Özel mülkiyet doğal bir hak olarak kabul edilir. Özel mülkiyet, bireyi diğerlerinden bağımsız kılarak özgürlüğünü tesis eder. Bkz. Jahn, "Classical Liberal Theory", 41-71.

¹⁹⁵ Serbest piyasa (*free market*), devlet müdahalesinin ya çok az olduğu ya da hiç olmadığı; genel olarak piyasanın bir mal veya hizmeti üretme kabiliyetini ifade eden "arz" ile piyasanın mal veya hizmeti satın alma arzusunun ifade eden "talep" ilkelerine dayalı bir ekonomik sistemdir. Bu sisteme göre, mal ve hizmet fiyatları açık piyasa ve tüketiciler tarafından belirlenir. Bireyler, karşılıklı anlaşmaya dayalı olarak mal ve hizmet satın alabilir, satabilir ve ticaretini yapabilirler.

¹⁹⁶ Seküler devlet (*secular state*), popüler ifadesiyle, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını; devletin din konusundaki tarafsızlığını ifade eder. Seküler (ya da laik) bir devlette herhangi bir dini inanç resmi olarak desteklenmez, onaylanmaz veya diğerlerine tercih edilmez; tüm dinlere eşit muamele edilir ve dini işlere müdahale edilmez. Dinin devlet otoritesini kısıtlamasına, yönlendirmesine izin verilmez.

¹⁹⁷ Beate Jahn, "Contemporary Liberal Theories," *Liberal Internationalism: Theory, History, Practice* (London: Palgrave Macmillan UK, 2013), 13.

¹⁹⁸ Beate Jahn, "Liberal Internationalism: Historical Trajectory and Current Prospects," *International Affairs* 94, sy.1 (2018), 45.

enternasyonalizm ve Amerikan dış politikası özdeş bir şekilde düşünülemez; Bush ve Trump dönemi Amerikan dış politikasında ilgili rol anlayışının uygulanması tercih edilmemiştir.¹⁹⁹ Ancak bu rol anlayışı her daim ABD'nin rol kümesi içerisinde varlığını korumuştur. ABD Başkanı Bill Clinton döneminde Ulusal Güvenlik Danışmanlığı yapmış olan Anthony Lake (1993-97) "liberal demokratik enternasyonalizmin ya da Wilsonculuğun ABD'nin, yirminci yüzyılın uluslararası tarihine yaptığı en önemli ve ayırt edici katkı olduğunu" ifade etmiştir.²⁰⁰²⁰¹ Liberal enternasyonalist rol anlayışının Wilsonculuk olarak da anılmasının sebebi, bu rolün Wilson'ın ABD dış politikasına bir mirası olarak kabul edilmesidir. Dolayısıyla liberal enternasyonalist rol anlayışı, özü itibarıyla Amerikan karakterli, nispeten uzun bir geçmişe sahip; ilgili liderin dış politika rol seçim sürecine etkisi sonucu ilgili devlet mekanizmasının ulusal rol anlayışları arasına girmiş ve sonraki belirli karar vericilerin bu rol anlayışını çeşitli formlarda miras alarak devam ettirmesiyle de gelenekselleşerek yerleşik bir rol mahiyeti kazanmıştır.

Jahn'a göre, "liberal enternasyonalizm bileşik ve dinamik bir fenomendir: bir dizi farklı siyasi, ekonomik ve düşünsel ilke ve uygulamadan oluşur". Ancak bu unsurlar zaman içinde değişme eğilimindedir; farklı sosyal ve siyasi bağlamlarda farklı biçimler alır.²⁰² Dolayısıyla liberal enternasyonalizmin sabit bir biçimi ve anlamı yoktur denebilir; kavram çok yönlü bir karaktere sahiptir. Lake, liberal enternasyonalizmi, "demokrasinin ve serbest ticaretin genişletilmesi, demokrasinin düşmanlarına karşı savunulması, baskıcı ve parya devletlerin karantina altına alınması ve insan haklarının korunup geliştirilmesinin amaçlanması" şeklinde tanımlamıştır."²⁰³ Dueck ise, liberal enternasyonalizmin ABD dış ilişkilerinde uzun süredir devam ettiğine ve bir Amerikan geleneği olduğuna dikkat çekerek liberal enternasyonalizmin bir dizi liberal inanca işaret ettiğini belirtir. Buna göre, ABD'nin dünya çapında demokratik hükümetler ve serbest piyasalarla karakterize edilen bir uluslararası sistemi desteklemesi gerekmektedir.²⁰⁴ Halliday, liberal enternasyonalizmi, "bağımsız toplumların ve özerk bireylerin daha fazla

¹⁹⁹ Beate Jahn, "Liberal Internationalism: Historical Trajectory and Current Prospects," 45.

²⁰⁰ Stanley Hoffmann, "The Crisis of Liberal Internationalism," *Foreign Policy*, sy 98 (1995): 159; "Clinton's Foreign Policy: Top Adviser Speaks Up," *The New York Times*, Erişim Tarihi 17 Nisan 2024, <https://www.nytimes.com/1993/10/31/world/clinton-s-foreign-policy-top-adviser-speaks-up.html>.

²⁰¹ Clinton yönetiminin dış politikasını "pragmatik bir neo-Wilsonculuk" olarak niteleyen Lake, bu ifadeyle, aslında liberal enternasyonalist rol anlayışının ABD'nin dış politika rol kümesi içerisindeki köklü geçmişine ve bu rolün eski ABD Başkanı Woodrow Wilson (1914-21) ile yakın ilişkisine işaret eder.

²⁰² Beate Jahn, "Classical Liberal Theory," *Liberal Internationalism* (Londra: Palgrave Macmillan, 2013), 39.

²⁰³ Hoffman, *The Crisis of Liberal Internationalism*, 159.

²⁰⁴ Colin Dueck, "Hegemony on the Cheap: Liberal Internationalism from Wilson to Bush", *World Policy Journal* 20, sy.4 (2003): 1.

etkileşim ve işbirliği yoluyla ortak amaçlara doğru evrilebileceği inancına dayanan genel olarak iyimser bir yaklaşım” olarak niteler. Liberal enternasyonalist düşüncenin, aydınlanma düşünürlerinin çalışmalarındaki bariz varlığına, Wilson’ın dünya görüşüyle bağlantısına ve Wilson tarafından siyasi pratiğe dökülmesine, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin yapılanmasında somut bir ifade kazanmasına değinen Halliday, liberal enternasyonalist yaklaşımın gelişim sürecine dikkat çekmiştir.²⁰⁵ Liberal enternasyonalizm, liberal bir uluslararası düzene ya da uluslararası alana yönelik bir projeye işaret etmektedir²⁰⁶; dolayısıyla ilgili rol anlayışı da dünya düzenine yönelik bir tür uluslararası vizyonu ve ajandayı ifade eder. Ikenberry’e göre, liberal enternasyonalizm en temelde, “devletlerin karşılıklı kazanımlar elde etmek için ticaret ve işbirliği yaptığı açık, kurallara dayalı bir sistem vizyonu sunar.”²⁰⁷ Liberal enternasyonalist düşüncede, siyasi aktörler arasında artan işbirliği yoluyla uluslararası ilerlemenin ve gelişmenin mümkün olduğuna inanılır. Kısıtlama, mütekabiliyet ve egemen eşitlik ilkeleri etrafında örgütlenmiş işbirliğine dayalı bir dünya düzeninin kurulmasında, halkların ve hükümetlerin derin ortak çıkarları olduğu varsayılır.²⁰⁸ Ulusüstü siyasi yapılar (Avrupa Birliği gibi) ve uluslararası örgütler (Birleşmiş Milletler gibi), bu doktrinin yansımasını bulduğu örnek yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Liberal teorinin uluslararası alana yansıtılması anlamına gelen liberal enternasyonalizm ise, genel hatlarıyla, liberal demokrasi; serbest piyasa, özel mülkiyet, insan hakları, self determinasyon, uluslararası kurumlar ve uluslararası hukuk ilkelerini benimseyen ve destekleyen, bu değerler tarafından karakterize edilen bir uluslararası düzen inşa etmeye veya düzenlemeye yönelik bir dış politika doktrini olarak ifade edilebilir. Liberal enternasyonalistler, ticaretin devletler üzerinde modernleştirici ve medenileştirici bir etkisi olduğuna inanırlar.²⁰⁹ Demokrasilerin, diğer rejim türlerine nazaran daha makul, barışçıl, işbirliğine meyilli olduğuna inanılır. Bununla birlikte, çok taraflı uluslararası örgütler kurulmasının ve anlaşmalar yapılmasının, devletler arasındaki

²⁰⁵ Halliday, “Three Concepts of Internationalism,” 192.

²⁰⁶ Bkz. G. John Ikenberry, “Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order”, *Perspectives on Politics* 7, sy.1 (2009): 71-87; Jahn, “Liberal Internationalism: Historical Trajectory and Current Prospects”.

²⁰⁷ John G. Ikenberry, “Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order”, *Perspectives on Politics* 7, sy.1 (2009): 72.

²⁰⁸ Ikenberry, “Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order”, 72.

²⁰⁹ Ikenberry, “Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order”, 72.

işbirliğini kolaylaştırdığı ve kolektif olarak sorunların çözülmesine yardımcı olduğu düşünülmektedir.

Liberal enternasyonalist fikirler içerisindeki en derin tartışma, liberal dünya düzeninin nasıl oluşturulacağı, düzenleneceği ve yönetileceğidir. Egemenliğin, kurumların, kuralların ve otoritenin uluslararası sistem içerisinde nasıl konumlandırılacağı noktası tartışılmaya devam etmektedir. Liberal enternasyonalizm için temel tartışma alanlarından bir diğeri ise, liberal demokratik ve liberal demokratik olmayan devletler arasındaki savaş potansiyelidir; bu, yakın siyasi tarihte -örnek olarak ABD'nin Vietnam, Afganistan ve Irak'ı işgali- kanıtlanmış bir olgudur. Liberal demokratik devletler, liberal demokratik olmayan devletlere karşı saldırgan davranabilmektedir. Dolayısıyla liberal devletlerin savaştan kaçınacağı ve saldırgan hallerde bulunmayacağı iddiası ancak liberal devletler arasında belki nispeten doğru olabilir –ancak tartışmalıdır-; liberal olmayan devletlere karşı ise durum aksine işaret etmektedir. Bu tartışma alanlarından hareketle, Hoffman, “liberal enternasyonalizmin bir vizyon sunsa da gerçek anlamda bir program sunmadığını” ifade etmektedir²¹⁰; uluslararası liberal projenin nasıl ve hangi araçlarla gerçekleştirileceği konusunda bir fikir birliği ve genel olarak kabul edilen bir hareket planı yoktur.

Liberal enternasyonalizmin amacı, dünyayı liberal değerlere göre şekillendirmek ve bu değerleri destekleyecek küresel yapılar kurmaktır. Bu doktrinin iki temel dayanağı vardır: Birincisi, uluslararası örgütler sorumluluk almalı ve liberal demokratik devletler arasında çok taraflı anlaşmalar yapılmasını sağlamalıdır. Uluslararası örgütler, bu devletler arasında olumlu ilişkiler kurulması ve problemlerin çözüme kavuşturulması noktasında görevler üstlenmelidir. İkincisi, dünyanın ilgili liberal değerlere göre nasıl şekillendirileceği ve hangi araçların kullanılacağına dair tartışmalı bir noktaya parmak basar. Çünkü bu konuda liberal enternasyonalistler arasında farklı fikir ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Kimi görüşlere göre ilgili hedefe ulaşmak için dünyaya örnek bir model oluşturmak gerekir. İlgili liberal değerlerin adeta vücut bulduğu, iddia edilen varsayımların gerçekleştirildiği, uluslararası düzeyinden önce ulusal düzeyde örnek oluşturan bir devlet modeli ileri sürülmelidir. Ancak kimi görüşlere göre ise, uluslararası liberal bir düzen inşa edilebilmesi, diğer devletlerin iç işlerine karışılmasını ve müdahalede bulunulmasını gerektirir, ya da gerektirebilir. Bu müdahale, askerî bir

²¹⁰ Hoffman, “The Crisis of Liberal Internationalism,” 161.

müdahale de olabilir ya da insanî bir yardımı da ifade edebilir. Liberal demokratik devletlerin, sınırlarının ötesinde ilgili değerlerin yayılması ya da bu değerlerin tehlikelere karşı savunulması için aktif olarak müdahalede bulunup bulunmaması gerektiği konusu - bir nevi ezilen ulusların kurtuluşu olarak da ifade edilir- bir müdahale ikilemi yaratır. Liberalizmin müdahale ve model olma ikilemi özellikle realistler tarafından eleştirilmektedir. Liberal teorinin uluslararası vizyonunu eleştiren realistlerin başında gelen Mearsheimer, ilgili liberal dış politika yaklaşımlarını evrenselci (*universalist*) ve tikelci (*particularist*) şeklinde ikiye ayırarak kategorize etmektedir.²¹¹ Buna göre; evrenselci dış politika yaklaşımı, enternasyonalist dış politika yaklaşımını ifade ederken, tikelci yaklaşım, izolasyonist (*isolationist*) ve kısıtlama (*restraint*)²¹² politikası ile ilişkilidir.²¹³

Evrenselci liberal yaklaşım, vazgeçilemez ve devredilemez olan insan haklarından doğar; tüm insanlar istisnasız bu haklara sahiptir. Dolayısıyla insan hakları evrenseldir; tüm insanları ilgilendirir ve birbirine bağlar. Bireysellik ve insan hakları birleştiğinde, evrenselciliği doğurur. Evrenselci liberal dış politika yaklaşımı, tüm dünyada liberal değerler noktasında demokrasiyi yaymayı ifade eder. Tikelci liberal yaklaşım²¹⁴ ise, insanların ilk ilkeler üzerinde uzlaşamayacakları ve her zaman anlaşmazlıkların olacağı noktasından hareketle, özgürlük ve hoşgörüye odaklanır. Buna göre, başkalarının görüşlerine ve davranışlarına hoşgörü gösterilmelidir ki, onlar da sizinkine benzer şekilde hoşgörü gösterebilirler.²¹⁵ Tikelcilere göre, bu durum sadece insanlar arasında değil, devletler arasında da uygulanabilir. Ancak evrenselciler, hoşgörünün devletler arasında

²¹¹ John J. Mearsheimer, “The Case for Restraint”, Yale University, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=TsonzzAW3Mk>.

²¹² “Restraint”, bir realist dış politika yaklaşımıdır. Milliyetçiliğin gücünü dikkate alır, göz ardı etmez. Dünya genelinde demokrasiyi yaymaktan uzak durur. Çünkü milliyetçiliğin çok güçlü olduğuna; herhangi bir müdahalenin veya demokrasiyi yayma girişiminin, bir işgal olarak ya da iç işlerine karışma olarak algılanacağına inanır. Dolayısıyla böyle bir girişimden uzak durulmalıdır. Eğer demokrasi yayılmak isteniyorsa, bu ancak model bir demokrasiye sahip olunarak yapılabilir. John J. Mearsheimer, “The Case for Restraint”, Yale University, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=TsonzzAW3Mk>.

²¹³ “İzolasyonizm, içe dönüktür ve mümkün olduğunca müdahil olmamayı amaçlar. Enternasyonalizm, dışa dönüktür ve dünyayı ABD’ye daha çok benzetmeye çalışır. Ancak ABD bağlamında, izolasyonizm ve enternasyonalizm, derinden bağlantılıdır. Bunlar temelde aynı liberal amaçlara ulaşmak için farklı koşullar altında farklı stratejiler olarak görülebilir. İzolasyonizm, ABD nispeten izole (ve izole edilebilir) ve zayıfken liberal amaçlara hizmet etti. Enternasyonalizm ise, ABD diğer devletlerle kaçınılmaz olarak birbirine bağımlı olduğunda ve sınırlarının ötesinde daha geniş bir alanı etkileyecek kadar güçlü olduğunda liberal amaçlara hizmet eder.” Michael Cox & Doug Stokes, “US Foreign Policy”, Oxford University Press, 2012, s.31.

²¹⁴ “Partikülerizm, her siyasi grubun daha büyük grupların çıkarlarını dikkate almaksızın, kendi çıkarlarını ve özellikle bağımsızlığını geliştirme hakkına sahip olduğu siyasî bir teoridir.” <https://www.merriam-webster.com/dictionary/particularism>.

²¹⁵ “Live and let live” deyimini, her şeyi olduğu gibi kabul etmek ve değiştirmeye çalışmamak anlamına gelir. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/live-and-let-live>.

mümkün olamayacağını düşünmektedirler. Çünkü insan haklarından hareketle amaç, insanların kendilerine uygun gördükleri şekilde yaşamalarına izin vermek ve bunun için gereken tüm şartları insanlara sunmaktır. Odak noktası bireydir, devlet değildir. Burada merceği bireyden alarak devlete yönlendirmek doğru bir yaklaşım olmaz. Devletler arasında hoşgörüyü savunmanın, insan haklarından hareketle, bireyin ikinci plana itildiğini ima ettiği söylenebilir. Öyle ki, geline nokta 'liberal olmayan her devlet, halkıyla savaş halindedir' bile denilmiştir. Dolayısıyla her şeyi olduğu gibi kabul etmek ve değiştirmeye çalışmamak noktasında iki yaklaşım birbirinden keskin bir şekilde ayrılır.

Tikelci liberal yaklaşıma göre, liberal değerleri dünyaya ihraç etmek; bu anlamda liberal bir uluslararası düzen inşa etmek isteyen devlet, önce kendi içinde dünyaya örnek bir model oluşturmalıdır. Söz konusu değerleri eyleme geçmeden yaymanın en iyi yolu dünyaya model olmaktır. Bu şekilde diğer devletler bu model devletten etkilenecek ve bu değerleri gönüllü olarak benimseyeceklerdir. Örnek olarak, liberal değerlerin kalesi ve hâmişisi olarak görülen ABD'nin, liberal demokratik bir devlet olma hususunda hiçbir arzu ve ilgisi olmayan ve hatta otoriter bir devlet anlayışını benimseyen Çin'e karşı hoşgörüyü yaklaşması gerekir. Ancak teoride böyle olması gerekirken, pratikte durum farklı görünmektedir. Tikelci liberal yaklaşıma göre, ABD diğer devletlerin tercihlerine tolerans göstermeli, onları değiştirmeye çalışmamalı ve oldukları gibi kabul etmelidir. Fakat evrenselci yaklaşım sadece model olunarak bu değerlerin yayılacağına inanmamaktadır. Eğer bu değerler ihraç edilmek isteniyorsa eyleme geçilmelidir. Mearshiemer ayrıca teoride, liberalizmin, diğer ideolojilerden veya siyasi düzenlerden daha iyi olduğunu veya bir ideolojinin diğerinden üstün olduğunu iddia etmediğini; ancak pratikte bunun tam tersinin mevzu bahis olduğunu sözlerine eklemektedir. "Liberalizm diğer ideolojilerden daha iyi değilse, öyleyse neden evrenselciler bu ideolojiyi yaymaya ve diğer devletleri değiştirmeye çalışmaktadır?" sorusu literatürdeki tartışılan konulardan biridir. Mearsheimer, teoride öyle bir kabul olmasa da, pratikte liberal demokrasinin en iyi siyasi düzen olduğu ve başka kabul edilebilir alternatif olmadığı görüşünün hâkim olduğunu ifade etmektedir.²¹⁶ Hâsılı, iki liberal dış politika yaklaşımında, kullanılan araçlar farklı olsa da, aynı amaca hizmet ettiği görünmektedir. İki yaklaşım da liberal değerlerle karakterize edilen bir dünya düzeni idealini ortaya koyar; hayal aynıdır ancak

²¹⁶ John J. Mearsheimer, "The Case for Restraint", Yale University, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=TsonzzAW3Mk>.

yöntem farklıdır. Liberal enternasyonalist dış politika yaklaşımı -Mearsheimer'ın ifadesiyle evrenselci yaklaşım, saldırgan bir nitelik göstermesi hasebiyle literatürde ahlaki olarak "haçlı seferleri" ruhu taşıdığı yorumlarına muhatap olmuştur.²¹⁷

2.1.3.1. Liberal Enternasyonalizm: Bir Dış Politika Ulusal Rol Anlayışı

Dünyada liberal demokratik değerlerin korunması, teşvik edilmesi ya da ihraç edilmesini içeren bir dış politika yaklaşımı olarak liberal enternasyonalizm doktrininden hareketle, liberal enternasyonalist ulusal rol anlayışı, bir devletin dış politikasında diğer devletlere ve uluslararası sisteme yönelik, liberal demokratik değerlerin kalesi konumunu sahiplenerek ilgili değerlerin teşvik edilmesini, ihraç edilmesini ve tehlike arz eden unsurlar söz konusu olduğunda o değerlerin savunulmasını ifade eder. Bu teşvik, ihraç ve savunma, hem maddi hem düşünsel kaynaklar eşliğinde yapılır; maddi anlamda asker ve silah teçhizatlarının temini, askeri müdahale, ekonomik yardım veya yaptırım, darbe vs.; düşünsel anlamda ise bir model olarak ilham kaynağı olmaya işaret eder. Bir devlet dış politikasında bu rol anlayışını benimsediğinde, bir nevi kurtarıcılık pelerini giyer; bu pelerinin altında gerçekte neler saklandığı ise çoğu zaman şüphelidir. Kurtarıcılık pelerini altında ulusal çıkarların gözetildiği eleştirisi, literatürde sıkça tartışılan konulardan biridir. Kurtarıcı, diğerlerini zorbalardan korur, bir nevi asayiş sağlar. Bununla birlikte kendi ulusal çıkarlarını kapsayacak ya da dışlamayacak bir şekilde uluslararası sistemi liberal değerlere göre değiştirme veya dönüştürme eğiliminde olduğu söylenebilir. Sonuçta kendi değerlerinin hâkim olduğu bir uluslararası sistem ya da aynı değerleri paylaşan diğer devletlerin varlığı ve o devletlerle kurulması beklenen olumlu ilişkiler kendi ulusal çıkarına da hitap etmektedir. Hoffman, liberal vizyonun gerçekleştirilmesinin, uluslar ötesi bir ekonominin yaratılması ve liberal demokratik devletler arasında işbirliğinin geliştirilmesinin, ancak bir devletin gücünün üstünlüğüne; bir devletin diğer devletler üzerindeki baskın etkisine, başka bir ifadeyle bir "hegemonun" varlığına bağlı olmasını yeterince paradoksal bulduğunu ifade etmektedir.²¹⁸ Hegemonya yoluyla elde edilen ve oynanan liberal enternasyonalist rol anlayışı, beraberinde bir dizi soru getirmektedir: Birincisi, hegemonyadan sonra düzen nasıl işleyecektir? İkincisi, liberal değerlere göre inşa edilen düzen adil bir düzen midir? Üçüncüsü, hegemon bu rol anlayışını oynamada neden bu kadar kararlı davranmaktadır? Dördüncüsü, neden

²¹⁷ Bkz. Hoffmann, "The Crisis of Liberal Internationalism," 162.

²¹⁸ Hoffmann, "The Crisis of Liberal Internationalism", 164.

diğerleri bu rol anlayışının beraberinde gelen belirli maliyetleri kabul etmeye istekli davranmaktadır?²¹⁹ Bu sorular, literatürde sorulan ve tartışılan sorulardır. Sonuç olarak, liberal enternasyonalist rol anlayışını her devlet oynayamaz; çünkü bu liberal vizyon devasa güç ve sorumluluklar gerektirmektedir. Her devlet bu maddi ve düşünsel kaynaklara, kabiliyetlere sahip değildir. Bu rolün hegemonu biçilmiş bir kaftan olduğu söylenebilir. Hoffman’a göre, “liberalizm, -kendi çıkarları ile liberal inancın birleştiği bir hegemonun dürtüsü altında- ticaret ve iletişimin önündeki çok sayıda engeli kaldırmayı ve böylece liberalizmin kendisinin de talep ettiği uluslar ötesi ekonomik toplumu kurmayı başarmıştır.” Hoffman, liberal vizyonun ancak bir hegemon eliyle gerçekleştirilebileceğini iddia etmemektedir. Avrupa Birliği’ni örnek gösteren Hoffman, piyasanın birleştirici gücüne dikkat çekerek Avrupa’da ilerlemenin tek bir gücün hegemonyasından değil, liberal rejimler arasındaki uzlaşmadan kaynaklandığını ifade etmiştir. Sonuç olarak, bir devlet dış politikasında ilgili uluslararası liberal vizyonu gerçekleştirmek adına liberal enternasyonalist rol anlayışını benimsemek istiyorsa, bu o devletin maddi ve düşünsel kaynaklarının yanı sıra, diğer devletler üzerindeki baskın etkisine, bir nevi otoritesine bağlıdır. ABD’nin bu rol anlayışını inşa edebilmesini ve benimseyebilmesini sağlayan da hegemon olma özelliğinden ileri gelmiştir. ABD’nin diğer devletler üzerindeki baskın etkisi olmasaydı, söz konusu uluslararası liberal hayallerin gerçekleştirilmesi mümkün olabilir miydi? Sonuçta bir tür dünya düzeni inşa edebilmek ve o düzenin asayişini sağlayabilmekle beraber idame ettirebilmek de belirli üstün kaynaklar ve kabiliyetler gerektirmektedir. Hâsılı, liberal enternasyonalist rol anlayışı, siyasi tarih sahnesinde ilk kez Woodrow Wilson dönemi ABD’si tarafından ileri sürülerek icra edilmiştir. Dolayısıyla bu rol anlayışının ABD’ye özgü olduğu söylenebilir. Günümüzde ABD’nin büyük stratejilerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte, çoğunlukla ABD dış politikasıyla ilişkili olarak kullanılmaktadır.

2.1.4. Devrim

Devrim, insan topluluklarının tarihinde yüzyıllar boyunca gözlemlenmiş olan bir fenomendir. Özellikle modern dönem olmak üzere tarihin önemli bir bölümünde dünya siyasetini şekillendiren etkenlerden biri olarak devrimler, hem ulusal hem uluslararası düzeyde ani ve radikal değişimlere sebep olmak yönünden yüksek bir potansiyel taşır. Mevcut olan bir şeyi yıkmak (ya da dönüştürme) ve yerine başka, çoğu zaman nitelikleri

²¹⁹ Hoffmann, “The Crisis of Liberal Internationalism”, 164.

itibariyle eşsiz bir şey inşa etme hali; özünde genellikle radikalizm, mücadele, meydan okuma, belirsizlik, değişim, ani zaman mefhumu ve zor kullanma gereksinimi gibi birçok unsuru barındırır. Bu yönleriyle siyasi aktörler ve çevreleri arasındaki etkileşime doğrudan tesir eden ve iktidardaki siyasi karar vericiler açısından tehlike çanlarının çalmasına sebep olan devrimler; tarihte kimileri tarafından değer atfedilerek ideolojik bir silah olarak kullanılmış, kimileri tarafından ise statükoyu tehdit ettiğinden şeytanlaştırılmıştır. Devrimlerin, eğer ilgili tarafın ideolojisini benimsiyor ve hizmet ediyorsa iyi, etmiyorsa kötü addedildiği söylenebilir. Günümüzde genel olarak "kitlesel protestolar, çoğunlukla şiddet içermeyen bir direniş hali, sivil itaatsizlik" gibi bir takım unsurlarla karakterize edilen; otoriter rejimleri veya hükümetleri devirerek siyasi değişimi getirmeyi amaçladığından liberal demokratik siyasi aktörler tarafından sempatiyle karşılanan; "renkli devrimler (*colour revolutions*)" olarak kavramlaştırılan devrim türü, ideolojik arka plana göre devrimlerin ele alınışını nasıl şekillendirdiğinin güzel bir örneğidir.²²⁰ Bununla birlikte devrimler sadece siyasi aktörler ve çevreleri arasındaki ilişkiyi değiştirmeyi değil, aynı zamanda toplumların içsel dönüşümünü de hedefler. Bir halk tepkisi ve hareketini ifade eden devrimler, halkın belirli hususlardaki hoşnutsuzluğuna, şikâyetlerine ve bir nevi tahammülsüzlüğüne işaret etmektedir.

Siyaset felsefesinde ilk kez on yedinci yüzyılda kullanılmaya başlanan devrim kavramı, o döneme dek “yeni ortaya çıkmakta olan devletlerde yöneticilerin veya tüm siyasi elitlerin periyodik olarak değişmesini” ifade ediyordu.²²¹ Kavramın modern anlamdaki konsepti, ancak on sekizinci yüzyılda Fransız ihtilaliyle birlikte şekillenmiş ve “benzer çığır açan atılımları, toplumun toplum tarafından yeniden şekillendirilmesini tanımlamak için” kullanılmaya başlanmıştır. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise, modernitenin (sanayi, şehircilik, kapitalizm) gölgesinde, devrim kavramı, günlük düşüncenin yanı sıra siyasi ve sosyal teoriye de nüfuz etmiştir.²²² Özellikle on sekizinci yüzyıldaki Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra "devrim" kavramı, kitlelerin

²²⁰ “Devrimler sonucunda komünist rejimlerin kurulması tehlikesinin ortadan kalktığı ve bunun yerine demokratik devrimlerin ...otoriter rejimlerin yerini alabileceği görüldüğünde, devrimler Batılı ülkeler için olumlu ve avantajlı bir olgu olarak görülmeye başlanmıştır.” Jack A. Goldstone, Leonid Grinin, ve Andrey Korotayev, “The Phenomenon and Theories of Revolutions,” *Handbook of Revolutions in the 21st Century*, ed. Jack A. Goldstone, Leonid Grinin, ve Andrey Korotayev (2022): 53; Beissinger'ın ifadesiyle, "demokratik devrim, demokratikleşme stratejisi olarak Amerikan hükümetinin ve demokrasiyi destekleyen sivil toplum kuruluşlarının ilgi odağı haline gelmiştir". Mark R. Beissinger, “Structure and Example in Modular Political Phenomena: The Diffusion of Bulldozer/Rose/Orange/Tulip Revolutions,” *Perspectives on Politics* 5, sy.2 (2007): 259.

²²¹ Piotr Sztompka, *The Sociology of Social Change* (Oxford, UK ; Cambridge, Mass: Blackwell, 1994), 303.

²²² Sztompka, *The Sociology of Social Change*, 303.

devletin yurttaşlarına dönüşmesi, devletin geleneksel olarak yönetilen bir otorite sisteminden kontrol edilen bir hükümet mekanizmasına siyasi dönüşümü ve egemen olarak ulusa dayalı meşruiyette ideolojik bir değişim de içerecek şekilde daha geniş bir kapsama erişmiştir.²²³ Ancak devrim kavramına asıl ününü kazandıran ve kavramın ona yüklenen anlamlar bakımından gelişim sürecine büyük katkıda bulunan Karl Marx ve Friedrich Engels'in çalışmaları olmuştur. Marx ve Engels, devrimi, kapitalist düşüncenin bir eleştirisi mahiyetinde; kapitalist düzeni yıkacak bir unsur ve komünist ideolojinin güçlü bir savunucu aracı olarak ileri sürmüşlerdir. Marx, daha ilk çalışmalarından itibaren devrimin toplumsal ve siyasi yönlerinin birbiriyle bağlantılı olduğunu savunmuştur: "Her devrim eski toplum düzenini çözer; bu ölçüde toplumsaldır. Her devrim eski egemen iktidarı alaşağı eder; bu ölçüde siyasaldır."²²⁴ "Devrimlerin tarihin lokomotifleri olduğunu"²²⁵ ifade eden Marx, devrimlerin tarihin itici gücü olduğunu belirtmiştir. Marx'ın ifadeleriyle:

"Komünistler görüşlerini ve amaçlarını gizlemeye tenezzül etmez. Hedeflerine ancak mevcut tüm toplumsal koşulların zorla yıkılmasıyla ulaşabileceğini açıkça ilan ederler. Varsın hakim sınıflar komünist bir "devrim" karşısında titresinler. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri yoktur. Kazanacakları bir dünya vardır. Bütün ülkelerin emekçileri, birleşin!"²²⁶

"Hem bu komünist bilincin kitlesel ölçekte üretilmesi hem de... insanların kitlesel ölçekte değiştirilmesi için... bir "devrim" gereklidir; ...bu devrim, yalnızca hakim sınıf başka bir şekilde devrilemeyeceği için değil, aynı zamanda onu deviren sınıf ancak bir devrimle çağların tüm pisliklerinden kurtulmayı başarabileceği ve toplumu yeniden kurmaya hazır hale gelebileceği için de gereklidir."²²⁷

²²³ Jack A. Goldstone, Leonid Grinin, ve Andrey Korotayev, "The Phenomenon and Theories of Revolutions", *Handbook of Revolutions in the 21st Century*, ed. Jack A. Goldstone, Leonid Grinin, ve Andrey Korotayev (2022), 39-40.

²²⁴ Marx, "1844 Manuscripts" (2000 (1844)), 137, <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/08/07.htm#n1>.

²²⁵ Marx, *The Class Struggle in France* (London: Electric Book Co., 2001 (1850)), 134.

²²⁶ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Communist Manifesto* (In Plain and Simple English, 2012 (1848)), 83. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

²²⁷ Marx ve Engels, *The German Ideology* (Prometheus Books, 1998 (1845)), 60. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

Marx, devrimi, toplumu hem maddi hem düşünsel anlamda değiştirici ve dönüştürücü bir g   olarak ele almıştır. Toplumun  nceki inanışlarıyla birlikte mevcut düzeni yıkarak, onun yerine yeni bir bilincin, inancın ve düzenin inşa edilmesine işaret etmiştir.

Literatürde devrim üzerine pek çok çalışma bulunmakla birlikte, kavramın genel kabul görmüş ve üzerinde fikir birliği sağlanmış bir tanımını yoktur. Devrimler, genellikle onu ele alan araştırmacının ideolojik konumuna bağlı olarak farklı nitelikler göstermiş; kimileri kavramı romantikleştirirken, kimileri d şmanlaştırmıştır.²²⁸ Calvert’e göre, “günümüzün popüler kullanımında devrim, siyasi değişimi teşvik etmek amacıyla, tam anlamıyla yasal olarak kabul edilmeyen, ancak yine de devlet alanı içerisinde geleneksel olabilecek bir dizi olası fiziksel güç kullanımını kapsayan genel bir terimdir.”²²⁹ Calvert devrimin, bir hükümeti veya rejimi devirmek için fiziksel gücün (veya ikna edici tehdidinin) gerçekten başarılı bir şekilde kullanıldığı olaylarla ilişkili olarak anlaşılabileceğini ifade etmiştir. Buna göre ilgili hareket hedefine ulaşarak başarılı olmuşsa "devrim (*revolution*)", başarısız olmuşsa "isyan (*revolt*)" ya da "ayaklanma (*uprising*)" olarak adlandırılmaktadır.²³⁰ Bununla birlikte Calvert, kavramın kökeninin antik Yunan’dan öncesine, eski Mısır’a, dayandığını; bu anlamda tarihte kullanılan ilk siyasi kavram olabileceğini savunmuştur. Buna göre, “toplumsal düzen içinde yaşayan ilkel bir toplum, bu toplumsal düzenin bilincine ancak herhangi bir nedenle kesintiye uğradığında varır.” Calvert, buradan hareketle, devlet kavramının toplumsal   z lme ya da devrim ile karşılaşılmadan tam anlamıyla idrak edilemeyeceğini ifade eder.²³¹ Bu, bir şeyin varlığının, bahsedilen o şeyin yokluğu ya da yok olma tehlikesi hâsıl olmadan farkına varılmasının mümkün olmadığı düşüncesinden (düalite ilkesiyle ilişkili olarak) ileri gelir. Devrimler, geçmişten günümüze öncelikle siyasi, sosyal, ekonomik ve psikolojik bir olgu olarak kabul edilmişse de, hiçbir zaman bunlardan yalnızca biri olarak görülmemiştir.²³² Devrimin doğası; tüm bu alanları kapsayan çok yönlü bir niteliğe sahiptir; nedenleri sadece tek bir alanda aranamaz. Ancak Calvert devrim kavramının öncelikle içeriden kaynaklanan, şiddetin tüm formlarını bünyesinde barındıran, hükümet veya rejim değişikliğini kapsayan siyasi bir terim olarak ele alınması gerektiğini savunur.

²²⁸ Goldstone vd., “The Phenomenon and Theories of Revolutions”, 40.

²²⁹ Peter Calvert, “Revolution in the Ancient World,” *Revolution: Key Concepts in Political Science* (London: Macmillan, 1970), 15.

²³⁰ Calvert, *Revolution: Key Concepts in Political Science*, 15.

²³¹ Calvert, *Revolution: Key Concepts in Political Science*, 15-16.

²³² Calvert, *Revolution: Key Concepts in Political Science*, 136.

Çünkü modern dünyada devrim kavramının en yaygın kullanılan ifade biçimi budur.²³³ Calvert tarihte devrim kavramına yüklenmiş veya kavramla ilişkilendirilmiş olan; kavramın anlam kümesinin tam olarak anlaşılabilmesi için önem arzeden bir takım unsurlar ileri sürer:

Otoriteye meydan okuma [siyasi değişim girişimleri olarak ifade edilebilecek isyan, ayaklanma vb. gibi olaylar]; yöneticilerin devrilmesi [Calvert, devrim kelimesinin kök anlamının yöneticilerin devrilmesi olduğunu belirtir; çünkü ona göre devrimi diğer olay kategorilerinden farklılaştıran nitelik, bir hükümetin düşmesi ve yerine bir başkasının geçmesi şeklindeki siyasi olgudur.]; toplumsal çözülme [Bir toplumun özellikle sosyal ve siyasal ilişkiler ağında meydana gelen; toplumun bütünlüğüne zarar verme potansiyeli taşıyan etkili, kapsamlı değişimler olarak ifade edilebilir.]; kötüye kullanılan otoriteye karşı isyan [genellikle bir tirana veya despot bir yönetime karşı gerçekleştirilen isyan]; anayasal değişim [devrimin siyasi sonuçlarının bir ürünü]; şiddet (devrimci eylemi anayasal eylemden ayıran temel bileşen); gelişimin kaçınılmaz aşaması [devrimin kaçınılmazlık varsayımı; yani devrimin en nihayetinde gerçekleşeceği düşüncesi]; ideal düzenin daimi niteliği [sürekli devrim; devrimi yaşatma] ve psikolojik tatmin yolu [devrimin kişisel kurtuluş için bir araç olduğu inancı].²³⁴

Calvert devrim kavramıyla ilişkilendirilen unsurlardan hareketle, kavrama yönelik dört temel bileşen ortaya koyar: isyan, anayasal değişim, şiddet ve toplumsal çözülme.²³⁵ Bu bileşenlerden hiçbirisi devrim kavramını tek başına açıklayamaz. Devrim, insan hayatını ilgilendiren belirli alanlardan birçok unsurun biraraya gelerek ve birbirini etkileyerek meydana geldiği siyasi bir fenomendir.

Devrim kavramına yönelik geniş bir fikir spektrumu bulunmaktadır. Bu durum devrim kavramına yönelik evrensel kabul görmüş bir anlam geliştirilmesi noktasında sorunlara neden olmuştur. Bu farklı fikir ve yaklaşımlara değinen Sztompka, devrim

²³³ Calvert, *Revolution: Key Concepts in Political Science*, 141.

²³⁴ Calvert, *Revolution: Key Concepts in Political Science*, 132-136.

²³⁵ Calvert, *Revolution: Key Concepts in Political Science*, 143.

kavramının köklerine dair, kavramın iki entelektüel gelenekten türediğini ifade etmiştir: tarihyazımsal ve sosyolojik.

“Tarihyazımsal devrim kavramı, tarihin akışında sürekliliğin radikal bir şekilde ihlal edilmesi, temel bir kesinti, 'dehşet verici bir kopuş'²³⁶ anlamına gelir. Odak noktası tarihsel sürecin genel örüntüsüdür ve devrimler bu örüntüdeki niteliksel eşikleri işaret eder... Sosyolojik devrim kavramı, toplumlarında temel ve kalıcı değişiklikler gerçekleştirmek için yöneticilere karşı baskı ve şiddet kullanan ya da tehdit eden kitlesel hareketleri ifade eder. Odak noktası genel örüntüden, gerekli istikametten ve nihai sonuçlardan nedensel etkenlere, mekanizmaya ve sosyal süreçlerin alternatif senaryolarına, insanların tarihi şekillendirmek ve yeniden şekillendirmek için kullandıkları araçlara doğru kayar... Tarihsel ve sosyolojik her iki geleneğin yansıması, devrimlerin güncel tanımlarında bulunabilir.”²³⁷

Sztompka literatürde devrim kavramına getirilen tanımları üç gruba ayırır: Birinci grup temel toplumsal dönüşümleri vurgulayan tanımları içermektedir. Bu tanımlarda üzerinde durulan nokta genellikle toplumsal değişimin kapsamı ve derinliğidir. Bu birinci grup yaklaşımlarda devrim kavramı genellikle, "toplumun siyasi, sosyal ve ekonomik yapısında ani, radikal değişiklikler"²³⁸; "toplumsal yapıda ya da yapının bazı önemli özelliklerinde kapsamlı ani değişiklikler"²³⁹ vb. şekillerde tanımlanmaktadır. İkinci grupta, gerçekleşen toplumsal değişimin hızına ve özellikle beraberindeki şiddete vurgu yapılır. İkinci grup tanımlarda altı çizilen nokta, genellikle değişim yöntemleridir; ilgili toplumsal değişimin nasıl ve hangi yöntemlerle meydana geldiği sorusuna bir cevap niteliği taşır. Bu nedenle bu yaklaşımlarda devrim kavramı genellikle, "anayasada güç kullanarak değişiklik gerçekleştirme girişimleri"²⁴⁰; "şiddet yoluyla gerçekleştirilen temel sosyopolitik değişim"²⁴¹; "bölgesel bir siyasi varlığın yönetiminden sorumlu bir grubun, o zamana kadar hükümeti yönetmeyen başka bir grup tarafından sert ve ani bir şekilde

²³⁶ Crane Brinton, *The Anatomy of Revolution* (Harper & Row, 1965), 237. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

²³⁷ Piotr Sztompka, *The Sociology of Social Change* (Blackwell, 1993), 303-304. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

²³⁸ Alan Bullock ve Oliver Stallybras, *The Fontana Dictionary of Modern Thought* (Fontana/Collins, 1977), 542.

²³⁹ Henry Pratt Fairchild, *Dictionary of Sociology and Related Sciences* (Littlefield, Adams, 1966), 259.

²⁴⁰ Chalmers Johnson, *Revolutionary Change* (Stanford, Calif: Stanford University Press, 1982 (1968)), 1.

²⁴¹ Ted Robert Gurr, *Why Men Rebel* (Routledge, 2015 (1970)), 4.

değiştirilmesi"²⁴²; "toplumdaki başlıca yoğun baskı, vergilendirme ve yönetim araçları olarak anlaşılan hükümet aygıtları üzerindeki kontrolün bir sınıf, grup ya da (daha büyük olasılıkla) koalisyon tarafından diğerinden ele geçirilmesi (ya da ele geçirilmeye çalışılması)"²⁴³ şeklinde tanımlanmaktadır. Sztompka'nın en kullanışlı ifade biçimi olarak öne sürdüğü üçüncü grupta ise, ilgili tanımlar devrimlerin her iki yönünü de vurgular. Bu grupta devrim kavramı genellikle, "bir toplumun baskın değerlerinde ve mitlerinde, siyasi kurumlarında, sosyal yapısında, liderliğinde ve hükümet faaliyetleri ve politikalarında hızlı, temel ve şiddetli iç değişim"²⁴⁴; "bir toplumun devlet ve sınıf yapısında hızlı, temel dönüşümler... buna eşlik eden ve kısmen aşağıdan gelen sınıf temelli isyanlar"²⁴⁵; "devlet iktidarının bir kitle hareketinin liderleri tarafından şiddet yoluyla ele geçirilmesi ve bu iktidarın daha sonra büyük sosyal reform süreçlerini başlatmak için kullanılması"²⁴⁶ olarak tanımlanmaktadır. Sztompka, ilgili grupsal tanımlamalardan hareketle, devrim kavramının üzerinde bir fikir birliğine varıldığını düşündüğü belirli temel kurucu bileşenleri ileri sürer:

“(1) Devrimler, toplumsal düzenin özüne dokunan temel, kapsamlı ve çok boyutlu değişikliklere işaret eder. (2) Devrimler, geniş halk kitlelerinin harekete geçmesini ve devrimci bir hareket içinde hareket etmesini içerir. En karakteristik örnekler köylü isyanları²⁴⁸ ve kent ayaklanmalarıdır. Bu anlamda, en derin, en temel değişiklikler bile, eğer yöneticiler tarafından 'yukarıdan' dayatılırsa (örneğin Japonya'daki Meiji reformları, Türkiye'deki Atatürk reformları, Mısır'daki Nasır reformları, Gorbaçov'un perestroykası), devrim olarak sayılmayacaktır... (3) Çoğu yazar, devrimlerin mutlaka 'şiddet ve zorlama' içerdiğine inanıyor gibi görünmektedir.”²⁴⁹

²⁴² Brinton, *The Anatomy of Revolution*, 40.

²⁴³ Rod Aya, “Theories of Revolution Reconsidered: Contrasting Models of Collective Violence,” *Theory and Society* 8, sy. 1 (1979): 44.

²⁴⁴ Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies* (Yale University Press, 1968): 264.

²⁴⁵ Theda Skocpol, *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China* (Cambridge University Press, 1979): 4.

²⁴⁶ Anthony Giddens, *Sociology* (Polity Press, 2006 (1989)): 605.

²⁴⁷ Sztompka, *The Sociology of Social Change*, 305.

²⁴⁸ J. Craig Jenkins, “Why do Peasants Rebel? Structural and Historical Theories of Modern Peasant Rebellions,” *American Journal of Sociology* 88, sy.3 (1982): 487–514.

²⁴⁹ Sztompka, *The Sociology of Social Change*, 305. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

Sztompka'nın devrimin temel kurucu unsurları olarak ortaya koyduğu, toplumsal çözölme olarak ifade edilen sosyal düzendeki kapsamlı, çok boyutlu değışiklikler ile halk kitlelerinin ön safhada, itici güç olduğu bir hareket formuna dikkat çekmektedir. Neumann'a göre, devrim "siyasi örgütlenmede, sosyal yapıda, ekonomik mülkiyet kontrolünde ve bir sosyal düzenin baskın mitinde kapsamlı, temel bir değışiklik, nitekim gelişimin sürekliliğinde büyük bir kırılmaya işaret ederken"²⁵⁰; Lawson, devrimi "siyasi, ekonomik ve sembolik ilişkileri dönüştürmek için mevcut bir rejimi hızlı ve zorla devirmeye çalışan kolektif bir seferberlik"²⁵¹ olarak açıklar. Goldstone'a göre ise devrim, "bir toplumdaki siyasi kurumları ve siyasi otoritenin gerekçelerini, resmi veya gayri resmi kitlesel seferberlik ve mevcut otoritelerin altını oyan kurumsallaşmamış eylemler eşliğinde dönüştürme çabasıdır."²⁵² Goldstone, devrimin yeni siyasi kurumlar oluşturmak için sosyal adalet adına kitlesel seferberlik yoluyla –askeri veya sivil, ya da her ikisini de içerecek şekilde- bir hükümetin devrilmesi anlamına geldiğini belirtir.²⁵³ Devrimler, "mevcut hükümeti devirmek veya değıştirmek; iktidarı ele geçirmek veya iktidara gelmek için koşullar sağlamak; rejimde, sosyal veya siyasi kurumlarda önemli değışiklikler yapmak" şeklindeki amaçlar doğrultusunda çoğu zaman yasadışı olan hükümet karşıtı kitlesel hareketleri ifade etmektedir.²⁵⁴

Devrim, insan hayatının siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik birçok temel alanıyla ilişkili problemler zincirinden ileri gelen; halkın siyasi kurumlara ve karar vericilere olan güveninin tamamen sarsılması ve siyasi yönetimden beklentilerinin karşılanmaması neticesinde halkta hâsıl olan hoşnutsuzluk, şikâyet ve son kertede tahammülsüzlük hallerinden doğan; yaşanan problemlerin müsebbibi olarak görülen siyasi elitleri, hükümetleri veya rejimleri devirerek kangren olmuş uzuvdan kurtulmak misali ilgili problemlerden kurtulmayı arzu eden bir halk tepkisi, hareketi olarak ifade edilebilir. Ancak tıpkı siyasi aktörlerin etkilendiği gibi, devrimler de ulusal ve uluslararası düzeyde yapısal kısıtlamalardan etkilenir. Halliday'in ifadesiyle; "yapı, hem eski rejime

²⁵⁰ Sigmund Neumann, "The International Civil War," *World Politics* 1, sy.3 (1949): 333–334.

²⁵¹ George Lawson, *Anatomies of Revolution* (Cambridge University Press, 2019): 5.

²⁵² Jack A. Goldstone, "Toward a Fourth Generation of Revolutionary Theory," *Annual Review of Political Science* 4, sy 1 (2001): 142.

²⁵³ Goldstone, *Revolutions: A Very Short Introduction* (Oxford; New York: Oxford University Press, 2014): 4.

²⁵⁴ Leonid Grinin, Anton Grinin, Andrey Korotayev, "20th Century Revolutions: Characteristics, Types, and Waves", *Humanities and Social Sciences Communications* 9, sy.124 (2022): 4. (Leonid Grinin, Andrey Korotayev, "Metodologicheskoye poyasneniye k issledovaniyu evolyutsionnykh sobytiy", *Sistemnyi Monitoring Globalnyh i Regionalnyh Riskov*, 11, 854–861.)

hem de devrimcilere karşı acımasızdır... devrim öncesi dönemde iktidarı elinde tutmak isteyenler bunu yapma kabiliyetlerinin uluslararası faktörler tarafından aşındırıldığını ya da yok edildiğini görürken, dünyayı dönüştürmeye niyetli devrimciler planlarının uluslararası sistemin gerçekleri tarafından yenilgiye uğratıldığını görürler.”²⁵⁵ Siyasi karar vericilerin ya da mevcut hükümetin halkın tepkisini bastırabilecek yeterli maddi ve düşünsel kaynaklara (ideolojik anlamda temelleri güçlü, insanları peşinden sürükleyebilecek bir ülkü) sahip olması, devrimlerin başarıya ulaşip ulaşmaması yolundaki kilit noktalardan biridir. Mevcut iktidarın, ilgili halk tepkisini bastırması isyan ya da ayaklanmayı; halk tepkisinin ilgili iktidarı boğarak egemen olması ise devrimi doğurur. Ancak devrimler, tepkinin kelime anlamından hareketle, olumsuz bir etkiye ve baskıya karşı doğan bir davranım biçimi, reaksiyondur. Dolayısıyla beraberinde çoğu zaman zamansız radikal değişimleri, istikrarsızlığı ve güç kullanımını getirir. Bu tepki ülkede yaşanmakta olan "yolsuzluk, yaygın adaletsizlik, eşitsizlik, ekonomik darboğaz, seçim hileleri, tiran bir yönetim altında zulme uğrama, baskılanma, hayat standartlarının düşmesi" vs. gibi birçok nedenden kaynaklanabilir. İnsan hayatının refah ve mutluluğunu doğrudan etkileme yönü bulunan problemlerin ve halkın hoşnutsuzluğunun büyüklüğü, bu problemlere verilen örgütsel tepki, tepkinin ideolojik kaynaklarla beslenmesi (bir ülkü yaratılması), otoritenin ilgili tepkiyi bastıracak yeterli kaynaklara sahip olmaması ve sosyal düzeni kontrol etmede yetersiz kalması" gibi birçok faktör devrimin başarısıyla bağlantılıdır. Devrim, bir süreçtir; halkın yaşadığı problemlerin bir tepki formunda dışavurumuyla siyasi sistemin çöküşü, bunu takiben toplumsal düzende ve o zamana dek hâkim ideolojide meydana gelen değişimlerin yanı sıra halk ile rejim (ya da yönetici, yönetici grubu) arasındaki çatışmalarla ilerler. Halkın otoriteye olan güvenini yitirmesi, iktidar için bir meşruiyet sorunu yaratır; siyasi elitlerin, hükümetin ve rejimin meşruiyeti sorgulanabilir. “Devrim, hükümeti veya siyasi (ya da sosyal ve siyasi) rejimi değiştirmenin özel bir biçimidir.”²⁵⁶ Vladimir Lenin’in ifadesiyle, “her devrimin temel meselesi iktidar meselesidir.”²⁵⁷ Ancak siyasi rejimlerin devrimle devrilmesi, genellikle siyasi ve sosyal düzenin işleyişinde daha yıkıcı, tahrip edici ve dramatik bir bozulmaya yol açar; zamansız radikal değişimlerin öngörülemeyen sonuçlar doğurması muhtemeldir. Devrimler, genellikle ciddi bir istikrarsızlığa yol açmasından ötürü, zayıf devlet yapısına,

²⁵⁵ Halliday, *Revolution and World Politics*, 8-9.

²⁵⁶ Goldstone, vd., “The Phenomenon and Theories of Revolutions,” 51.

²⁵⁷ Vladimir Lenin, “Odvoevlastii,” *Pravda*, sy.28 (1917), 145; “İktidar İkiliği Üzerine”, Erişim Tarihi 15 Mayıs 2024, <https://urundergisi.com/makaleler.php?ID=1915>.

güçlü etnik-ulusal bölünmelere ve kısmen modernleşmiş bir siyasi kültüre sahip ülkeler için büyük tehlike arz eder.²⁵⁸

2.1.5. Devrimci Enternasyonalizm

Devrimci enternasyonalizm, devrimin uluslararası boyutunu ifade eder. Bu kavram devrimin ilgili toplum tarafından ona yüklenen anlam ve değerlerin, sadece ulusal alanda değil, uluslararası alanda da savunulması gerektiğine işaret eder. Kavrama yüklenen anlam ve değerler her toplum için değişebilir. Örneğin, ulusal ve uluslararası siyaseti ciddi derecede etkilemiş olan 1789 Fransız, 1917 Bolşevik ve 1979 İran İslam devrimleri incelendiğinde, her birinin ideolojik bağlamda farklı niteliklere ve değerlere sahip olduğu anlaşılır. Ancak her devrimin barındırdığı iki ortak nitelik ileri sürülebilir: Birincisi devrimler, çoğu zaman bir dereceye kadar uluslararası bir boyut taşır; bu, ilgili devrimlerin sınırların ötesinde somut veya soyut anlamda desteklenmesini ve teşvik edilmesini gerektirir. İkincisi, devrimler, devletler ve toplumsal hareketlerle ilgili olmalarının yanı sıra fikirlerle de ilişkilidir. Her devrim fikrinin altında etik bir varsayım bulunur; fikirsiz ve amaçsız bir devrim düşünülemez. Birşeyi yıkmak ve onun yerine ideal olanı koymak yönünden, her devrim, farklı idealler ileri sürebilir. Hayal edilen ulusal ve uluslararası düzen, her toplum için değişiklik gösterebilir. Bu kimileri için Batı karşısında ezilmiş halkların kurtuluşu olarak evrensel bir İslami düzen kurmayı, kimileri için sömürülen dünya işçilerinin haklarını onlara teslim ederek dünyadaki eşitsizliği bitirmeye yönelik sosyoekonomik bir düzen inşa etmeyi, kimileri için ise otoriter rejimlerin boyunduruğu altında ezilen halkların hakkını savunmayı ifade edebilir. Bununla birlikte devrimci hareketler uluslararası boyutlarıyla, genellikle dünya çapında bir direniş ve dayanışma geliştirme eğiliminde olurlar. Devrimlerin amacı çoğu zaman tüm ulusları kapsayıcı ve kucaklayıcı bir nitelik taşır. Bu görüşe göre dünyada barış, refah ve mutluluk ancak devrim yoluyla gerçekleşebilir. Mevcut dünya düzeni değiştirilmelidir; çünkü bu düzen ideal olmayan, köhne, adaletsiz ve eşitsizdir. Dolayısıyla sadece ulusal düzeyde gerçekleşmiş bir devrim arzu edilen uluslararası düzeni getirmede yetersiz kalır; devrim her toplumda gerçekleşmelidir. Halliday’in ifadesiyle; “İdeolojik... anlamda bir devrim, bir toplumu kendi içinde dönüştürmeyi amaçlar: aynı ölçüde uluslararası olmak zorundadır, yoksa bir hiçtir.”²⁵⁹ Devrimin uluslararasılaşması ancak o devrimin sınırların ötesinde desteklenmesi, teşvik edilmesi ya da ihraç edilmesiyle gerçekleşir. Uluslararası

²⁵⁸ Goldstone, vd., “The Phenomenon and Theories of Revolutions,” 56.

²⁵⁹ Halliday, *Revolution and World Politics*, 3.

güçler tarafından destek ve teşvik görme yönleriyle, devrimler, genellikle düşmanca bir tavrın da muhatabı olmaktadır. Halkın tepkisine yol açan hiçbir neden ve şikâyet yokmuşçasına ilgili iç faktörler küçümsenerek tüm sorumluluk yabancı güçlere atfedilebilmektedir.

Halliday, devrimlerle ilişkili olarak üç kavrama dikkat çeker; egemenlik, güvenlik ve müdahale. Egemenlik²⁶⁰ ile ilgili olarak, devrimler, hem sınırlarının içinde hem de ötesinde devlet otoritesine, meşruiyetine, siyasi biçimine ve karar vericilere meydan okur. Ancak pratikte devrimci politika anlayışını benimseyen siyasi aktörler, devrimden sonra, ironik olarak iç politikada diğerlerine nazaran daha merkezîyetçi bir nitelikte devlet otoritesinin daha kararlı savunucuları olurlar. Kontrolün tek bir otorite altında sağlandığını ifade eden bu merkezîyetçilik, zamanla ideolojik alana da yansarak, milliyetçiliğin meşrulaştırıcı bir değer olarak benimsenmesine sebep olur.²⁶¹ Bunun nedeni, devrimden sonra devrimi idame ettirebilmek ve yaşatabilmek için devlet mekanizmasının kontrolünü tam olarak sağlayabilmek anlamında merkezîyetçi bir politika benimsemeyi gerektirebileceği şeklinde açıklanabilir. Devleti yeni bir forma adapte etmek ve o formda yönetmek; ona tam anlamıyla nüfuz etmeyi, kontrol etmeyi ve yönetmeyi gerektirir. Birşeyi yönetme ya da otorite arzusu, o şeyi kabul etmeyi ve savunmayı beraberinde getirir. Devrimin yaşaması ve yaşatılması için bir güce, yani tek bir otoriteye ihtiyaç vardır; otoriteyi sağlayacak yegâne varlık da devletin ta kendisidir. Ancak devrimlerin, pratikte olanın aksine, düşünsel anlamda genellikle devlet düşmanlığı ile ilişkilendirildiğini de belirtmek gerekir. Devrim öncesi iç politikada olduğu gibi, dış politikada da devrimler, devletlerin egemenliğine meydan okumayı teşvik ederek ilgili devletler nazarında tehlike oluştururlar. Nihayetinde ulusal ve uluslararası düzeyde egemenliğe meydan okumaları yönüyle, devrimler, çoğu zaman devirdikleri rejimlerden daha etkili bir şekilde egemenliği yeniden savunurlar. Güvenlik ise, devrim sonrası devrimin sürdürülebilir kılınması açısından önem arzeder. Devrim sonrası devrimi yaşatabilmek -diğer bir ifade şekliyle, yaşanan o değişimin kalıcı olmasını sağlamak-, devrimi hem içeriden hem dışarıdan gelebilecek meydan okumalara karşı sürekli korumayı ve güvenliğini sağlamayı gerektirir. Devrim sonrası ulusun güvenliği, aynı

²⁶⁰ Egemenlik, en basit haliyle, ondan başka daha yüksek bir otoritenin tanınmadığı ve bu otorite sahibinin kontrolü altındaki insanlar ve topraklar üzerinde tam yetkiye sahip olduğu bir devlet niteliğini ifade eder. Buna göre, devletin karar alma sürecinde ve siyasi düzenin korunmasında nihai gözetmen veya otorite devlettir. Devletin egemenliği, devletin tek otorite olarak kural koyucu, yönetici ve kontrol edici vasıflarına işaret eder.

²⁶¹ Halliday, *Revolution and World Politics*, 12.

zamanda belirli güvenlik tanımlarının arkasında yatan çıkarlara da işaret eder; ortak bir dış düşmana karşı tanımlandığında, bir bütün olarak ülkenin değil, ülke içindeki belirli grupların (iktidarı ele geçirenlerin) güvenliği haline gelebilir.²⁶² İktidarı ele geçiren grubun tanımladığı düşman, ulusun düşmanı olarak tanımlanır. Devrim sonrası otoriteyi ele geçiren grubun ideolojisi, güvenliği ve çıkarları devlet mekanizmasının ideolojisi, güvenliği ve çıkarlarını ifade etmeye başlar. Müdahale, devrim bağlamında tartışılan bir diğer konudur. Devrim fikrinde, devletler arasındaki sınırların geçersiz olduğuna inanılır ve genellikle müdahale etmeme ilkesi ile ilişkilendirilen devlet egemenliğinin ezici güçlerin bir ideolojisi olduğu varsayımından yola çıkılır. Döneminin önemli Bolşevik liderlerinden Karl Radek'in 1918 yılında Alman sosyalist lider Scheidemann'a yazdığı mektuptaki ifadeleriyle: "Müdahale etmeme ilkesi Viyana Kongresi'nden sonra meşruiyetçi Avrupa'ya rehberlik eden ilkeydi, oysa kurtuluş mücadelesinde uluslararası komünistler başından beri tüm dünyanın işlerine enerjik bir şekilde müdahale edilmesini savunuyorlardı."²⁶³ Devrimler için en yüksek ahlaki değer, dayanışmadır. Dayanışma, müdahil olmayı gerektirir. Baskı sisteminin ulusötesi karakterine karşı zafer, ezilen dünya halklarının sınır tanımaz birliğine ve devrimci dayanışmasına bağlıdır. Ancak devletleri ve onların egemenlikleri ile meşruiyetlerini korumaya en üstün değeri atfedenler, müdahale etmeme ilkesini benimseme eğiliminde olurken; ulusötesi boyutuyla dünya çapında daha büyük idealleri gerçekleştirme arzusunda olanlar müdahale etmeyi savunma eğilimindedirler. Woodrow Wilson'ın liberal enternasyonalist ve Ruhullah Humeyni'nin devrimci enternasyonalist rol anlayışları gibi belirgin örneklerden hareketle, devrimci veya liberal farketmeksizin, enternasyonalist ideallerin (düşünsel anlamda aksini iddia etsin veya etmesin), pratikte müdahaleyi gerektirebileceği görülmektedir. Nihayetinde dünya düzeninde değişim ve dönüşümü arzulayan yüksek idealler, dünya çapında bir tür mühendisliğe ihtiyaç duymaktadır. Devrim fikrinde, devrimci devlet ya da hareketlerin uluslararası sistem içerisindeki rolü kaçınılmaz görülmektedir. Devrimler er ya da geç gerçekleşecektir. Devrimci enternasyonalist siyasi aktör veya hareketlerin ideal dünya düzeni tasavvurları tamamen farklı olsa da; uluslararası bağlılık, dayanışma, ulusötesi bir ülkeye ve zengin ideolojik temele sahiplik, mevcut dünya düzeninden hoşnutsuzluk, zor

²⁶² Halliday, *Revolution and World Politics*, 12-13.

²⁶³ Karl Radek, Ein offener Brief an Philipp Scheidemann, s. 2-3; Arno Mayer, *Politics and Diplomacy of Peacemaking: Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918-1919* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1968), 20.

kullanma, ülke içi kaos, devrimin sınır ötesinde teşvik edilmesi vs. gibi birçok yönden, devrimci siyasi aktörler, ideolojiler ve dönemler arasında çarpıcı benzerlikler bulunur.

2.1.5.1. Devrimci Enternasyonalizm: Bir Dış Politika Ulusal Rol Anlayışı

Devrim fikrinin merkezinde, Halliday’in ifadesiyle, devrim ihracı; yani "diğer devletlerde değişimin teşvik edilmesi" amacı yer alır. Devrimci enternasyonalist rol anlayışı, ulusötesi olan bir devrim fikrine işaret eder. Bu rol anlayışı, devrim sonrası siyasi karar vericilerin ya da rejimin, ilgili devlet mekanizmasının dış politikasında devrimi hem maddi hem düşünsel kaynaklarla uluslararası alana ihraç etmesini ve savunmasını ifade eder. Devrimin diğer uluslarda da gerçekleşmesi hedeflenir ve bu kapsamda çeşitli kaynaklarla ilgili devrim sınır ötesinde teşvik edilir. Halliday, devrimci enternasyonalist dış politika yaklaşımını "devrim ihracı" ifadesiyle kavramsallaştırmıştır. Halliday, “devrimci rejimlerin silah, siyasi destek ve ideolojik teşvik yoluyla devrim ihraç etmeye çalıştıklarını”²⁶⁴ ileri sürerek devrimci enternasyonalist politika anlayışına farklı bir perspektif kazandırmıştır. Devrimi ihraç etme ve daha geniş anlamda uluslararası sistemi yeniden şekillendirme taahhüdü, ilgili siyasi aktörlerin dış politikalarında "devrimci enternasyonalist rol anlayışının" ana fikrini oluşturmaktadır. Halliday, hem devrimlerin hem de karşıtı mahiyetindeki devrimleri önleme, kontrol altına alma veya bertaraf etme girişimi olarak anlaşılan "karşı devrimlerin" uluslararası sistemin önemli bir özelliği olduğunu belirtir.²⁶⁵ Devrimlerin iddialı ve militan ulusötesi varsayımları, devrimci ve devrimci olmayan siyasi aktörlerin politikalarının yanı sıra, uluslararası sistemin bu tür olaylara verdiği tepkiyi de şekillendiren önemli bir etken olmuştur. Halliday’e göre, “eğer devrimler uluslararası bir etkiye sahip olmayı amaçlıyor ve bir dereceye kadar başarıyorlarsa, kendileri de büyük ölçüde uluslararası faktörlerden etkilenirler: Bu sadece devrimlerinin yayılması veya uluslararası konsolidasyonu açısından değil, aynı zamanda dış faktörlerin etkisi altında kalan kendi toplumlarının devrim sonrası evrimi açısından da böyledir.”²⁶⁶ İlgili toplumsal hareketlerin başarıya ulaşarak devrimi doğurması ya da başarısızlığı, her şey kadar içinde bulundukları uluslararası konjonktüre de bağlıdır. Halliday’in ifadesiyle, “devrimler ya uluslararasıdır ya da hiçbir şeydir.” Devrimler ulusal ve uluslararası boyutlarıyla bir bütündür; devrim sonrası devrimin güvence altına alınması her iki boyuta yönelik devamlı bir çalışmayı gerektirir. Devrimci

²⁶⁴ Halliday, *Revolution and World Politics*, 18.

²⁶⁵ Halliday, *Revolution and World Politics*, 19.

²⁶⁶ Halliday, *Revolution and World Politics*, 20.

enternasyonalist rol anlayışı, devrimci siyasi aktörlerin ulusötesi ideallerinin niteliklerine göre değişkenlik gösterir. Kullanılan yöntemler büyük oranda benzerlik gösterse de, ilgili halk tepkisinin nedenleriyle birlikte ideal dünya düzeni tasavvurları ideolojik bağlamda farklılaşmaktadır; devrimler bu ideolojik bağlama göre farklı değerler barındırırlar. Dolayısıyla uluslararası alanda teşvik edilen her devrim özü itibariyle ilgili siyasi aktörün karakteristik ve konjonktürel özellikleriyle bağlantılı olarak genellikle eşsiz kabul edilebilir.

Devrimci enternasyonalist rol anlayışını benimseyen siyasi karar vericiler, diğer ülkelerde devrimin aktif olarak desteklenmesini sağlar. Bu destek, maddi anlamda silah ve parasal ihtiyaçların karşılanması, askeri birliklerle müdahalenin yanı sıra; düşünsel anlamda siyasi destek, sivil toplum kuruluşları, örgütler ya da elçilikler çatısı altında ideolojik teşvik, kitle iletişim araçları vasıtasıyla propaganda vs. gibi birçok şekilde gerçekleşebilir. Yani devrim, hem eylemsel hem de söylemsel biçimde ilgili ülkede desteklenir. Bununla birlikte, devrimci enternasyonalist rolünü oynayan siyasi aktörlere yöneltilen en yaygın eleştirilerden biri, uluslararası desteklerinin amacının kendi ulusal çıkarları peşinde koşmak olduğudur. Bu görüşe göre, ileri sürdükleri büyük idealler aslında kendi ulusal çıkarlarını örten bir kılıftır. Ancak Halliday, bu kılıf retoriğinin hem fikirlerin gücünün hem de devrimlerin uluslararası sistem üzerindeki etkisinin hafife alınmasına sebep olduğunu belirtir.²⁶⁷ Ona göre, fikirler ve söz konusu ulusötesi etkiler hafife alınmamalı; devrimlerin siyasi, sosyolojik, psikolojik ve felsefi nedenleri dikkat alınarak devrimci enternasyonalist rol anlayışı sadece ulusal çıkarlara indirgenmemelidir. Bununla birlikte, Halliday, devrimci enternasyonalizmin ulusal karakterine dikkat çeker. Devrimci enternasyonalist dayanışmanın zamanla beklenen sonuçları doğurmadığı görülür ve pratikte daha ulusal bir karaktere bürünür.²⁶⁸ Uluslararası taahhütler, önce ülke içinde bir desteğin seferber edilmesini gerektirir. Ülke içerisinde bu uluslararası ajandaya destek sağlanmadan siyasi karar vericilerin ulusötesi idealleri gerçekleştirebilmeleri birçok zorluk barındırır. Siyasi karar vericilerin devlet mekanizmasının milliyetçi karakterini vurgulaması ve ulusal meşruiyet sembollerine başvurması, bu zorlukların aşılmasına yardımcı olur. Ülke içerisindeki sosyo-politik değişimin etkileri ile birlikte dışarıdan maruz kalınan saldırılar neticesinde, uluslararası taahhütlere yönelik iç desteğin sürdürülmesi vatansever bir temanın kullanılmasına yol açmaktadır. Uluslararası

²⁶⁷ Halliday, *Revolution and World Politics*, 147.

²⁶⁸ Halliday, *Revolution and World Politics*, 148.

taahhütlerin sürdürülmesi zamanla milliyetçi bir program benimsemeyi gerektirmektedir. Halliday, Stalin'in 1941'de Almanlar Moskova kapılarına dayandığında Rus tarihinin büyük savaşçılarına başvurması ile Humeyni'nin 1980'de Irak işgalinden sonra mihan ya da anavatan terimini kullanmaya başlamasını buna bir örnek olarak vermektedir. Ulusötesi bir projeye bağlılık başlangıçta ülke içinde coşkuyla karşılanırsa da, zamanla dış müdahalenin maliyetleri özellikle ekonomik ve sosyal yönden toplumsal hayatı etkileyerek halkta bir antipatiye neden olabilmektedir. Halk hayat standartlarındaki herhangi bir düşüşü, dış müdahalelerden kaynaklanan maliyetlerle ilişkilendirerek siyasi karar vericileri suçlayabilir. Aynı şekilde dışarıdan gelen saldırılar da ilgili devrimci enternasyonalist rol anlayışının müdahaleci ve çatışmacı karakterine bağlanabilir. Halliday'in üzerinde durduğu bir diğer nokta fikirlerin devrimleri teşvik etmedeki gücüdür. Fikirler, bireyler ve toplumlar için bir ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Devrimlerin uluslararası etkisinin sadece siyasi aktörlerin davranışlarında ya da sınır ötesine sağlanan maddi destekte aranması, devrimlerin en önemli itici gücünün gözden kaçırılmasına neden olabilir. İdeolojik boyutun devrimlerin en önemli boyutunu oluşturduğu söylenebilir. Peşinden gidilecek bir fikir, inanç ya da ülkü, halk nazarında devrimlerin olumsuz çıktılarının daha tahammül edilebilir kılınmasına; halkın bu olumsuz sonuçlara razı gelebilmesine yardımcı olur. Fikirler, inançlar, önyargılar ve korkular toplumsal ayaklanmalarda bir halkı harekete geçmeye yatkın hale getirir. Halliday'in ifadesiyle, "ideoloji, düzenin korunması kadar ona meydan okunması için de gerekli olan toplumsal ve siyasi gücün boyutudur. 1789'dan bu yana her hareket uluslararası söylemdeki örnekleri ve fikirleri kendi özel amaçları için kullanmış ve çoğu zaman çarpıtmış olsa da, fikirlerin devrimleri teşvik etmedeki rolünü yeterince kanıtlıyordu."²⁶⁹

Devrimci enternasyonalist rol anlayışının, devrimlerin doğal ve kaçınılmaz bir unsuru olduğu ve dolayısıyla böyle bir rol anlayışı kavramsallaştırmasının gereksizliğini düşünenler olabilir. Öyleyse burada sorulması gereken soru, devrim sonrası her siyasi aktör kendi dış politikasında ilgili devrimi sınırlarının ötesine ihraç etmekte midir; kendi devrimini ihraç edebilecek maddi ve düşünsel kaynaklara sahip midir ya da yapısal kısıtlamalar buna izin vermekte midir? Devrimci enternasyonalizm salt anlamda sadece sınırların ötesinde değişimi teşvik etmek olarak da anlaşılmamalıdır. Bu doktrin belirli

²⁶⁹ Halliday, *Revolution and World Politics*, 180-181.

fikirleri, değerleri, taahhütleri, kararları ve eylemleri bünyesinde barındırarak ideal bir dünya düzeni vizyonuna işaret etmektedir. Devrimci enternasyonalizm, sadece siyasi rejim değişikliğini içermemektedir; tüm bu ifade edilen düşünsel ve maddi unsurların dünyaya genişletilmesini hedeflemektedir. Daha önce ele alınan liberal enternasyonalist rol anlayışı için de aynı durum geçerlidir. Her siyasi aktör için bu durumun mümkün olmadığı ve bu rol anlayışlarının mevzu bahis siyasi aktörlerle ilişkili birçok özelliği de barındırdığı düşünöldüğünden "devrimci enternasyonalist rol anlayışı" ve "liberal enternasyonalist rol anlayışı" şeklinde spesifik bir kavramsallaştırma yoluna gidilmiştir. Holsti'nin ileri sürdüğü daha genel anlamdaki rol anlayışlarının (devrimin kalesi-kurtarıcı, bir inancın savunucusu, özgürlük hareketlerinin destekçisi, bölgesel koruyucu, arabulucu, kalkındırıcı vs. gibi) aksine, burada özellikle ilgili siyasi aktörle yakından ilişkili; daha spesifik bir rol anlayışı kavramsallaştırması yapılmıştır. Ancak bu tipolojilerin daha genel bir alana işaret ettiği ve dolayısıyla ilgili siyasi aktörlerin onlarla artık özdeşleşmiş denebilecek rol anlayışlarını açıklamakta yetersiz kaldığı düşünöldüğünden böyle bir kavramsallaştırma ortaya konmuştur. Nihayetinde bu rol anlayışları, ideolojik bağlamda güçlü temellere ve halkları peşinden sürükleyebilecek bir ölküye sahip olma, yeterli maddi kaynaklar, yapısal kısıtlamalar gibi birçok faktörle bağlantılı olarak yeni bir dünya düzeni inşa etme ya da mevcut dünya düzenini bir ölkü uğrunda değiştirme ve dönüştürme gayelerini ifade etmektedir. Ancak bu değerlere sahip her siyasi aktör uluslararası bir proje arzulamayabilir (ve uluslararası taahhütler ileri sürmeyebilir); arzulasa da yeterli ve etkili maddi ve düşünsel kaynaklara sahip olmayabilir, ya da yapısal kısıtlamalar izin vermeyebilir. Bununla birlikte sadece "enternasyonalist rol anlayışı" şeklinde bir kavramsallaştırmanın yeterli olabileceğini düşünönenler de olabilir. Ancak bu kavramsallaştırma sadece bir düzeye kadar ilgili siyasi aktörlerin dış politika rol anlayışlarını karşılayabilir. Hâsılı, liberal ve devrimci enternasyonalist rol anlayışı kavramlarını kullanmanın, bu çalışmanın amacına daha iyi hizmet ettiği düşünölmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: WOODROW WILSON'IN LİBERAL ENTERNASYONALİST VE RUHULLAH HUMEYİNİ'NİN DEVRİMCİ ENTERNASYONALİST DIŞ POLİTİKA ROL ANLAYIŞLARI: LİDERİN ROL SEÇİM TERCİHLERİNE ETKİSİ

3.Woodrow Wilson'ın Hayatı ve Düşünce Dünyası

Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. başkanı (1913-1921) olarak görev yapmış olan Woodrow Wilson (d. 28 Aralık 1856- ö. 3 Şubat 1924) Amerikan başkanları arasında ilk ve tek profesör olma (siyaset bilimci) özelliği taşıyan, Nobel Barış Ödülü kazanan dört Amerikan başkanından biri olan, Vatikan'ı ilk ziyaret eden, genellikle en dindar başkanlardan biri olarak görülen, fikirleri ve yüksek idealleri çağları aşarak kendi ismiyle etiketlenen bir vizyona dönüşen (Wilsonculuk), temsil ettiği devlet mekanizmasını ilk büyük savaşa sokan, yasama alanında başarılı yenilikçi politikalara²⁷⁰ imza atan, ancak şüphesiz en dikkate değer; ona asıl şöhreti kazandıran, o zamana dek tahayyül edilmiş olsa bile ilgili makamda hiç dile getirilmemiş ve eyleme dökülmemiş olan bir rol anlayışını, temsil ettiği devlet mekanizmasının geleneksel rolleri arasına katarak yeni bir Amerikan büyük stratejisi inşa eden, nihayetinde iç ve dış politikaya yönelik karar ve davranışlarıyla Amerikan siyasi tarihine damgasını vuran bir liderdir. Onun uluslararası vizyonu, diğer bir ifadeyle Amerikan dış politikasına bıraktığı bir miras olarak liberal enternasyonalist rol anlayışı, haleflerinin dış politikaları üzerinde bir gölge olarak kalmaya devam etmektedir. Wilson'ın "dünyayı demokrasi için güvenli hale getirme" ünlü misyonu, Amerikan dış politikasının ruhu için verilen sürükleyici mücadelenin en etkileyici örneklerinden birini teşkil etmektedir. Wilson'ın, temsil ettiği devlet

²⁷⁰ Döneminin ilerici hareketinin (sosyal ve siyasi reformu ilerletmek, siyasi mekanizmaların neden olduğu siyasi yozlaşmayı engellemek ve büyük şirketlerin siyasi etkisini sınırlamakla ilgilenen yüzyılın başlarında ortaya çıkmış bir siyasi hareket olarak ifade edilebilir) liderlerinden biri olarak yasama alanında başarılı politikalara imza atmıştır: 40 yıl sonra ilk kez ithalat vergilerini düşüren Underwood-Simmons Gümrük Vergisi; bankacılık ve para reformu konusunda aylarca süren tartışma ve pazarlıkların ardından, ekonomik konularda en güçlü devlet kurumu olarak Federal Rezerv Sistemi'nin kurulması; rekabete aykırı ticari faaliyetlere karşı mevcut yasaları güçlendiren ve sendikaları mahkeme kararlarından kurtaran Clayton Yasası (*The Clayton Antitrust Act*); ticari uygulamaları denetleyen önemli bir kurum olan Federal Ticaret Komisyonu'nun kurulması, deniz aşırı nakliyatı düzenlemek için bir ajans oluşturulması, çiftçilere ilk devlet kredilerinin verilmesi, çocuk işçiliğinin yasaklanması, gelir ve miras vergilerinin yükseltilmesi, demiryolu işçileri için iş gününün sekiz saat ile sınırlandırılması vs. sayılabilir. “Woodrow Wilson: Domestic Affairs,” Erişim Tarihi 16 Haziran 2024, <https://millercenter.org/president/wilson/domestic-affairs>; “Progressive Era Politics,” Erişim Tarihi 16 Haziran 2024, <https://woodrowwilsonhouse.org/wilson-topics/woodrow-wilson-domestic-policy/>; “Woodrow Wilson,” *Encyclopedia Britannica*, Erişim Tarihi 16 Haziran 2024, <https://www.britannica.com/biography/Woodrow-Wilson>.

mekanizmasının rol seçim sürecinde, iradesini ortaya koyarak uygun gördüğü bu rol anlayışını ileri sürebilmiş olması (eylem noktasında amacına ulaşamasa da düşünsel anlamda başarısını kanıtlayarak halefleri tarafından çeşitli formlarda benimsenmiştir), liderlerin devletlerinin dış politika rol seçim tercihleri üzerindeki etkisini göstermektedir. İleri sürülen rol anlayışının motivasyonlarının neler olduğu sorusu ise, merak uyandırıcı başka bir noktaya işaret etmektedir. Wilson'ın liberal enternasyonalist dış politika rol anlayışının arka planındaki teşvik edici unsurların; barındırdığı fikirlerin, inançların, taahhütlerin, kararların ve davranışların daha iyi anlaşılabilmesi için Wilson'ın hayatının ve fikir dünyasının belirli yönlerinin ifade edilmesi gerekli görülmüştür.

Wilson'ı şahsen tanıyan ve onun ilk büyük biyografisini yazan gazeteci Ray Stannard Baker, Wilson'ın derin dini inançları hakkında net bir bilgiye sahip olunmadan kariyerinin hiçbir şekilde anlaşılamayacağını; dinin onun için tesadüfi değil, merkezi olduğunu ifade etmiştir.²⁷¹ Vefatının ardından Wilson'ı anma konuşmasıyla dikkatleri üzerine çeken Edwin Alderman'ın ifadeleriyle, “Woodrow Wilson son derece dindar bir adamdı. Dini ruhu anlamayan insanların onu anlamaya çalışmasına bile lüzum yoktur.”²⁷² John Maynard Keynes ise, Versay'da Wilson ile görüşmesinden sonra Wilson'ın "düşüncesinin ve mizacının esasen entelektüel değil, teolojik" olduğu yorumunda bulunmuştur.²⁷³ Wilson'a dair yirminci yüzyılın önde gelen otoritesi olarak kabul edilen Amerikalı tarihçi Arthur S. Link²⁷⁴, Wilson üzerine yapılan çalışmalardaki akademik fikir birliğini şöyle özetlemiştir: “Woodrow Wilson'ın her biyografi yazarı, onu, dini inancından ayrı olarak tanımanın ve anlamının imkansız olduğunu söylemiştir, çünkü her eylemi ve politikası nihayetinde Hristiyan inancı tarafından bilgilendirilmiş ve şekillendirilmiştir.”²⁷⁵ Hatta ona göre, Wilson, “modern çağın tüm devlet adamları

²⁷¹ Ray Stannard Baker, *Woodrow Wilson: Life and Letters* (Garden City, New York: Doubleday, 1927–1939), 1:68.

²⁷² “Woodrow Wilson was a deeply religious man. Men who do not understand the religious spirit need not even try to understand him.” Edwin Alderman, “Woodrow Wilson: Memorial Address Delivered Before a Joint Session of the Two Houses of Congress, 15 Aralık 1924, in Honor of Woodrow Wilson Late President of the United States (Washington, DC: Government Printing Office, 1924), 16, Cary T. Grayson Papers, Woodrow Wilson Presidential Library, Staunton, Virginia; Burnidge, *A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*, 10. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır).

²⁷³ John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace* (New York: Harcourt, Brace & Howe, 1920), 38.

²⁷⁴ “Arthur Link, 77, Editor of Wilson Papers, Dies,” *The New York Times*, Erişim Tarihi 16 Haziran 2024, <https://www.nytimes.com/1998/03/29/nyregion/arthur-link-77-editor-of-wilson-papers-dies.html>.

²⁷⁵ Arthur S. Link, *The Higher Realism of Woodrow Wilson, and Other Essays* (Nashville: Vanderbilt University Press, 1971), 4.

arasında Kalvinist²⁷⁶ geleneğin önde gelen simgesi, zirvesidir.”²⁷⁷ Amerikan Protestan Hristiyanlığının ilkeleri, Wilson'ın seküler siyasi hakikat anlayışını yapılandıran önemli unsurlardan biridir.²⁷⁸ Wilson'ın çevresi tarafından onun hakkında yapılan yorumlara ve kullanılan ifadeler ek olarak, kendisinin özel ve kamusal hayatındaki söylemleri de, dini inançlarının Wilson'ın hayatındaki etkin konumunu bizlere göstermektedir. Wilson'ın dünya görüşünü, liberal enternasyonalist rol anlayışının arka planındaki motive edici unsurları, bu inançlardan bağımsız olarak anlamaya çalışmanın nafile bir çaba olacağına inanılmaktadır.

²⁷⁶ “Kalvinizm, 16. yüzyılda Protestan bir reformcu olan John Calvin tarafından geliştirilen bir teolojidir. Takipçileri tarafından daha da geliştirilerek Reform kilisesinin ve Presbiteryenliğin temeli haline gelmiştir. Calvin'in Cenevre'deki halefi Theodore Beza (1519-1605) tarafından şekillendirilen Kalvinizm, Tanrı'nın lütfunu genişlettiğini ve kurtuluşu yalnızca seçilmişlere (*chosen*) veya oylanarak seçilmişlere (*elect*) bahşettiğini savunarak kader doktrini (*predestination*) vurgular. Protestanlığın Kalvinist formunun modern dünyanın oluşumunda büyük bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir.” “Calvinism,” Encyclopedia Britannica, Erişim Tarihi 16 Haziran 2024, <https://www.britannica.com/topic/Calvinism>; “Calvinism Summary,” Encyclopedia Britannica, Erişim Tarihi 16 Haziran 2024, <https://www.britannica.com/summary/Calvinism>. Kalvinizmin beş öğretilerinden (TULIP olarak kısaca ifade edilmektedir) biri olarak ifade edilen "Koşulsuz Seçim/Seçilmişlik" (*Unconditional Election*), özellikle Wilson'ın liberal enternasyonalist rol anlayışının arkasındaki motive edici unsurlardan biri olarak görünmektedir. Koşulsuz seçilmişlik ilkesi, basit bir ifadeyle, Tanrı'nın kurtaracağı kişileri seçtiği inancını ve bu seçimi koşulsuz yaptığını ifade eder. Bu seçim, seçilen kişinin ya da kişilerin herhangi bir liyakatine ya da eylemine dayanmaz; tamamen Tanrı'nın yüce merhametine ve lütfuna bağlıdır. Bu seçilmişlik öğretisi, Wilson'ın temsil ettiği devlet mekanizmasına uygun gördüğü "seçilmiş kurtarıcı" mahiyetindeki liberal enternasyonalist rol anlayışının perde arkasındaki teşvik edici unsurlarından biri olarak görülmektedir. (“TULIP and Reformed Theology: Unconditional Election”, Erişim Tarihi 16 Haziran 2024, <https://www.ligonier.org/learn/articles/tulip-and-reformed-theology-unconditional-election> ; “What Are the Five Points of Calvinism?”, Erişim Tarihi 16 Haziran 2024, <https://www.christianity.com/wiki/christian-terms/what-are-the-five-points-of-calvinism.html>.

²⁷⁷ Link, *The Higher Realism of Woodrow Wilson*, 4.

²⁷⁸ John M. Mulder, *Woodrow Wilson: The Years of Preparation* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1978), xiii, 7–8; Mulder, “Wilson the Preacher: The 1905 Baccalaureate Sermon,” *Journal of Presbyterian History* 51, sy. 3 (1973): 267.

Thomas Woodrow Wilson, Amerikan İç Savaşı'nın²⁷⁹ (1861-65) o karanlık, kaos dolu atmosferinde büyümüş ve Yeniden Yapılanma²⁸⁰ dönemiyle (1865-77) birlikte olgunlaşmıştır. İç Savaş'ın patlak vermesinden sadece birkaç yıl önce, 29 Aralık 1856 tarihinde Güney eyaletlerinden birinde, Virginia'da doğan Wilson, Amerikan yaşamındaki birçok önemli değişime, bölgesel çekişmelere ve kargaşaya tanık olmuştur. Wilson'ın babası Joseph Ruggles Wilson, İskoç-İrlanda kökenli bir Presbiteryen papazı; annesi Jessie Janet Woodrow ise, İskoç kökenli bir Presbiteryen papazının kızıydı ve İngiltere'de doğmuştu. Wilson, Andrew Jackson'dan bu yana ebeveyni yabancı ülke doğumlu olan tek başkandı.

Protestan Hristiyanlığının öğretilerinin yaşatıldığı bir evde büyüyen Wilson'ın özel ve kamusal yaşamında dinin etkisinin temelleri daha çocukluğunda atılmıştır. Babası Rahip Joseph, ABD'deki Güney Presbiteryen Kilisesi'nin kurucularından biri olarak, kilise yönetimi ve *North Carolina Presbyterien* 'in editörlüğü de dâhil olmak üzere aktif faaliyetlerde bulunan; Güney Carolina, Columbia'daki Presbiteryen Semineri'nde (*Presbyterian Seminary*) profesörlük geçmişi olan saygın bir papazdı. Haftada iki kez kiliseye gitme şeklinde düzenli ibadetler, İncil çalışmaları, İskoç Antlaşmacılarının²⁸¹

²⁷⁹ 19. yüzyılın ortalarında, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuzey ve güney bölgeleri arasında ekonomik bir uçurum vardı. Ülkede genel olarak büyük bir büyüme ve gelişme gözlemlenirken, Güney eyaletleri bu konuda Kuzeyin çok gerisinde kalmıştı. Kuzey'de imalat ve sanayi iyice yerleşmiş, tarım çoğunlukla küçük ölçekli çiftliklerle sınırlı kalmış iken; Güney'in ekonomisi pamuk ve tütün gibi belirli ürünlerin yetiştirilmesi için köleleştirilmiş Siyahların emeğine dayanan büyük ölçekli bir çiftçilik sistemine dayanmaktaydı. Kuzey'de kölelik karşıtı duyguların artması ve Kuzey'in köleliğin yeni batı bölgelerine yayılmasına karşı muhalefet etmesi, birçok Güneylinin Amerika'daki köleliğin varlığının -ve dolayısıyla ekonomilerinin belkemiğinin- tehlikede olduğu korkusuna kapılmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, kölelik, eyalet hakları ve batıya doğru genişleme konularında kuzey ve güney eyaletleri arasında yıllardır süregelen anlaşmazlık ve gerginliklere ek olarak, 1860 yılında Abraham Lincoln'ın da başkan seçilmesinin ardından İç Savaş patlak vermiş; yedi Güney eyaleti ayrılarak Amerika Konfedere Devletleri'ni kurmuş; kısa süre sonra dört eyalet daha onlara katılmıştır. İç Savaş olarak da bilinen "Eyaletler Arası Savaş", 1865 yılında Konfederasyon'un teslim olmasıyla sona ermiştir. Çatışmada, 2.4 milyon askerden yaklaşık 620.000 askerin öldüğü, milyonlarca insanın yaralandığı ve Güney'in büyük bir kısmının harabeye döndüğü kayıtlarda geçmekle birlikte, İç Savaş'ın Amerikan topraklarında şimdiye kadar yapılan en maliyetli ve en ölümcül savaş olduğu ifade edilmektedir. "Civil War Casualties", Erişim Tarihi 17 Haziran 2024, <https://www.battlefields.org/learn/articles/civil-war-casualties>.

²⁸⁰ Yeniden yapılanma, Amerikan İç Savaşı'nın ardından köleliğin ve onun siyasi, sosyal ve ekonomik mirasının eşitsizliklerini gidermek; ayrılan 11 eyaletin Birliğe geri kabulünden kaynaklanan sorunları çözmek için girişimlerde bulunulan dönem olarak ifade edilmektedir.

²⁸¹ İskoç Antlaşmacılar (*Scottish Covenanters*), 17. yüzyılda İskoçya'da önemli bir dini ve siyasi hareketi ifade etmektedir. Antlaşmacılar, Stuart monarşisinin Anglikan Hristiyanlığı İskoçya'ya empoze etme girişimlerine karşı Presbiteryen inançlarını korumaya söz vererek 1638'de Ulusal Antlaşma'yı (*National Covenant*) ve 1643'te Ciddi Birlik ve Antlaşma'yı (*Solemn League and Covenant*) imzalayan İskoç Presbiteryenlerdi. İskoç Antlaşmacıların hikâyeleri yüzyıllar boyunca dilden dile dolaşmış; birçok kitaba konu olmuştur. Bu hikâyelerde genel olarak dini özgürlükleri için savaşan Antlaşmacıların mücadeleleri ve karşılaştıkları zulümler anlatılmaktadır. Bu anlatılar, dini zorbalık yapan siyasi yönetimin ağır baskısı karşısında Antlaşmacıların direncini, inancını ve fedakârlıklarını vurgulamaktadır. Bkz. Dane Love, *Scottish Covenanter Stories: Tales from the Killing Times* (Glasgow, Neil Wilson Publishing, 2000; "Covenanter", Encyclopedia Britannica, Erişim Tarihi 18 Haziran 2024,

hikâyeleri, kilise ileri gelenlerinin sık sık kabul edilmesi ve aile sofralarında edilen dualar Wilson'ın çocukluğunun bir parçasıydı.²⁸² Altı yaşında Kuzey Carolina, Columbia'daki Birinci Presbiteryen Kilisesi'nin üyeliğine kabul edilerek kısa sürede babasının sağ kolu olmuş; Presbiteryen inancının ilkelerini adeta iliklerine kadar özümsemiş ve bu ilkelere kalıcı bir bağlılık kazanmıştır.²⁸³ Rahip Joseph oğlunun özellikle dini dünya görüşünün şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Wilson bir yetişkin olarak çocukluğuna dönüp baktığında babasıyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "(Babam) bir gencin sahip olabileceği en iyi eğitmen, en ilham verici yoldaşı diyebilirim."²⁸⁴ ABD Başkanı olarak kendi papaz meclisinin önünde, "Keşke onun kiliseyle kurabildiği hayati bağın bir kısmını ben de kurabilseydim -çünkü kilisenin aktif hizmetlerinin dışında kalan bizler, deyim yerindeyse, kiliseden gayrimeşru bir faiz alıyoruz. Sermayesine pek bir şey katıyor gibi görünmüyoruz ama yatırımlarıyla yaşıyoruz" ifadelerini kullanmıştır.²⁸⁵ Babası Rahip

<https://www.britannica.com/topic/Covenanters> ; "Scottish Covenanter Memorials Association", Erişim Tarihi 18 Haziran 2024, <http://www.covenanter.org.uk/whowere.html>.

²⁸² Bkz. Cara Lea Burnidge, *A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order* (Chicago: The University of Chicago Press, 2016), 11; Milan Babík, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology* (Waco, Tex: Baylor University Press, 2020), 139.

²⁸³ Bkz. Babík, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology*, 139; Freud, bu bağlılığı Wilson'ın hayatı boyunca baskıcı bir örnek teşkil ettiği iddia edilen vaiz babasına olan daha büyük bir psikolojik saplantının parçası olarak ifade etmiştir. Bkz. Sigmund Freud ve William C. Bullitt, *Thomas Woodrow Wilson: Twenty-Eighth President of the United States: A Psychological Study* (Boston, Houghton Mifflin Company, 1967). Versay Antlaşması'nın başarısızlıkla sonuçlanmasında Woodrow Wilson'ın birinci derecede sorumluluk taşıdığına dair yaygın bir kanı bulunmaktadır. 1919 yılında Senato, I. Dünya Savaşı'nı resmen sona erdiren Versay Antlaşması'nı, Başkan Woodrow Wilson'ın senatörlerin antlaşmaya yönelik itirazlarını dikkate almaması nedeniyle reddetmiştir. Wilson'ın gelen itirazlar noktasında uzlaşma yoluna gitmemesinin nedeni bir muamma olarak kalmıştır. Senatör Gilbert Hitchcock gibi, Wilson'ın 2 Ekim 1919'da felç geçirmesinin inatçılığına ve antlaşmanın başarısızlığına yol açtığını düşünenler olduğu gibi, Wilson'ın davranışlarını psikolojik nedenlere bağlayanlar da olmuştur: Sigmund Freud, William C. Bullitt, John Maynard Keynes, Henry Cabot Lodge, Albay Edward House, Winston Churchill, Robert Lansing. Bullitt ve Freud'un Woodrow Wilson biyografisi, psikanalitik teoriyi siyasi bir lidere uygulamak için yapılan ilk girişimdi. Freud ve Bullitt, Wilson'ın nevrozunu her zaman var olan ve hayatındaki her şeyi açıklayan bir şey olarak görmüşlerdir. Bkz. Patrick Veil, *The Madman in the White House: Sigmund Freud, Ambassador Bullitt, and the Lost Psychobiography of Woodrow Wilson* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2023); "The President and the Psychoanalyst: What Sigmund Freud Saw in Woodrow Wilson," Erişim Tarihi 17 Haziran 2024, <https://lithub.com/the-president-and-the-psychoanalyst-what-sigmund-freud-saw-in-woodrow-wilson> ; "What Drove Sigmund Freud to Write a Scandalous Biography of Woodrow Wilson?", Erişim Tarihi 18 Haziran 2024, <https://www.smithsonianmag.com/history/what-drove-sigmund-freud-write-scandalous-biography-woodrow-wilson-180970042/>.

²⁸⁴ "[My father] was the best instructor, the most inspiring companion, I venture to say, that a youngster ever had." Woodrow Wilson, "Address to the Presbytery," 20 Nisan 1915, *Woodrow Wilson in Church: His Membership in the Congregation of the Central Presbyterian Church*, Washington, D.C., 1913–1924, ed. James H. Taylor (Charleston, SC: Walker, Evans, and Cogswell Company, 1952), 18–19, courtesy of the Presbyterian Historical Society, Philadelphia, PA; Burnidge, *A Peaceful Conquest*, 12.

²⁸⁵ "I only wish that I could claim some of the vital connection with the church which he could claim - because those of us who stand outside of the active ministrations of the church, so to say, get an illegitimate usury from it. We do not seem to add a great deal to its capital, but we do live on its investments." Wilson, "Address to the Presbytery," 20 Nisan 1915, *Woodrow Wilson in Church: His Membership in the Congregation of the Central Presbyterian Church*, 19.

Joseph'in yanı sıra, annesi Jessie de ilmiyal yoluyla resmi Presbiteryen doktrini öğretmek çocuklarının dini anlayışlarının şekillenmesine büyük katkıda bulunmuştur.²⁸⁶ Wilson'lar için kiliseden ziyade ev, dini eğitimin temelini oluştuyordu. Rahip Joseph, "eğer kendi çocuklarına evde dini eğitim veremezlerse, Pazar Okulu'nun pek bir faydası olmayacağına" inanıyordu.²⁸⁷ Bununla birlikte Wilson'a göre, Protestan Hristiyanlık din anlayışı, ideal olan ve "en yükseğe çıkarıcı" din anlayışıydı; çünkü zihni sürekli değişen ancak güçlendirilmiş bir kültürün temelini benzersiz bir şekilde özgürleştiriyordu. Ona göre, ABD böyle bir kültürün dünyadaki en iyi örneğiydi.²⁸⁸

Wilson'ın dini inançlarının merkeziliği özel ve kamusal alandaki birçok konuşmasına yansımıştır. Başkanlık döneminde çevresine özel olarak şunları söylemiştir: "Dinin, saf ve basit inancın itici gücü olmasaydı, hayatım yaşamaya değer olmazdı. Hayatım boyunca ona karşı olan argümanları gördüm ama hiçbirinden etkilenmedim."²⁸⁹ Başkanlığın sorumlulukları özellikle zorlayıcı olduğunda, arkadaşlarından birine, "Eğer Hristiyan olmasaydım... delirirdim, ama Tanrı'ya olan inancım beni, O'nun kendi planlarını insan sapkınlıkları ve hataları aracılığıyla bir şekilde gerçekleştirdiğine inanmamı sağlıyor" ifadelerini kullanmıştır.²⁹⁰ I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sadece birkaç ay önce bir arkadaşına, "Kesinlikle her şeyi yöneten bir takdir vardır, eğer yoksa hiçbir şeyi açıklayamam" demiştir.²⁹¹ Wilson'ın siyasi görüşleri, çocukluğundan beri solumakta olduğu bu dini atmosferin gölgesinde iyi şekillenmiş bir eskatolojik bilinç içinde gelişim göstermiştir. Wilson, Davidson Üniversitesi'ndeki (*Davidson College*)²⁹² lisans eğitimi sırasında çeşitli dini denemeler yazmış ve bu denemeler babası tarafından

²⁸⁶ Burnidge, *A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*, 13.

²⁸⁷ Eleanor Wilson McAdoo ve Margaret Y. Gaffey, *The Woodrow Wilsons* (New York: The Macmillan Company, 1937), 40.

²⁸⁸ Woodrow Wilson, *Princeton in the Nation's Service* (Princeton, NJ: The Alumni Princetonian, 1896), 37–38.

²⁸⁹ "My life would not be worth living, if it were not for the driving power of religion, for faith, pure and simple. I have seen all my life the arguments against it without ever having been moved by them." Mrs. Crawford H. Toy, "Second Visit to the White House," diary entry dated January 3, 1915, manuscript in The Ray Stannard Baker Collection, Library of Congress, quoted in Arthur S. Link, Wilson, vol.2, *The New Freedom* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1956), 64–65; Burnidge, *A Peaceful Conquest*, 63.

²⁹⁰ "If I were not a Christian... I should go mad, but my faith in God holds me to the belief that He is in some ways working out His own plans through human perversities and mistakes." Cary T. Grayson, *Woodrow Wilson: An Intimate Memoir* (New York: Holt, Rinehart & Winston, 1960), 106; Mulder, "Wilson the Preacher," 267.

²⁹¹ "There is certainly a Providence overruling all, I can explain nothing, if there is not." Wilson to Mary Allen Hulbert (22 Mart 1914), *Papers of Woodrow Wilson* 29, 372; Babik, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology*, 143.

²⁹² Wilson, 1873 yılında, on altı yaşındayken, Kuzey Carolina'daki Presbiteryen liberal sanatlar üniversitesi olan Davidson Üniversitesi'ne girdi. Wilson Davidson'da sadece ilk yılını geçirdi ve sonrasında Princeton Üniversitesi'ne kaydolarak 1879'da mezun oldu. "Woodrow Wilson at Davidson College," Erişim Tarihi 20 Haziran 2024, <https://nccivilwarcenter.org/woodrow-wilson-at-davidson-college/>.

North Carolina Presbyterian'de yayımlanmıştır. Bu dini denemelerde, Wilson, “İncil'e sorgusuz sualsiz bir bağlılık; dinin, seküler-siyasi olan da dahil olmak üzere hayatın tüm alanlarına rehberlik etmesi gerektiğine dair sert bir inanç; ahlaki evrene dair siyah-beyaz bir bakış açısı ve güçlü bir öz-doğruluk (*self-righteousness*)²⁹³ duygusunun altında yatan mücadelecı bir ruh sergilemektedir.”²⁹⁴ Denver Oditoryumu'nda binlerce dinleyicinin önünde yaptığı bir konuşmada, “Kutsal Kitap'ın yaşı, tarihi ya da zamanı yoktur. O, insan yüreğinin her çağda ve... her koşulda sergilenen bir resmidir” ifadelerini kullanmıştır.²⁹⁵

Wilson, Beyaz Saray'da geçirdiği zaman zarfında, İncil'i ve onun kurtuluş mitini Amerikan iç ve dış politikasındaki tüm siyasi karar ve eylemleri için bir rehber olarak kullanmıştır. Wilson'ın dindarlığının bu yönü, “Protestanlığın seküler ve politik bir önemi olduğuna dair kararlı bir görüşe”²⁹⁶ işaret etmektedir. Wilson, İncil'in öğretilerinin istisnasız her meslekten insan için geçerli olduğunu; bu öğretilerin sadece papazları ve diğer dini meslek kollarını ilgilendiren değerler olmadığını düşünmüştür. Ona göre, din, hayatın sadece belirli alanlarına hapsedilmemeli, ya da ilgili ya da gerekli görülmediği alanlardan dışlanmamalıydı; din tüm kapsayıcılığıyla hayatın her alanını kuşatmalıydı. Protestan Hristiyanlığı bir “işgünü dini” (*work-day religion*) olarak tanımlayan Wilson, halkı ortam farketmeksizin tüm günlük faaliyetlerin manevi merkezine Mesih'in imgesini yerleştirmeleri için teşvik etmiştir.²⁹⁷ Wilson'ın ifadeleriyle, “Hristiyan karakteri, yalnızca o işgünü diniyle -her eyleme nüfuz eden bir din- mükemmelleşir; bu din bizimle birlikte hayatın her alanına taşınır ve bizim tek dayanağımız ve umudumuz olur”.²⁹⁸ Wilson, hristiyanlığın sadece kiliseye ait olmadığını, kamuya açık bir şekilde ve başkalarına hizmet ederek ifade edilmesi gerektiğine inanıyordu. Tanrı'ya bağlılık, Wilson'ın erken dönem ideal devlet adamı anlayışıyla da yakından ilişkiliydi.²⁹⁹ Wilson'a göre ideal bir devlet adamında bulunması gereken en önemli özelliklerden biri de bu Tanrı'ya bağlılıktı; çünkü siyaset ve genel olarak tarih, Wilson'ın dünya görüşünün önemli bir unsuru olarak, aydınlığın güçleri ile karanlığın güçleri arasında süregelen bir

²⁹³ *Self-righteousness*, fikirlerinizin ve davranışlarınızın ahlaki açıdan diğer insanlarınkinden daha iyi olduğuna inanmayı ifade eder. “self-righteousness,” *Cambridge Dictionary*, Erişim Tarihi 18 Haziran 2024, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/self-righteousness>.

²⁹⁴ Babík, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology*, 139.

²⁹⁵ Wilson, “Address in Denver on the Bible,” *Papers of Woodrow Wilson* (7 Mayıs 1911), ed. Arthur S. Link vd. (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966–1994), 23:16.

²⁹⁶ Babík, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology*, 140.

²⁹⁷ Wilson, “Work-Day Religion”, İçinde *Papers of Woodrow Wilson* (11 Ağustos 1876), 1:176–78; Wilson, “A Christian Statesman” (1 Eylül 1876), 1:188–89.

²⁹⁸ Bkz. “Shorthand Diary, 9 Ağustos 1876,” *Papers of Woodrow Wilson*, 1:174; Wilson, “A Religious Essay: Work-Day Religion,” *Papers of Woodrow Wilson*, 1:177.

²⁹⁹ Wilson, “A Christian Statesman” (1 Eylül 1876), 1:188–89.

mücadeleydi.³⁰⁰ Wilson dünya politikasını genellikle iyi ve kötü arasındaki bir mücadele olarak tanımlardı.³⁰¹ Bu yönüyle Wilson, dünyaya ve onun içindeki insan faaliyetlerine ilişkin manişist, düalist ve keskin sınırları olan bir ahlakçı görüş sergilemiştir.³⁰² Wilson'ın fikir dünyasına ilişkin bu unsurlar söylemlerine de yansımıştır. Henüz on dokuz yaşındayken yazdığı “*Christ's Army*” adlı makalesinden ifadeleriyle:

“Savaş alanı dünyadır. Doğruluk yuvalarından Mesih'in önderliğinde Tanrı'nın halkının ordusu ilerler... Alanın karşı tarafından, kötülüğün çadırlarından ilerleyen, Yalanlar Prensi'nin önderliğindeki günah orduları gelmektedir. Düşmanlar günlük yaşamın büyük savaş alanında karşılaşır... Şüphesiz bu büyük karşılaşmada herkes için bir rol vardır ve her biri savaş günündeki davranışları hakkında kesin bir hesap vermek zorunda kalacaktır. Karanlık kıvrımları altında sadece cehennemin karanlığına doğru yürüyen Yalanlar Prensi'nin sancağı altına girmeye kimse cesaret edebilir mi? Çünkü orta yol yoktur, tarafsızlık yoktur. Herkes ya Mesih'in ya da Şeytan'ın takipçileri safında yer almak durumundadır.”³⁰³

İki büyük orduya bölünmüş bir insanlık betimleyen Wilson, savaş alanında Karanlıklar Prensi'ne karşı üstünlük için savaşan Mesih'in önderliğindeki Tanrı'nın seçilmiş halkının ordusunu tanımlamıştır. “Mesih'in ordusu”, “Yalanlar/Karanlıklar Prensi”, “doğruluk” veya “kötülük” gibi İncil'den ödünç aldığı kavramların henüz onun için siyasi bir anlam ifade etmediğini düşünmek mümkündür. İçine doğduğu çevre göz önüne alındığında, onun hayatının daha erken dönemlerinde dünyaya bakışını bu tür terimlerle kavramsallaştırması herhalde tuhaf karşılanmayacaktır. Yetiştirdiği aile ortamı ve dini atmosfer, onu dünyayı siyah-beyaz, manişist kavramlarla açıklamaya yöneltmiş gibi görünmektedir. Ancak sonraki yıllarda söylemlerine yansıyan ifadelerden anlaşıldığı

³⁰⁰ Babík, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology*, 140.

³⁰¹ Steven W. Hook ve John Spanier, *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, Çev. Özge Zihnioğlu (İstanbul: İnkılâp, 2021), 8.

³⁰² Mulder, *Years of Preparation*, 49.

³⁰³ “*The field of battle is the world. From the abodes of righteousness advances the host of God's people under the leadership of Christ... From the opposite side of the field, advancing from the tents of wickedness, come the hosts of sin led by the Prince of Lies himself. The foes meet upon the great battle field of every-day life... Surely in this great contest there is a part for every one and each one will be made to render a strict account of his conduct on the day of battle. Will any one dare to enlist under the banners of the Prince of Lies, under whose dark folds he only marches to the darkness of hell? For there is no middle course, no neutrality. Each and every one must enlist either with the followers of Christ or those of Satan.*” Wilson, “*Christ's Army*” (17 Ağustos 1876), 1:180-81. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

üzere, Babík'in ifadeleriyle; Wilson İncil'den ödünç aldığı bu kavramları "vatansever Amerikan liberal-cumhuriyetçi değerlerini ve çıkarlarını yansıtan siyasi içeriklerle doldurmuş, 1918 yılında Mesih ile Şeytan arasındaki alegorik savaşı Amerikan liberalizmi ile Prusya otokrasisi arasındaki siyasi ve askeri bir çatışmaya, Büyük Savaş'ı Kıyamet'e, Birleşik Devletler'in müdahalesini Tanrı'nın halkının bir haçlı seferine ve Milletler Cemiyeti'ni de yaklaşan Milenyum'a dönüştürerek sekülerleştirmiştir."³⁰⁴ Babík, Wilson'ın erken dönem dini duruşunun önemli bir yönünün de, Wilson'ın manişist evreninde kendi için biçtiği "hayali rolü" olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, Wilson, Mesih ile Şeytan arasındaki büyük mücadelede, kendisini kutsal bir görevi yerine getiren Hristiyan bir asker olarak hayal etmiştir. Mulder'e göre de, Hristiyan asker teması (veya rolü), Wilson'ın dini inancını ifade ederken kullandığı en güçlü ve kalıcı temalardan biri olarak siyasi düşüncesi ve faaliyetleri üzerindeki önemli etkenlerdendir.³⁰⁵ Babík, bu rolün Wilson'a inatçı bir kararlılık ve eşsiz bir iş ahlakı kazandırmasının yanı sıra, kibir sınırında aşırı şişirilmiş bir ahlaki üstünlük duygusunu da açığa çıkardığını ifade etmektedir.³⁰⁶

Burnidge, "Wilson'ların diğer beyaz güneyli Evanjelikler gibi, kölelik kurumunu Tanrı'nın tasarımının kanıtı olarak onayladıklarını"; "Efendiler ve Kölelerin Karşılıklı İlişkisi" (*Mutual Relation of Masters and Slaves*) başlıklı vaazında Rahip Joseph'in köleliğin "aşağı bir ırkı dinsizliğin yıkımından kurtararak Tanrı'yı memnun ettiğine ve ilahi yönetim altında olduğunda üstün ırkını aratabileceğine, yüceltebileceğine ve zenginleştirebileceğine" inandığını³⁰⁷; nihayetinde Rahip Joseph'in konumunun tipik bir Kalvinist toplum anlayışını yansıttığını ifade etmektedir.³⁰⁸ Bu anlayışa göre tüm insanlar Tanrı'nın huzurunda eşit olabilir ancak sosyal, siyasi ve ekonomik olarak birbirlerine eşit olmaları gerekmez; toplum doğası gereği üstün ve aşağı ırkların yanı sıra insan sınıflarını da içermektedir. Rahip Joseph, "bu sosyal düzeni korumanın sadece kölelerin hayatlarını iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda ve belki de daha önemlisi, beyaz efendilerin İncil'deki en alttakilere bakma görevlerini yerine getirirken onları eğittiğine de

³⁰⁴ Babík, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology*, 141.

³⁰⁵ Bkz. Mulder, *Wilson the Preacher: The 1905 Baccalaureate Sermon*, 269; Babík, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology*, 141.

³⁰⁶ Babík, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology*, 141.

³⁰⁷ "...saving a lower race from the destruction of heathenism" and, when "under divine management," it could "refine, exalt, and enrich its superior race." Joseph R. Wilson, *Mutual Relation of Masters and Slaves as Taught in the Bible: A Discourse Preached in the First Presbyterian Church, Augusta, Georgia*, 6 Ocak 1861 (Augusta, GA: Steam Press of Chronicle & Sentinel, 1861), 7; Burnidge, *A Peaceful Conquest*, 14. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

³⁰⁸ Burnidge, *A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*, 13-14.

inanıyordu.”³⁰⁹ Ancak Burnidge, Güneyli beyaz Hristiyanların çoğunun aynı fikirde olduğunu belirterek genel olarak Güneyli Beyaz Presbiteryenler arasında "beyaz erkek liderliğine" de dikkat çekiyor ve “Wilson’ların... çocuklarına beyaz erkek liderliğinin Tanrı’nın tasarımı merkezinde yer aldığını söz ve eylemle öğrettiğini; Wilson ailesinin beyaz üstünlüğüne dayalı ilahi düzen konusundaki ısrarının Woodrow Wilson üzerinde kalıcı bir etki bıraktığını” ileri sürüyor.³¹⁰ Ona göre, Wilson, uygun sosyal düzen için gerekli olan "baba liderliğini" ve "beyaz üstünlüğünü" vurgulamaya sadık kalmıştır. Burnidge’ın ifadeleriyle, “Amerikan kültüründe doğallaştırılmış ilkeler olarak bu iki ilke ve bunlardan yararlanan Wilson gibi adamlar ne Kuzeye ne de Güneye, ne liberal ne de muhafazakâr ideolojilere aitti.”³¹¹

Wilson, kölelik kurumuna, ırklar arasındaki doğal farklılıklara, pratik bir mesele olarak yaklaşarak sosyal farklılıklara işaret etmiştir. Wilson, takma isimler kullanarak beyazlık, siyahlık ve Güney’in Amerikan kültüründeki yeri üzerine çeşitli denemeler ele almış ve bu denemelerinden biri olan “*The Politics and the Industries of the New South*” adlı bir makalesinde, özgürlüğüne kavuşmuş kişilerin oy hakkına sahip olmasına karşı çıkarak direnme nedenlerini açıklamıştır: “Onların oylarına itiraz ediyoruz çünkü zihinleri karanlık, [çünkü] cahiller, eğitimsizler ve sandık başında karar vermeye çağrılacakları kamusal meselelerin herhangi biri hakkında aydınlanmış bir kanaat oluşturmak için yetersizler.”³¹² Burnidge, Wilson’ın “beyazlık ve siyahlık arasındaki ayrımları sürdürerek, farklılığın odağını ırktan eğitime kaydırmaya çalıştığını” belirtmiştir. Yine aynı makalesinde, “beyaz güneylilerin birlik içinde kalmaları gerektiğini, çünkü karşılarında oy hakkı tanınmış azatlılardan oluşan birleşik bir oy bloğu olduğunu” savunarak, beyaz güneylilerin “her açıdan kendilerine benzemeyen başka bir ırk tarafından yönetilmeye asla tahammül edemeyeceklerini” ileri süren Wilson, bu tutumu ırksal bir düşmanlık meselesi olarak değil, bir muhakeme meselesi olarak değerlendirmiştir.³¹³ Burnidge, mevcut belgeler ışığında, Wilson’ın azat edilmiş kişilere oy hakkı tanınmasına karşı çıkmasının nedeninin, bu tür bir hak tanınmasının Yeni

³⁰⁹ Burnidge, *A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*, 14.

³¹⁰ Burnidge, *A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*, 14.

³¹¹ Burnidge, *A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*, 22.

³¹² Woodrow Wilson, “The Politics and the Industries of the New South” (Yayınlanmamış bir makalenin revizyonu, 30 Nisan 1881), *The Papers of Woodrow Wilson*, no.2, 1881–1884 (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1967), 2:51. New York Evening Post bu makalenin daha önceki bir şeklini reddetmiştir. Önemli düzeltmelerden bir yıl sonra, Wilson New York Evening Post’ta başarılı bir şekilde yayımlamıştır. (Papers of Woodrow Wilson, 2:31n); Burnidge, *A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*, 14.

³¹³ Burnidge, *A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*, 14.

Güney'in sorunlarının ana kaynağını teşkil edeceğini düşündüğünden ileri geldiğini kabul etmektedir.³¹⁴ Link, Wilson'ın Siyahlara karşı tutumunda belirgin bir şekilde Güneyli davrandığının varsayıldığını, ancak buna katılmadığını şu ifadelerle dile getirmiştir:

“1881 gibi erken bir tarihte Wilson'ın Güney'de sağlam, bağımsız Siyah toprak sahipleri sınıfının gelişmesi hakkında umutla yazdığını, okula gitmek istemeyen Siyahlar için zorunlu eğitimi savunduğunu ve bağımsız Siyah siyasi eylemini alkışladığını görüyoruz³¹⁵... hükümetin sadece eski Amerikalıların [*Old Stock Americans*] değil, İrlandalıların, Almanların ve Siyahların da arzularına cevap vermesi gerektiğini söylediğini duyuyoruz... Bu, Wilson'ın bu dönemde Siyahlar için medeni ve siyasi hakların ateşli bir savunucusu olduğunu iddia etmek değildir. Sadece Siyahların statüsü konusunda o dönemde Güney'de çok ileri sayılabilecek görüşlere sahip olduğunu ve bu görüşleri Güney'den değil, olgunlaştığı Güneyli olmayan akademik çevreden aldığını söylemek gerekir.”³¹⁶

Sonuç olarak, literatürde Link gibi, Wilson'ın kendi dönemindeki bir Güneyli için “ileri” görüşlere sahip olduğunu, Wilson'ın insanlığın ve demokrasinin ilerlemesi üzerine düşüncelerini gerek yazarak gerek söylemsel olarak etkili bir şekilde dile getirdiğini, dolayısıyla bu akıl yürütmeye göre Wilson'ın eski iç savaş öncesi Güney kültürü veya Ku Klux Klan gibi ırkçı gruplarla tam olarak ilişkilendirilemeyeceğini düşünen tarihçiler olduğu gibi³¹⁷; Wilson'ın başkan olarak ırkçı politikaları desteklediğini, ancak bu eylemlerin onun Hristiyan dindarlığı veya demokratik genişlemeye olan bağlılığı ile tutarsız olduğunu kabul edenler de bulunmaktadır.³¹⁸

Wilson, Princeton Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra odağını Hristiyanlıktan Amerikan tarihi ve demokrasisine kaydırarak, bu konularda yazılar yazmaya başlamıştır. Dini, kamusal yaşamdan ayrı düşünmeyen Wilson'ın Hristiyan

³¹⁴ Burnidge, *A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*, 16.

³¹⁵ Wilson, "The Politics and the Industries of the New South," *Papers of Woodrow Wilson*, II, 53-5; Link, "Woodrow Wilson: The American as Southerner," *The Journal of Southern History* 36, sy. 1 (1970): 10-11.

³¹⁶ Link, "Woodrow Wilson: The American as Southerner", *The Journal of Southern History* 36, no. 1 (1970), 10-11. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

³¹⁷ Bkz. Link, "Woodrow Wilson: The American as Southerner," *Journal of Southern History* 36, sy. 1 (1970): 11; Andrew Scott Berg, *Wilson* (New York: Putnam, 2013).

³¹⁸ John Milton Cooper, *Woodrow Wilson: A Biography* (New York: Alfred A. Knopf, 2009): 4-5, 23-25, 410-11.

yaşamı üzerine yazdığı makalelere, özel ve kamuya açık ifadelerine sadece dini bir perspektiften bakılmamalı; bilakis bu sözlü ve yazılı ifadeler onun toplum ve kamu yararı anlayışıyla birlikte Hristiyan kimliğinin gelişiminin bir parçası olarak ele alınmalıdır. Ancak bu ifadeler aynı zamanda onun babalık, liderlik, hizmet, beyazlık ve Amerikalı olmanın ne anlama geldiğine dair daha genel düşüncesine de işaret ediyordu. Kilise ve devletin birbirinden ayrılması gerektiğine inanan Wilson için, din ve politikanın birbirinden ayrılması fikri tamamen farklı şeyler ifade etmiştir. Dinin, hayatın her yönüne nüfuz etmesi gerektiğine inanan bir insan, dini ve politikayı birbirinden nasıl ayırabilirdi? Bu anlamda her ne kadar Katolikliği sorunlu bulsa da ilerici ve yenilikçi politikalarıyla Amerikan kamuoyuna ilkleri yaşatan Wilson'ın Vatikan'ı ziyaret eden ilk Amerikan başkanı olması da sürpriz olmamıştır. Kilise-devlet ilişkisinden hareketle, Wilson'ın Katolikliği problemleri görmesinin sebebi, Katolikliğin sivil hükümetleri ve kendisinin karşıt olduğu iktidar sistemlerini desteklediğini ve savunduğunu düşünmesiydi. Bu görüşe göre, sivil hükümetlerin otoriteleri ancak vatandaşlarıyla yaptıkları bir antlaşmaya dayanıyordu ve halk kamu yararının tesis edilmesi ve geliştirilmesi karşılığında yönetilmeye rıza gösteriyordu.³¹⁹ Dolayısıyla Protestanlar, Katolikleri Amerikan yaşamının temeline -kamu yararını destekleyen bireysel özgürlük- yönelik bir tehdit olarak görüyorlardı. Wilson'a göre, vatandaşların hayatındaki tek egemen geçici güç devlet olmalıydı; yoksa kamusal yaşam gelişemezdi. Sehat'ın savunduğu gibi, din ve siyasete bireyin kimliğinin ayrılabilir yönleri olarak yaklaşmak ve bu ayrılığı vurgulamak, Beyaz Protestanların hâkim olduğu bir kültürde Katolik (ve diğer onaylanmayan dini anlayışları) karşıtı kamu politikalarını desteklemek için kullanılan yaygın bir strateji olmuştur.³²⁰ Wilson'ın bu Protestan devlet anlayışı, yetiştirilme tarzı ve Princeton Üniversitesi'nde aldığı dersler tarafından şekillendirilmiştir.

³¹⁹ Antlaşma teolojisi (*covenant theology*) ve Wilson'ın ideolojisindeki rolü hakkında, Bkz. Mark Benbow, *Leading Them to the Promised Land: Woodrow Wilson, Covenant Theology, and the Mexican Revolution, 1913-1915* (Kent, OH: Kent State University Press, 2010). Antlaşma teolojisi, Tanrı tarafından tesis edilen ve insanların uymakla yükümlü olduğu bir antlaşma veya ittifak kavramını vurgulayan Reformcu (Kalvinist) teoloji türünü ifade etmektedir. Bu kavram 16. yüzyılın ikinci yarısında iki antlaşma kavramına dönüşmüştür: Tanrı'nın Adem ile yaptığı İncil'deki işler (ya da doğa) antlaşması (*covenant of works/nature*) ve Mesih'in lütfü aracılığıyla Tanrı ile insan arasında yapılan lütuf antlaşması (*covenant of grace*). Antlaşma teolojisi, Tanrı'nın insanlıkla olan ilişkisini ve Kutsal Kitabı, Tanrı'nın insanlıkla yaptığına inanılan antlaşmalar yoluyla anlamaya çalışmaya işaret etmektedir. Özetle, Kutsal Kitap'ta ilah-insan ilişkisini ve kurtarıcı tarihin ortaya çıkışını anlamak için antlaşmaların önemini takdir eden bir Kutsal Kitap yorumlama yaklaşımıdır. "Covenant Theology," *Encyclopedia Britannica*, Erişim Tarihi 21 Haziran 2024, <https://www.britannica.com/topic/covenant-theology>; "Covenant Theology", Erişim Tarihi 21 Haziran 2024, <https://www.thegospelcoalition.org/essay/covenant-theology/>.

³²⁰ Bkz. David Sehat, *The Myth of American Religious Freedom* (New York: Oxford University Press, 2011).

3.1.Woodrow Wilson'ın Liberal Enternasyonalist Dış Politika Rol Anlayışı

Woodrow Wilson'ın liberal enternasyonalist dış politika rol anlayışı, onun sekiz yıllık başkanlık görevi boyunca olgunlaşarak gelişim göstermiş ve resmi konuşmalarında somut halini almıştır. Bu bölümde Holsti'nin üst düzey siyasi karar vericilerin resmi konuşmalarından hareketle rol tipolojileri ortaya koyma gibi bir çabaya girilmeyecektir. Çünkü bu rol anlayışı zaten bir dış politika doktrininden ileri gelmektedir ve günümüzde Amerikan büyük stratejilerinden biri olarak kalıcı bir niteliğe sahiptir. Burada ilgili dış politika yaklaşımı bir rol anlayışı olarak ele alınıp incelenmiştir. Bu bölümde Wilson'ın liberal enternasyonalist dış politika rol anlayışının Wilson'ın belirli konuşmalarında somutlaşan ifadesine ve rol anlayışının barındırdığı belirli kararlara, davranışlara, taahhütlere ve ilkelere değinilecektir. İlgili rol anlayışının uygulanmasının başarısı veya başarısızlığı, içerdiği ilkelerin detaylı incelemesi bu çalışmanın bir kaygısı değildir. Dış politika rol seçim sürecinde liderlerin etkinliğini vurgulamak bu çalışmanın asıl amacını teşkil etmektedir.

Wilson'ın savaş sonrası ideal düzen vizyonuna işaret eden liberal enternasyonalist rol anlayışı, liberal teorinin uluslararası hayal gücünün ilk kıpırtısıdır. Wilson'ın ileri sürdüğü bu rol anlayışının barındırdığı fikirler ve ilkeler yeni olmayıp, on yıllardır Avrupa ve Amerika'da zaten tartışılmaktaydı. Wilson, zaten varolan bu fikirleri sentezleyip ABD'nin küresel güç olarak yükselişiyle ilişkilendirerek bir nevi markalaştırmıştır denebilir. Dolayısıyla Wilson'ın katkısı, entelektüel olmaktan ziyade siyasi idi.³²¹ Wilson varolan fikirleri bütünlük bir formda siyasi bir projeye dönüştürmüş; ABD'yi bu projenin uygulayıcısı ya da önde gelen savunucusu olarak tanımlayarak, birçok rolü de içerisinde barındıran bir rol anlayışını siyasi bir yelpazede ilk kez ileri sürmüştür. Bu anlamda ilgili rol anlayışının Wilson ile doğup onunla olgunlaştığı söylenebilir. Wilson'ın siyasi projesi uluslararası reform için bir teori, ideoloji ve gündeme dönüşmüştür. Wilson'ın ileri sürdüğü bu siyasi projenin -ulusal rol anlayışının- halefleri tarafından sahiplenilmesi ve farklı biçimlerde devam ettirilmesi liberal enternasyonalist rol anlayışını günümüze taşımıştır. Wilson, bu vizyonun gerçekleştirilmesi noktasında temsil ettiği devlet mekanizmasına, birçok rolü de (lider, kurtarıcı, demokrasinin kalesi, liberal demokratik değer ve inançların savunucusu) bünyesinde barındıran geniş bir rol ağı tanımlamıştır. Dolayısıyla bu uluslararası vizyonu

³²¹ John G. Ikenberry, *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order* (New Haven: Yale University Press, 2020), 101.

basitçe lider, kurtarıcı, demokrasinin kalesi veya liberal demokratik değer ve inançların savunucusu rolleri şeklinde ele alma girişimi, vizyonun geniş kapsam alanını ve potansiyelini küçümsemektedir. İlgili uluslararası vizyonu en iyi şekilde liberal enternasyonalist rol anlayışı kapsamakta ve ifade etmektedir.

Temsil ettiği devlet mekanizmasının lideri olarak Wilson, bu rol anlayışının nihai portresini; içerdiği kararları, eylemleri, taahhütleri, ilkeleri ve tanımlanan diğer tüm işlevleri, 1918 yılında Kongre ortak oturumunda yaptığı Amerikan savaş hedeflerinin bir beyanı olan ünlü "On Dört İlke" konuşmasında dile getirmiştir. Ancak bu rol anlayışının ilk somut resmi, Wilson'ın 2 Nisan 1917 tarihinde Kongre ortak oturumunda Almanya'ya karşı savaş ilan edilmesi yönündeki konuşmasında ortaya çıkmıştır:

“...Amacımız intikam ya da ulusun fiziksel gücünün muzaffer bir şekilde ortaya konması değil, sadece bizim savaşçısı olduğumuz hakkın, insan hakkının savunulması olacaktır... amacımız, bencil ve otokratik güçlere karşı dünya yaşamında barış ve adalet ilkelerini savunmak ve dünyanın gerçekten özgür ve kendi kendini yöneten halkları arasında, bundan böyle bu ilkelere uyulmasını sağlayacak bir amaç ve eylem birliği oluşturmaktır... Kalıcı bir barış uyumu, demokratik ulusların ortaklığı dışında asla sürdürülemez. Hiçbir otokratik hükümetin bu uyuma sadık kalacağına ya da sözleşmelere uyacağına güvenilemez. Bu bir onur birliği, bir fikir ortaklığı olmalıdır....Yalnızca özgür halklar amaçlarını ve onurlarını ortak bir amaç doğrultusunda sabit tutabilir ve insanlığın çıkarlarını kendi dar çıkarlarına tercih edebilir... Dünya demokrasi için güvenli hale getirilmelidir. Barış, siyasi özgürlüğün sınanmış temelleri üzerine oturtulmalıdır. Hizmet edecek bencil amaçlarımız yoktur. Ne fetih ne de egemenlik arzuluyoruz. Kendimiz için hiçbir tazminat, özgürce yapacağımız fedakârlıklar için hiçbir maddi karşılık istemiyoruz. Biz insanlığın haklarının savunucularından sadece biriyiz... Bu büyük barışçıl halkı savaşa, tüm savaşların en dehşet verici ve yıkıcı olan (savaşına)... sürüklemek korkutucu bir şeydir. Ancak hak barıştan daha değerlidir ve biz her zaman kalbimizin en yakınında taşıdığımız şeyler için - demokrasi için, otoriteye boyun eğenlerin kendi hükümetlerinde söz sahibi olma hakkı için, küçük ulusların hakları ve özgürlükleri için,

özgür halkların uyumuyla tüm uluslara barış ve güvenlik getirecek ve dünyanın kendisini nihayet özgür kılacak evrensel bir hak egemenliği için savaşağız.”³²²

Otokratik güçlere karşı bir fikir ve eylem planından hareketle, kalıcı bir barışın ancak demokratik ulusların ortaklığıyla mümkün olabileceğı, yalnızca özgür halkların insanlığın ortak çıkarını düşünebileceğini, insan haklarının barıştan daha değerli olduğı (dolayısıyla gerekirse insan haklarının savunucusu olarak savaşlar verilebileceğı düşüncesini de akıllara getirmektedir) ve dünyanın demokrasi için güvenli hale getirilmesi ünlü ifadesi gibi bir takım noktalar ileri süren Wilson’ın sözlerinde asıl dikkat çeken, liberal enternasyonalist rol anlayışıyla ilişkili esas nokta, yaşanmakta olan felakete yönelik ileri sürdüğü gerekçeli reçetenin birincil uygulayıcısı olarak temsil ettiğı devlet mekanizmasına bir sorumluluk ve rol yüklüyor olmasıdır. Dünyanın demokrasi için güvenilir hale getirilmesini ifade ederken ve sonraki On Dört İlke konuşmasında da ileri sürdüğü savaş sonrası yeni dünya düzeni vizyonunda, ABD’yi tüm bu vizyonu gerçekleştirecek ya da yönetecek olan fail konumuna yerleştirmektedir. Bu rol anlayışı;

³²² “... *Our motive will not be revenge or the victorious assertion of the physical might of the nation, but only the vindication of right, of human right, of which we are only a single champion... Our object... is to vindicate the principles of peace and justice in the life of the world as against selfish and autocratic power and to set up among the really free and self-governed peoples of the world such a concert of purpose and of action as will henceforth ensure the observance of those principles... A steadfast concert for peace can never be maintained except by a partnership of democratic nations. No autocratic government could be trusted to keep faith within it or observe its covenants. It must be a league of honor, a partnership of opinion... Only free peoples can hold their purpose and their honor steady to a common end and prefer the interests of mankind to any narrow interest of their own... The world must be made safe for democracy. Its peace must be planted upon the tested foundations of political liberty. We have no selfish ends to serve. We desire no conquest, no dominion. We seek no indemnities for ourselves, no material compensation for the sacrifices we shall freely make. We are but one of the champions of the rights of mankind. We shall be satisfied when those rights have been made as secure as the faith and the freedom of nations can make them... It is a fearful thing to lead this great peaceful people into war, into the most terrible and disastrous of all wars, civilization itself seeming to be in the balance. But the right is more precious than peace, and we shall fight for the things which we have always carried nearest our hearts—for democracy, for the right of those who submit to authority to have a voice in their own governments, for the rights and liberties of small nations, for a universal dominion of right by such a concert of free peoples as shall bring peace and safety to all nations and make the world itself at last free.*” “Joint Address to Congress Leading to a Declaration of War Against Germany (1917),” Erişim Tarihi 28 Haziran 2024, <https://www.archives.gov/milestone-documents/address-to-congress-declaration-of-war-against-germany>. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

"lider"³²³, "kurtarıcı"³²⁴, "demokrasinin kalesi"³²⁵, "liberal demokratik değer ve inançların savunucusu"³²⁶ gibi bir takım rolleri de içermektedir. Bahsedilen bu roller, ilgili "üst" rol anlayışının nezdinde "alt" roller olarak düşünülebilir. Bu alt rollerin hiçbirisi tek başına liberal enternasyonalist vizyonu karşılamamakta; ancak birarada kullanıldığında bu vizyon için bir anlam ifade etmektedir. Büyük strateji niteliğine sahip bir dış politika doktrininin ödünç alınan liberal enternasyonalist ulusal rol anlayışına yönelik, "üst rol" ve "alt rol" kavramsallaştırmasının faydalı olacağına inanılmaktadır. Aslında böyle bir kavramsallaştırmaya gerek duyulmasının sebebi de esasen ilgili dış politika yaklaşımının ana işlevi dışında diğer birçok işlevi de beraberinde getiriyor olmasıdır. Daha önce bahsedilen, her durumda ve zamanda devamlı canlandırılan, aktif ve baskın rol olarak "ana rol" ve sadece belirli durumlarda ve zamanlarda canlandırılan, pasif rol olarak "yardımcı rol" kavramları da düşünüldüğünde, ek olarak dış politika doktrini ya da büyük strateji kökenli ulusal rol anlayışları için "üst rol" ve "alt rol" kavramsallaştırılmasının faydalı olduğu görülmüştür. Çünkü bu dış politika yaklaşımları ana işlevi dışında (bu vaka için ideal bir dünya düzeni müteahhitliği) diğer birçok işlevi de içermektedir. Akıllarda şöyle bir soru belirebilir: Bu dış politika doktrini tek bir bütün olarak kavramsallaştırılacağına, barındırdığı roller -kurtarıcı, lider, demokrasinin kalesi, değer ve inançların savunucusu- ayrı ayrı ifade edilebilirdi; neden böyle bir kavramsallaştırma yoluna gidildi? Bu sorunun cevabına 2.bölüm'de kısmen değinilmiştir; Wilson'ın liberal enternasyonalist rol anlayışından bağımsız olarak kavrama daha genel anlamda bir açıklama getirilmiştir. Dış politika doktrini veya büyük strateji kökenli ulusal rol

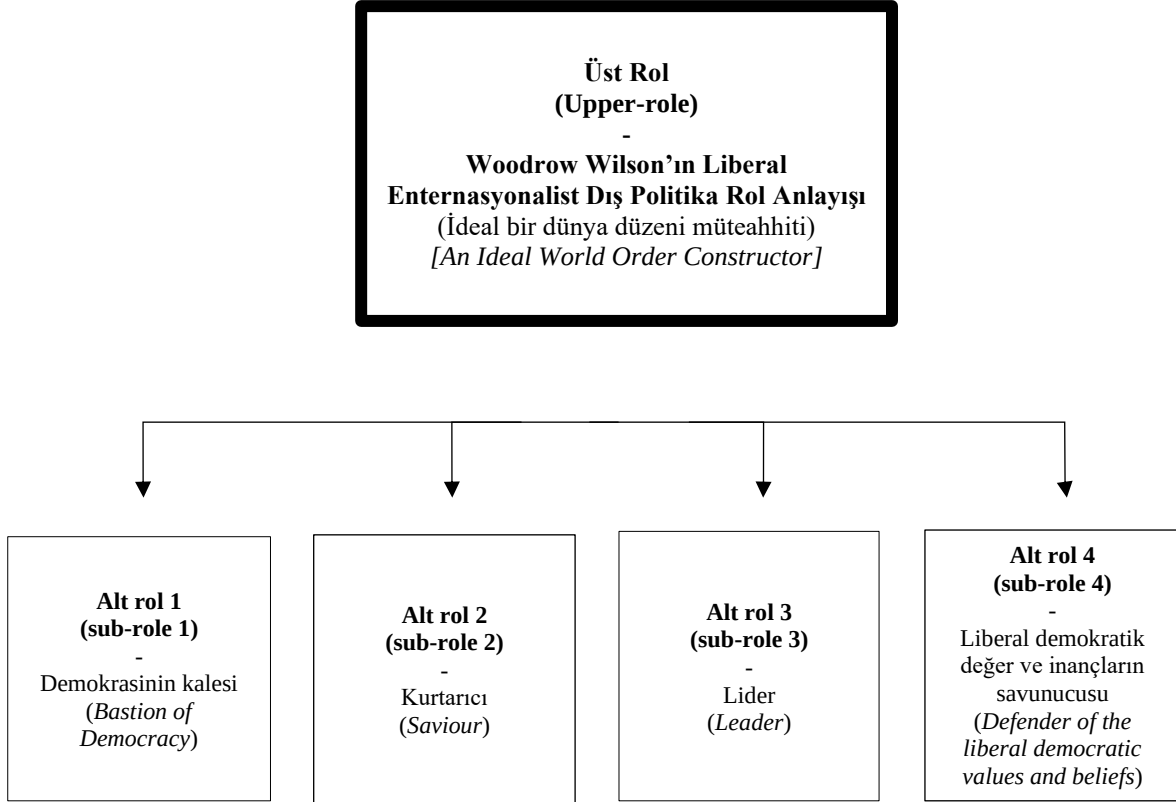
³²³ Liberal enternasyonalist rol anlayışı kapsamında "lider" (*leader*) rolü evrensel bir liderlik; yöneticilik, rehberlik, örnek teşkil etme ve özel bir sorumluluk üstlenme niteliklerini ifade etmektedir. Rolün muhatabı sadece belirli bir bölgedeki devletler olmayıp dünya üzerinde mevcut bulunan tüm devlet mekanizmalarıdır.

³²⁴ Liberal enternasyonalist rol anlayışı kapsamında "kurtarıcı" (*saviour*) rolü, hem dünyevi hem de uhrevi bir kurtarıcılığı ifade etmektedir. Ancak bu rol daha çok dini saiklerle desteklenen ilahi bir kurtarıcılıkla ilişkilidir. Wilson'ın düşüncesinde bu kurtarıcılık, Amerikan istisnacılığından hareketle ilahi kader algısıyla ilişkili olup, İsa Mesih'in önderliğinde Tanrı'nın seçilmiş halkının ordusunun insanlığı kötülükten; onlara zulmeden, özgürlüklerini elinden alan, haklarını çiğneyen otokratik rejimlerin ve kötü liderlerin boyunduruğundan kurtarmasına işaret etmektedir.

³²⁵ Liberal enternasyonalist rol anlayışı kapsamında "demokrasinin kalesi" (*bastion of democracy*) rolü, sınırlarının ötesinde demokratik hareketleri örgütleme ya da yönetme görevine işaret etmektedir. Bu anlayışa göre, ilgili devletin bir görevi de diğerlerini özgürleştirmek ya da demokratik hareketlerin kalesi olarak hareket etmek; ilgili hareketlerin fiziksel, manevi, ideolojik destek ve ilham kaynakları olarak görebilecekleri bir alan sağlamaktır.

³²⁶ Liberal enternasyonalist rol anlayışı kapsamında "liberal demokratik değer ve inançların savunucusu" rolü, dış politika hedeflerini, taahhütlerini ve değer sistemlerini saldırılara karşı savunmayı ifade etmektedir. Bir toprak parçasından ziyade, ideoloji bağlamında düşünsel kaynakların savunuculuğuna işaret eder. Bu düşünsel kaynaklar liberal demokratik değer ve inançlardır. Sınırların ötesinde bu değer ve inançların diğer devletler nazarında da garanti altına alınmasına yönelik özel sorumluluklar üstlenilir.

anlayışları için, ilgili yaklaşımların geniş kapsayıcı niteliğinden dolayı, böyle bir kavramsallaştırmanın daha uygun olduğu düşünülmüştür. Wilson’ın liberal enternasyonalist rol anlayışı Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Woodrow Wilson’ın Liberal Enternasyonalist Dış Politika Rol Anlayışı

Wilson’ın liberal enternasyonalist rol anlayışı, basitçe, bir ideal dünya düzeni müteahhitliğine işaret etmektedir. Her ne kadar “ideal dünya düzeni müteahhiti” ifadesi oldukça kulak tırmalasa da, “üstlenici/yüklenici” ve “taahhüt eden” anlamlarına gelen ve bir meslek kolu olarak görev kapsamı da düşünüldüğünde, müteahhit kelimesinin bu rol anlayışının en iyi sadeleştirilmiş bir diğer ifadesi olduğu düşünülmektedir. Bir dünya düzeni müteahhiti olarak Wilson’ın liberal enternasyonalist dış politika ulusal rol anlayışının görev kapsamı; ilgili dünya düzeni projesinin tüm aşamalarının baştan sona planlanmasını, korunmasını, yönetilmesini, savunulmasını ve idame ettirilmesini içermektedir.

Wilson her ne kadar ileri sürdüğü rol anlayışını uygulama noktasında (gerek yapısal kısıtlamalar gerekse de kendi uzlaşmaz ya da ifade edilen inatçı tavrı gibi bir

takım saikler neticesinde)³²⁷ başarısız olsa da, düşünsel anlamda bu rol anlayışı, uluslararası ideal bir dünya düzeni inşa etme ve yönetme vizyonu, ABD'nin rol anlayışları arasına girmiştir. Wilson'ın 4 Temmuz 1918'de ilan ettiği gibi "yönetilenlerin rızasına dayanan ve insanlığın örgütlü görüşü tarafından sürdürülen hukukun hükümlerliği" olarak ileri sürdüğü bu uluslararası düzen projesi tarihin tozlu raflarına itildi. Bu başarısızlığın nedenleri ve sonuçları on yıllardır tartışılmaktadır. Ikenberry, ABD Senatosu'nun anlaşmayı açıklayıcı kararlarla geçirmeye istekli olduğunu; o dönemde Amerikan siyasi ana akımının izolasyonist olmadığını, ancak Wilson'ın uzlaşmayı reddettiğini belirterek bu ileri sürülen ideal dünya düzeni vizyonunun başarısızlığının bir takım nedenlerine işaret etmektedir. Ancak Ikenberry aynı zamanda yapısal kısıtlamalara da dikkat çekerek, o dönemde Batı'nın kendisinin zaten istikrarlı jeopolitik bir temel üzerinde bulunmamasından dolayı bu vizyonun sürdürülmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu başarısızlığın tüm sorumluluğunun Wilson'a yıkılması adil bir yaklaşım olmayacağı düşünülmektedir. Ancak barışı sağlamada başarısız olsa da Milletler Cemiyeti'nin hayata geçmiş olması ve sonrasında çok taraflı işbirliklerinin önünü açarak Birleşmiş Milletler'e bir temel oluşturmuş olması, bu vizyonun bir katkısı gibi görünmektedir. ABD ve onun siyasi elitleri açısından en büyük katkısı ise, düşünsel anlamda bir miras olarak bu rol anlayışının, vizyonun, ideolojinin, projenin, Wilson'dan sonraki birçok siyasi karar verici tarafından sahiplenilmiş olmasıdır. ABD, ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1945-1989 yılları arasında dünyanın batı kısmında bu ideal liberal düzeni, liberal bir uluslararası alt sistem kurmayı başarabilmiştir.³²⁸ Deudney ve Ikenberry, bu liberal alt sistemin beş ayırt edici özelliği olarak; "ortak bağlayıcı güvenlik düzenlemeleri, nüfuz edilmiş karşılıklı

³²⁷ Woodrow Wilson ve Milletler Cemiyeti üzerine tarih yazımı birçok aşamadan geçmiştir. Alexander L. George ve Juliette L. George'un "*Woodrow Wilson and Colonel House: A Personality Study* (New York: Dover, 1956)" ve Sigmund Freud ve William C. Bullitt'in "*Thomas Woodrow Wilson: A Psychological Study* (Boston: Houghton Mifflin, 1966)" gibi ilk çalışmalar Wilson'ın ruhsal durumuna odaklanmıştır. Arthur S. Link ise, psikolojik analize karşı fizyolojik gerçeklerden yola çıkarak Wilson'ın geçirdiği felçlerin, babasıyla olan psikolojik ilişkisinin aksine, inatçılığına ve Senatör Henry Cabot Lodge ile uzlaşmamasına katkıda bulunduğunu savunmuştur. Link'in öğrencisi John Milton Cooper da Lodge ve Wilson arasındaki siyasi farklılıklara ek olarak sağlık konusuna odaklanmaktadır. Bkz: Cooper, *Breaking the Heart of the World: Woodrow Wilson and the Fight for the League of Nations* (Cambridge University Press, 2010) Lloyd E. Ambrosius ise Wilson'ın hem 1919 sonbaharında geçirdiği felçten önce hem de sonra Lodge ile uzlaşmaya yanaşmadığını ve sürekli inatçı olduğunu savunur. Bkz. Lloyd E. Ambrosius, *Woodrow Wilson and the Treaty Fight in Perspective* (New York: Cambridge University Press, 1987); Ambrosius, *Wilsonianism: Woodrow Wilson and His Legacy in American Foreign Relations* (New York: Palgrave Macmillan, 2002), 141.

³²⁸ Daniel Deudney ve G. John Ikenberry, "The Nature and Sources of Liberal International Order", *Review of International Studies* 25, sy.2 (1999), 196; Jahn, "Liberal Internationalism: Historical Trajectory and Current Prospects", 45.

hegemonya, yarı egemen ve kısmi büyük güçlerin entegrasyonu, ekonomik açıklık ve sivil kimlik³²⁹ unsurlarını ileri sürmüştür. ABD'nin uluslararası düzen inşasının başarısından sonra, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, bu başarılı uluslararası düzenin tüm dünyaya yayılması arzusu ortaya çıkmıştır: egemen eşitlik, açıklık, demokratik hesap verebilirlik, insan haklarına saygı, geniş çapta paylaşılan ekonomik fırsatlar, büyük güç rekabetinin yok edilmesi ya da zararsız hale getirilmesi, barışı korumak, hukukun üstünlüğü, ortak küresel sorunların çözülmesi noktasında uluslararası örgütlerin kurulması ve idame ettirilmesi için kolektif çaba gösterilmesi bir takım özelliklerin damga vurduğu, ideal görülen liberal bir dünya düzeni inşası.³³⁰ Ancak Batı'da başarıyla inşa edilen bu uluslararası düzen, dünyanın geri kalanına genişletilmede amacına ulaşamamıştır.

Wilson'ın liberal enternasyonalist rol anlayışı, serbest ticaret, kolektif güvenlik ve uluslararası hukuk etrafında örgütlenen yeni bir dünya düzeni inşa etmek için kapsamlı bir plan içeriyordu. Ikenberry, Wilson'ın liberal enternasyonalizm vizyonunun "Avrupa imparatorluğuna, ırksal veya kültürel hiyerarşilere ya da nihayetinde devlet egemenliğinin geçerli koşullarına cepheden meydan okumadığı için muhafazakâr" bir nitelik gösterdiğini belirtmektedir.³³¹ Wilson savaştan harap olmuş bir dünyanın yeniden inşası noktasında, eski düzeni devrimci bir yaklaşımla yıkmaya çalışmamıştır. Eski düzenin belirli karakteristik özelliklerinin -Vestfalya uluslararası düzeni (ulus-devlet modeli)- üzerine bir düzen bina etmek demek daha doğru olacaktır. Vestfalya uluslararası düzeninin sınırlarını aşmayacak şekilde; belirli değerler ve ilkelerin benimsenmesi yoluyla bağımsız, kendi kendini yöneten devletlerin ve halkların biraraya getirileceği siyasi ve ahlaki bir proje başlatmaya çalışmıştır.³³²

Woodrow Wilson, kıyamete benzetilen büyük bir savaştan harabeye dönmüş bir dünyayı Tanrı'nın seçilmiş halkı misyonuna olan inancıyla "kurtarmak" için, Amerikan liderliğinde ideal bir dünya düzeni vizyonu ortaya koyan liberal enternasyonalizm

³²⁹ Deudney ve Ikenberry, "The Nature and Sources of Liberal International Order", 195.

³³⁰ "...a liberal world order marked by openness, sovereign equality, respect for human rights, democratic accountability, widely shared economic opportunity, and the muting of great power rivalry, as well as collective efforts to keep the peace, promote the rule of law, and sustain an array of international institutions tailored to solving and managing common global problems." Jahn, "Liberal Internationalism: Historical Trajectory and Current Prospects", 45; Deudney ve Ikenberry, "The Nature and Sources of Liberal International Order", 7-8.

³³¹ G. John Ikenberry, *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order*, 102.

³³² Bkz. G. John Ikenberry, *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order*, 102.

doktrininin büyük peygamberi olarak hatırlanmaktadır. Amerikan başkanları arasında kendisine "peygamber" yakıştırması yapılan belki de tek başkan olabilir. Kissinger'ın ifadeleriyle;

“Woodrow Wilson'ın nihai büyüklüğü, Amerikan İstisnacılığı geleneğini ne ölçüde bir araya getirdiğiyle ölçülmelidir... Amerika'nın vizyonunu benimsemek zorunda olduğu bir peygamber.... Amerika ne zaman bir kriz ya da çatışma ile sınansa -İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve İslam dünyasındaki çalkantılar- bir şekilde Woodrow Wilson'ın demokrasi, açık diplomasi ve ortak kural ve standartların geliştirilmesi yoluyla barışı güvence altına alan bir dünya düzeni vizyonuna geri dönmüştür. Bu vizyonun en önemli özelliği, Amerikan idealizmini barışın sağlanması, insan hakları ve işbirliğine dayalı sorun çözme alanlarındaki büyük dış politika girişimlerinin hizmetinde kullanma ve Amerikan gücünün kullanımına daha iyi ve daha barışçıl bir dünya umudunu aşılama becerisi olmuştur. Geçtiğimiz yüzyılda katılımcı yönetişimin tüm dünyaya yayılmasında ve Amerika'nın dünya meseleleriyle angajmanına getirdiği olağanüstü inanç ve iyimserlikte bunun etkisi hiç de az değildir.”³³³

Smith, Wilson'ın liberal enternasyonalist rol anlayışında ileri sürdüğü ideal dünya düzeni vizyonunun soyağacını şu dört maddede özetlemektedir: “(1)demokratik hükümetler arasında işbirliği [demokrasinin teşvik edilmesi]; (2)ekonomik açıklık [serbest ticaret, ekonomik karşılıklı bağımlılık]...; (3)ekonomik entegrasyonun, uluslararası hukukun ve karşılıklı savunma taahhüdünün önemine dair sağlam bir anlayışa sahip iyi yapılandırılmış çok taraflı kurumlar yoluyla farklılıkların ve ortak çıkarların müzakere edilmesi [çok taraflılık ilkesi]; (4)kolektif güvenlik yoluyla barışa adanmış bir uluslar topluluğunun liderliğinin sorumluluklarını, bunu korumak için savaşa girmek anlamına gelse bile, isteyerek üstlenen bir Amerika'ya bağlı olmak [Amerikan liderliği].”³³⁴ Smith, Wilson'ın dünya barışı için ileri sürdüğü ideal uluslararası vizyonun dört ayağı olarak “demokrasi”, “serbest ticaret”, “kolektif güvenlik” ve “Amerikan liderliği”ni ileri sürmektedir. Yani bu dört madde Wilson'ın liberal enternasyonalist rol

³³³ Henry Kissinger, *World Order* (New York: Penguin, 2014), 269. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

³³⁴ Tony Smith, *Why Wilson Matters: The Origin of American Liberal Internationalism and Its Crisis Today* (Princeton: Princeton University Press, 2017), 35-36.

anlayışının diğerk bir basitleştirilmiş ifadesi olan "ideal dünya düzeni müteahhitliğinin" ilgili projesinin (ya da müteahhitliği yapılan projenin) temelini oluşturmaktadır. Amerikan liderliği dışındaki unsurlar, daha önce belirtildiğı üzere, Wilson'ın orijinal fikirleri değildir. Wilson'ın rol anlayışını özel kılanın da bu olduğı söylenebilir: çağının rağbet gösterilen ve tartışılan mevcut fikirlerini Amerikan liderliğiyle ilişkilendirmek. Smith'e göre, Wilson'ın Amerikan liderliğini ileri sürmesiyle birlikte,

“ABD, dünya meselelerindeki hâkim konumunu kabul ederek, dış politikasında sadece kendi çıkarlarını değil, aynı zamanda tüm dünyanın olmasa bile bir bölgenin ortak çıkarlarını temsil etme rolünü üstlenmiştir. Böylece Amerikan milliyetçiliğı, dar anlamda kendi çıkarlarını gözetken bir yaklaşımdan evrensel bir yaklaşıma dönüşmüştür. Washington'un kendi liderliği altında çok taraflı örgütler tarafından birbirine bağlanan serbest piyasa demokrasilerinin hakim olduğı bir dünya düzeni yaratma çabaları, liberal barış vaadinin özünü oluşturmaktadır.”³³⁵

Smith, Wilson'ın liberal enternasyonalizm projesinin başlıca itici gücünün, doktrinin dört ayağından biri olarak ileri sürdüğü demokrasinin teşvik edilmesi (ya da ihraç edilmesi) ilkesi olduğunu savunmaktadır. Bu projenin 'dünya barışını' teşvik etmeye yönelik başlıca argümanı, demokratik hükümetlerin ve halkların birbirleriyle geliştirecekleri kalıcı olumlu ilişkiler ve karşılıklı saygı olduğundan, tarafların siyasi karakterleri önem arzetmektedir. Liberal enternasyonalizm gündeminin diğerk maddeleri -Amerikan liderliği, serbest ticaret, kolektif güvenlik- projenin kurucu unsurları olsalar da, “teorik açıdan bu unsurların katkısı, anayasal demokrasilerde yaşayan halkların ruhunun ve kurumlarının oynadığı kilit rolün yanında ikincil kalmaktadır.”³³⁶ Smith, dünyada barışı garanti eden kilit unsurun ‘demokrasi’ olduğunu ifade etmektedir. Sonuçta bu uluslararası vizyon dünyada barışın sağlanması için ileri sürülmüştü ve dünyada barışın kilit anahtarı da demokrasi idi.

Woodrow Wilson realistler tarafından "idealist" olarak damgalanmış olabilir, ancak aslında ABD'ye uygun gördüğü yeni dünya düzeni rolü milliyetçi bir yaklaşım

³³⁵ Smith, *Why Wilson Matters: The Origin of American Liberal Internationalism and Its Crisis Today*, 40. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

³³⁶ Smith, *Why Wilson Matters: The Origin of American Liberal Internationalism and Its Crisis Today*, 41.

sergilemektedir. ABD'nin ve onun siyasi sistemiyle birlikte değerlerinin dünyada kalıcı barışın anahtarı olduğunu savunmuştur. Cooper'a göre, Wilson'ın başlangıçta ABD'nin tarafsızlığını desteklemesi, ancak sonrasında savaşa girmeye karar vermesinin ana sebebi, ABD'nin barış görüşmelerinin ana hakemi olacağından emin olması, diğer bir ifadeyle savaş sonrası düzenin ABD tarafından denetlenmesini sağlamaktı.³³⁷ Wilson, Milletler Cemiyeti'nin "Amerikan ulusunun kamuoyu üzerindeki ahlaki etkisi sayesinde dünya çapında liderlik yapmasını ve böylece Tanrı vergisi kaderini (Amerikan istisnacılığı [*American exceptionalism*]³³⁸ ve ilişkili olarak manifest kader [*manifest destiny*]³³⁹ ideolojisi) gerçekleştirmesini sağlayacağına" inanıyordu.³⁴⁰ Wilson, Amerika'ya asıl amacını, Tanrı'nın bu seçilmiş halkına sorumlulukları olduğunu hatılatıyordu; eski dünya reforme edilmeli, dünya bu köhne sistemin boyunduruğundan kurtarılmalıydı. Kendi ifadeleriyle, "Doğarken bunu hayal etmiştik. Amerika gerçekte yolu gösterecektir."³⁴¹ Wilson ABD'yi sadece bir ulus-devlet olarak değil, bir konsept ve ideal olarak görüyordu. Wilson'ın liberal enternasyonalist vizyonunun temelleri "demokrasi için güvenli bir dünya, serbest ticaret, açık sınırlar, açık diplomasi ve kolektif güvenlik" üzerine

³³⁷ Cooper, *Breaking the Heart of the World*, 422.

³³⁸ Amerikan istisnacılığı, genel hatlarıyla, ABD'nin gerek tarihsel gerekse de ideolojik ve dini saiklerle dünyada eşsiz ve ahlaki açıdan diğerlerinden üstün bir ülke olduğu fikrini ifade etmektedir. Bu fikir, genellikle ABD'nin uluslararası siyasette özel bir rol oynamak zorunda olduğu iddiasıyla ilişkilendirilmektedir. Amerikalıların özel olarak kutsanmış bir halk olduğu fikri, Tanrı'nın kendilerini dünyaya örnek olmaları için seçtiğini düşünen 17. yüzyıl New England'ının Püriten sömürgecilerine kadar uzanmaktadır. İngiliz Kilisesi'nden püritenliğe geçen ve Massachusetts'in ilk valisi olan John Winthrop, 1630 yılında Massachusetts Körfezi'ndeki Püriten kolonisini "Tepenin üzerinde bir şehir, tüm insanların gözü bizim üzerimizde" şeklinde açıklamıştır. "Amerikalıların kendi ülkelerinin istisnai... olarak diğerlerinden farklı olduğunun algısı, ortak bir kimliğe, dile veya dine değil, ama bireysel özgürlükler, sınırlandırılmış hükümet ve güçlü bir sivil toplum üzerine genel olarak paylaşılan düşüncelere" dayanmaktadır. Steven W. Hook ve John Spanier, *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, 14. Bu ilahi kader algısının Amerikan toplumunun ve siyasi elitlerinin geneli tarafından paylaşıldığı söylenebilir.

³³⁹ "Manifest destiny" ifadesi ilk olarak John L. O'Sullivan tarafından ortaya atılmıştır. Kendisi, Amerikan İç Savaşı'ndan önce önemli bir figürdü. Başkan Andrew Jackson'ın sadık bir destekçisi olan O'Sullivan, 1840'larda iki etkili derginin editörlüğünü yapmıştır: *Democratic Review* ve *New York Morning News*. O'Sullivan bu ifadeyi, 1845 yılında Teksas'ın ilhakı üzerine yapılan ulusal tartışmaya editöryal bir katkı olarak icat etmiştir. İlhakı destekleyen O'Sullivan, buna karşı çıkanları vatansever olmamakla suçlamıştır. O'Sullivan, Teksas'ı reddetmenin "her yıl çoğalan milyonlarımızın özgürce gelişmesi için Takdir-i İlahi tarafından bize tahsis edilen kıtaya yayılma kaderimizin gerçekleşmesini durduracağını" iddia etmiştir. Bkz. John L. O'Sullivan, "Annexation," *Democratic Review* 17, nos. 85–86 (1845): 5; Babík, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology*, 113. Özetle, manifest kader ideolojisi, genel olarak, Amerikalıların batıya doğru genişlemesinin gerekliliğini; kıtaya yerleşmenin, fethetmenin ve zenginleşmenin Amerikalıların ilahi kaderi ve bu kapsamda görevi olduğu inancını ifade etmektedir. Amerikalılar için Batının vaat edilmiş topraklarına işaret edilmektedir. Bkz. Babík, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology*, 107-9.

³⁴⁰ Cooper, *Breaking the Heart of the World*, 422.

³⁴¹ "It was of this we dreamed at our birth. America shall in truth show the way." Lloyd E. Ambrosius, "Democracy, Peace, and World Order," *Reconsidering Woodrow Wilson*, ed. John Milton Cooper (Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 2008), 233.

kuruluydu ve “askeri emperyalizm, mutlakiyetçi monarşiler, askeri ittifaklar, ekonomik tekelcilik, korumacılık, diğer kısıtlayıcı ve milliyetçi politikalar reddediliyordu.³⁴² Wilson'ın dünya düzeni vizyonu istisnacı bir doktrine dayanıyordu. ABD'nin istisnai bir ulus olduğuna inanıyordu. Bu eşsiz ve istisnai olma durumu, ülkenin dünya tarihindeki eşsiz doğuşundan (yönetilenlerin rızası üzerine kurulan bir ulusun doğuşu) ve halkın iradesine göre sürekli değişen -yani ilerleyen- bir yönetim biçimi olan demokrasisinden kaynaklanıyordu. Levin'in belirttiği gibi:

“Başkan için Amerika Birleşik Devletleri, uluslar arasında hem ahlaki hem de siyasi anlamda yeni bir çıkışı temsil ediyordu. Avrupa'da militarizmin ve liberalizm öncesi gericiliğin kötülükleri geride kalırken, Amerika'nın liberal enternasyonalizmin ilerici değerlerini yaymak ve yeni bir dünya düzeni yaratmak gibi tarihi bir misyonu vardı.”³⁴³

Amerikan istisnacılığı fikri, özellikle İç Savaş sonrası Amerikan deneyiminin bir ürünü olarak “uluslararası sisteme uygulanan bir tür seküler siyaset dinini” ifade etmektedir. Eski otokratik ve emperyalist dünya düzenine son vermeye bir adanmışlık söz konusudur.³⁴⁴ Wilson için, eğer daha fazla demokrasi olursa, kolektif güvenliğin ciddi askeri taahhütlere başvurmaya gerek kalmadan, Amerika'nın dünya siyasetindeki rolü artırılabilirdi. Demokrasi için güvenli bir dünya demek, aynı zamanda ABD için de güvenli bir dünya demektir. Dolayısıyla Perlmutter'a göre, progresif enternasyonalizm ve demokrasi idealinin altında milliyetçi bir gündem yatmaktadır.³⁴⁵ Wilson'a göre, demokrasi barışın garantörüdür.

Burnidge, “Barışçıl Bir Fetih: Woodrow Wilson, Din ve Yeni Dünya Düzeni” (*A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*) adlı çalışmasında, Wilson'ın liberal enternasyonalizm projesini onun dini kimliğiyle ilişkilendirerek konuya farklı bir perspektiften yaklaşmıştır. Burnidge'ın ifadeleriyle:

“Wilson'ın Amerika Birleşik Devletleri'nin diğer uluslara "hizmet ettiği" ve "dünyayı demokrasi için güvenli hale getirmeye" çalıştığı

³⁴² Amos Perlmutter, *Making the World Safe for Democracy: A Century of Wilsonianism and Its Totalitarian Challengers* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2009), 30.

³⁴³ Norman Gordon Levin, *Woodrow Wilson and World Politics: America's Response to War and Revolution* (London: Oxford Univ. Press, 1980), 2-3. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

³⁴⁴ Perlmutter, *Making the World Safe for Democracy: A Century of Wilsonianism and Its Totalitarian Challengers*, 31.

³⁴⁵ Perlmutter, *Making the World Safe for Democracy: A Century of Wilsonianism and Its Totalitarian Challengers*, 34-5.

yönündeki ısrarı -güç kullanarak bile olsa- demokrasi ve Hristiyanlığı Tanrı'nın yeryüzündeki krallığına ulaşmanın iç içe geçmiş araçları olarak gören bir sosyal İncil mesajının merkezinde yer alıyordu...“eşitlik”, “hizmet” ve “demokrasi” kavramlarına getirdiği özel yorumlar ortaya çıktığında, Wilson'ın enternasyonalizme yaklaşımı belirli bir beyaz orta sınıf Amerikan Protestan hareketinin doruk noktası olarak kristalleşmektedir.”³⁴⁶

Ona göre, Wilson'ın liberal enternasyonalizm vizyonu Amerika'nın dünyadaki formülasyonunun küresel bağlamda din ve siyasetin birlikte oluşturulmasından nasıl kaynaklandığının bir örneğidir.³⁴⁷

Sonuç olarak, Woodrow Wilson'ın liberal enternasyonalist rol anlayışı, bireysel karar vericiler olarak liderlerin temsil ettikleri devlet mekanizmalarının rol seçim sürecindeki tercihler üzerine etkisini gösteren en güzel örneklerden biridir. Liderlerin rol seçim tercihlerindeki etkinliğinin derecesi, ilgili rol anlayışının halefleri tarafından miras olarak alınarak (“*The Wilson Legacy*” olarak da ifade edilmektedir) günümüze dek devam ettirilmesinden anlaşılabilir.

3.2. Ruhullah Humeyni'nin Hayatı ve Düşünce Dünyası

Ayetullah Seyyid Ruhullah Musevi Humeyni, 24 Eylül 1902'de İran'ın Merkezî eyaletinde yer alan ve o dönemde çevresine göre nispeten daha varlıklı olması sebebiyle eşkıyaların uğrak yeri olan Humeyn ilçesinde doğmuştur. Anlatıma göre, ailesinin on sekizinci yüzyılın başlarında Hindistan'dan İran'a göç ettiği ve Mûsevî³⁴⁸ ileri gelenlerinden olduğu; on iki Şii imamın yedincisi olan Musa el-Kâzım'ın nesebi yoluyla şeceresinin Hz.Peygamber'e (s.a.v.) dayandığı ifade edilmektedir.³⁴⁹ Humeyni ilmi açıdan tanınan, eğitilmiş ve varlıklı bir aile ortamında büyüdü. Dini eğitim bu ailenin bir geleneğiydi. Humeyni'nin hem annesi hem de babası İran'da tanınmış, varlıklı ve dindar ailelerden geliyordu. Babası Ayetullah Seyyid Mustafa Musevi, Şii ulema hiyerarşisinde

³⁴⁶ Burnidge, *Burnidge, A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*, 6. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

³⁴⁷ Burnidge, *Burnidge, A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*, 9.

³⁴⁸ Mûsevî (ya da Musavi), On İki Şii İmam'ın yedincisi olan Musa el-Kazım'ın soyundan gelen ve bu nesep yoluyla şeceresi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) varan bir kişiye verilen İslami bir unvandır. Bu nesebe bağlı kişiler Seyyid Mûsevî olarak anılmaktadır.

³⁴⁹ Bkz. Baqer Moin, *Son Devrimci Ayetullah Humeyni*, çev. Osman Cem Önerioy (Ankara: Elips Kitap, 2005), 9; Arshin Adib-Moghaddam, *A Critical Introduction to Khomeini* (Cambridge University Press, 2014), 8.

tanınan bir müçtehit olmakla birlikte kendi döneminin din adamlarının üstlendiği vazifelerle ilgilenmeyip toprak sahibi bir taşra ileri geleni olarak sade bir hayat sürmüştür.³⁵⁰ Annesi Hacer Hanım ise saygın ve yüksek rütbeli bir din adamı olan Ayetullah Mirza Ahmet Honsari'nın kızıdır. 1909'da İran'da Meşrutiyet Hareketi'ne muhaliflikten idam edilen müçtehit Şeyh Fazlullah Nuri ile de anne tarafından akrabalıkları bulunmaktadır.³⁵¹ Humeyni henüz beş aylıkken babası Mustafa üç yerel çete liderinin kurduğu bir tuzakla öldürülür. Mustafa'nın en büyük oğlu Murtaza'nın anlatımına göre, babaları sadece kendi topraklarını korumuyor, aynı zamanda silah ve silahlı adamlarla donanarak başkalarına da yardım ediyordu. O dönemde Humeyni halkının yaşamı, yağmalarıyla halka zulmeden üç yerel eşkıya nedeniyle dayanılmaz hale gelmişti. Durumun kötüleştiğini gören Mustafa'nın eyalet valisi ve Şah'ın oğlu olan Azad el-Sultan'dan yardım istemeye karar vermesi ve bu konuda harekete geçmesi mezkûr olayın başlıca nedeni olarak görülmektedir.³⁵² Babasının vefatından sonra Humeyni, annesi ve baskın bir karakter olarak ifade edilen; kendi çocuğu olmayıp merhum ağabeyi Mustafa'nın çocuklarıyla ilgilenen halası Şahibe tarafından büyütüldü. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İran'ı kasıp kavuran kolera salgınında annesi ve halasını kaybettiğinde ise henüz on beş yaşındaydı. Beş yaşında yetim, on beş yaşında öksüz kalan Humeyni, büyük ağabeyi, Kum'un önemli âlimlerinden Seyyid Murtaza Pasandideh Musevi'nin himayesinde yetişti.

Humeyni'deki diğer erkek çocukları gibi Humeyni de yedi yaşında mektebe başlamış ve burada Ahund Molla Ebu'l Kasım'dan eğitim almıştır. İran toplumunda yaygın bir sosyokültürel öğreti olarak, çocuklara Fars edebiyatının klasikleri daha erken yaşlarda okunmaya başlanır ve çocuklara bu klasikler ezberletilirdi. Farsça şiirler İran toplumunun bir nevi ortak kültürel mirasıydı ve sonraki nesillere bu miras aktarılırdı. Humeyni de bu mirastan payına düşeni almış; daha küçük yaşta yüzlerce şiir ezberlemişti.³⁵³ Humeyni dini tahsilin yanı sıra Fars dili ve edebiyatı, tarih, coğrafya, edebiyat, aritmetik ve temel bilimlere dair dersler ile birlikte ağabeyi Murtaza'dan da

³⁵⁰ Bkz. Moin, *Son Devrimci Ayetullah Humeyni*, 11; Moin'e göre döneminin din adamlarının üstlendiği vazifelerle ilgilenmemesinden kasıt, Humeyni'nin babasının geleneksel İran toplumunda mollaların yerine getirdiği işlevlerin hiçbirini yerine getirmediği veya yaşamadığıdır. "Mollalar, insanların yalnızca dini yönlerini değil; sosyal, eğitimsel ve yargısal olayları da yönetiyorlardı." Bir molla dini eğitim ve öğretim dışında geleneksel olarak birçok sosyal işlevi de yerine getiriyordu. Bir kilise papazı gibi hem bir dini rehber hem de noter, öğretmen, vaiz, yargıç vs. gibi roller üstlenebiliyorlardı.

³⁵¹ Ervand Abrahamian, *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic* (Berkeley: University of California Press, 1993), 5.

³⁵² Moin, *Son Devrimci Ayetullah Humeyni*, 13-14.

³⁵³ Moin, *Son Devrimci Ayetullah Humeyni*, 23-24.

Arapça dil bilgisi dersleri almıştır. Dini havzalardaki eğitim hayatı boyunca döneminin tanınmış Şii dini âlimlerinden mantık, fıkıh, usûl, beyân, mânâ ve Arap edebiyatı ilmi gibi ilimleri öğrenmiştir. Muhyiddin İbnü'l Arabî ve Molla Sâdrâ'nın irfan ekolüne dair özel dersler almış ve bu dersler onun fikriyatının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.³⁵⁴ Yaklaşık on beş yıl süren eğitiminin ardından Ayetullah Hâirî Yezdî'den icazet alarak müçtehit olmuş ve dersler vermeye başlamıştır.

Tahran'da güçlü bağlantıları olan Hüccetü'l-İslam Mirza Muhammed Sakafî'nin on beş yaşındaki kızı Hatice Kudsî ile 1929 yılında evlenerek ulema arasındaki konumunu daha da güçlendirir. 1989 yılındaki ölümüne kadar altmış yıl süren bu evliliğinden başka bir evlilik yapmadığı ifade edilmiştir.³⁵⁵ Humeyni'nin Hatice Hanım ile evliliğinden yedi çocuğu dünyaya gelir; bunlardan beşi – Mustafa, Ahmet, Zehra, Feride, Sıddıka- hayatta kalır. Oğulları Mustafa ve Ahmet hayatları boyunca Humeyni'nin bir nevi asistanlığını yaparlar. Mustafa, 23 Ekim 1977'de Humeyni sürgündeyken bulunduğu Necef'te öldürülür. Ahmet ise ölümüne kadar Humeyni ile birlikte kalır ve ölümünden sonra onun çalışmalarının toplanması sorumluluğunu üstlenir. Humeyni'nin kızları ise, ulema ve tüccar çevresine mensup kişilerle evlenirler.³⁵⁶

Humeyni, 1950'lerde önemli bir dini lider olarak öne çıkmış; Şii ulema içerisinde 1946-1961 yılları arasında tek merci-i taklîd kabul edilen İranlı âlim Ayetullah Burûcirdî'nin 1961'de vefatından sonra dinî liderliğin yeni sahibi olarak görülerek merci-i taklîd kabul edilmiştir. İslam felsefesi, hukuku ve ahlakı üzerine birçok yazı kaleme almıştır. Dönemin İran Şahı Muhammed Rıza Şah Pehlevî'ye karşı açık sözlü ve sert muhalefeti ona asıl tanınırlığını kazandıran unsur olmakla birlikte ulema arasında lider bir konuma yükselmesinin yolunu da açmıştır. 1963 yılında Şah'ın parlamentoyu askıya alıp modernleşme programı kapsamında "Beyaz Devrim" olarak adlandırdığı bir takım reformları yürürlüğe koymasıyla, Humeyni, Şah'ın projesinin İslam'a aykırılığını dile getirerek, "Damarlarımda kan aktığı sürece buna karşı çıkacağım" ifadesiyle ilk kez siyasi alana açık bir şekilde müdahil olur. 1963 yılında gelişen hükümet karşıtı ayaklanmalara ilham veren Humeyni tutuklanır ve iki ay sonra serbest bırakılır. Şah'ın Amerikalı askeri danışmanlara dokunulmazlık vermesiyle, Şah'ı İran'a ihanet etmek ve İslam'ı tehlikeye atmakla suçlar ve yeniden tutuklanır. Humeyni bu kez Türkiye'ye gönderilerek sınır dışı

³⁵⁴ Gürkan Biçen, *Âyetullah Humeynî'nin Düşünce ve Pratiğinde Velâyet-i Fakîh* (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2024), 127.

³⁵⁵ Moin, *Son Devrimci Ayetullah Humeyni*, 42.

³⁵⁶ Abrahamian, *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic*, 8.

edilir. Bir süre Bursa'da kaldıktan sonra Irak'ın Necef şehrine yerleşerek on üç yılını burada geçirir. Sınır dışı edilmesi ve Şah'a yönelik açık sözlü eleştirileriyle rejim karşıtı din adamları arasında lider konumuna yükselir. Diğerleri uzlaşma yoluna giderken ya da sessiz kalmayı tercih ederken Humeyni kınamalarına ve eleştirilerine devam ederek direniş gösterir. Necef'te bulunduğu süre zarfında hukuk (fıkıh) dersleri verir ve akademik eserler yazmaya yoğunlaşır. Necef'te verdiği derslerin ilkinde,

“İslam ahkâmı sadece namaz, dua ve ziyaretten ibaret değildir. Dua ve ziyaret İslam ahkâmından bir babdır. İslam'ın boyutlarından bir bab. İslam aynı zamanda siyasettir. Memleket işlerini idare için bir programı da vardır. Resûlü Ekrem'in mesuliyet sahibi olması ve bu mesuliyet için kıyam etmesi gibi. Ulema da kıyam etmeli ve İslam'ı olduğu gibi öğretmelidir. Halen yaptığımız gibi değil.”

ifadelerini kullanır.³⁵⁷ İran'da İslam cumhuriyetinin temellerini atacak olan Velâyet-i Fakîh (fakihin velayeti) teorisini burada formüle etmeye ve yaymaya başlar. Humeyni'nin medrese programı dışında akşam vakti gerçekleşen hâric derslerinde Velâyet-i Fakîh tezini işlemesi dini ve siyasi çevrelerde ilgiyle birlikte endişe de yaratır. Sadece Irak değil; İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Lübnan ve Fars Körfezi ülkelerinden talebeler de bu derslere yoğun ilgi gösterir. Sürgünde geçirdiği yıllar boyunca geniş bir takipçi kitlesi kazanarak Şah'ın devrilmesinde önemli bir rol oynayacak olan güçlü ve etkili bir ağ kurar.

İlim tahsil ve tedris döneminin bir meyvesi olarak siyaset, ahlak, irfan, usûl ve fıkıh alanlarında birçok eser kaleme alan Humeyni, hayatı boyunca devamlı olarak vaazlar, mesajlar, röportajlar ve siyasi açıklamalar yayınlamaya devam etmiştir. 1979'da İran'a dönüşünden 1986'da sağlığı bozulana kadar her hafta halka seslenmiş ve vaazlar vermiştir. 25 Mart 1986'da kalp krizi geçirdikten sonra bile kararnameler, vaazlar ve nasihatler yazmaya devam etmiştir. Humeyni 1962'den 1989'a kadar 610'dan fazla kararname, vaaz, röportaj ve siyasi bildiri yayınlamıştır.³⁵⁸ Humeyni'nin “İmam Humeyni'nin İlahi ve Siyasi Vasiyetnamesi” adıyla vefatının ardından yayımlanmış olan vasiyetnamesi, İran İslam Cumhuriyeti'ne bir kılavuz niteliği taşıyan temel bir metin

³⁵⁷ Biçen, *Âyetullah Humeyni'nin Düşünce ve Pratiğinde Velâyet-i Fakîh*, 131; Rızâ Bâbâyî, İmam Humeyni ez Velâdet ta Velâyet (Kismet-i Âhir), *Mürebbiyan*, sy 25 (1386): 80.

³⁵⁸ “Bu bildiriler çok az teoloji içeriyordu ancak sosyopolitik konularla çok ilgiliydi. Vaazları bile sosyal tutumları hakkında çok şey ortaya koyuyordu. Halkın geneline yönelik olan bu vaazlarda basit bir dil kullanılmış ve kitle iletişim araçları, özellikle de televizyon aracılığıyla geniş çapta yayılmıştır.” Bkz. Abrahamian, *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic*, 12.

olarak kabul görmektedir.³⁵⁹ 1963'te başladığı siyasi mücadelesine, 1979'da devrimin başarıya ulaşması sonrasında, Veliyy-i fakih sıfatıyla İran İslam Cumhuriyeti'nin en üst düzey yöneticisi olarak devam eder. İslam İnkılabı Rehberi olarak Ayetullah Ruhullah Musevi Humeyni, 3 Haziran 1989'da vefat eder.

Ayetullah Humeyni inanmış olduğu Velayet-i Fakih teorisini İran'da siyasi sistemin temeli haline getirmeyi başarmış ve bu yönüyle sadece bir siyasi rejimi yıkan değil, aynı zamanda bir ülkeyi yeni bir düşünce sistemi üzerinde yeniden inşa edebilmiş bir liderdir.³⁶⁰ Moin'e göre, Humeyni'nin büyük kitleleri harekete geçirebilme yeteneği yalnızca güçlü konuşmaları ve dini kimliği nedeniyle olmayıp örgütlenme yeteneği ve vekili olarak seçtiği kişilerin nitelikleri sayesinde toplumsal bir coşku uyandırabilmiştir. Siyasi mücadeleye başladığı ilk yıllardan itibaren takipçileriyle güçlü ve samimi bir ilişki kurmuş; onları kendi görüşlerini destekleyen diğer gruplarla ilişkiler kurmaya teşvik etmiştir.³⁶¹ Devrimin yaşatılması noktasında rejim tarafından basılan ve yayılan kitapçıklara dikkat çeken Abrahamian, Humeyni'nin teolojik eserlerinden ziyade siyasi içerikli eserlerinin sürekli olarak yeniden basılmasının bu kitapçıkların önemini kanıtladığını düşünmektedir. "Onlar olmasaydı Humeynicilik de olmazdı. Humeynicilik olmasaydı devrim de olmazdı -en azından İslam devrimi olmazdı. İslam devrimi olmasaydı, Humeyni İran tarihinde bir dipnot olmaktan öteye gidemezdi."³⁶² Humeyni'nin pes etmeyen, dirençli, ısrarcı, yenilikçi, ileri görüşlü ve idealist karakteristik yapısına ek olarak, insan ilişkilerindeki dinamikleri iyi anlaması, dini ve sosyal kimliği, büyük kitleleri harekete geçirebilme ve örgütleyebilme yeteneği ona karizmatik bir lider profili kazandırmıştır. Bu karizmatik lider profili, devrimin başarıya ulaşmasındaki temel unsurlardan biridir. Nitekim Humeyni, Gaib İmam'ın meşru temsilcisi olarak en yüksek dini ve dünyevi yönetim yetkisine ulaşmış ve halk tarafından "İmam" olarak anılarak benzersiz bir konuma sahip olmuştur.

Ayetullah Humeyni'nin geliştirdiği Velayet-i Fakih teorisi, İslam'ın kanun ve düzen koyucu, insan hayatının her alanını kuşatıcı sosyal bir din olduğu; dolayısıyla dinin

³⁵⁹ Abrahamian, *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic*, 12, 36-37; "İmam Humeyni'nin Siyasi İlahi Vasiyetnamesi", Erişim Tarihi 25 Ağustos 2024, <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2016/06/03/1095617/imam-humeyni-nin-siyasi-il%C3%A2h%C3%AE-vasiyetnamesi>.

³⁶⁰ Biçen, *Âyetullah Humeyni'nin Düşünce ve Pratiğinde Velâyet-i Fakih*, 133.

³⁶¹ Moin, *Son Devrimci Ayetullah Humeyni*, 82.

³⁶² Abrahamian, *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic*, 12.

siyasetten ayrılamayacağı ya da ayrılmaması gerektiği kabulüne dayanır. Siyasi alanda etkinliğin önemi üzerinde duran Humeyni,

“İslam’ı insanlara doğru bir şekilde anlatın ki genç nesiller mollaların siyasetle bir işi olmadıklarını, diyânet ve siyasetin birbirinden ayrılması gerektiğini, mollaların Necef veya Kum’daki medreselerinde oturmuş hayız ve nifas gibi konuları okuduklarını zannetmesinler. Dinin siyasetten ayrılması gerektiği ve İslam ulemasının siyasi ve toplumsal işlere müdahale etmemesi gerektiği şeklindeki sözleri söyleyen ve yazarlar sömürgecilerdir. Bunları söyleyenler dinsizlerdir. Yoksa Resûl-i Ekrem zamanında siyaset ve diyanet birbirinden ayrı mıydı? ...Eğer biz Müslümanlar namaz kılmak, dua ve zikir etmek dışında herhangi bir iş yapmazsak sömürgeciler ve onlarla birlik olan hükümetlerin bizimle hiçbir işi olmaz. Siz gidin ezan okuyun, namaz kılın; onlar gelsinler neyimiz varsa götürsünler, ondan sonra onları Allah’a havale edin! ...Siz ne kadar istiyorsanız namaz kılınız. Onlar sizin petrolünüzü istiyorlar, sizin namazınızla ne işleri var. Onlar bizim madenlerimizi istiyorlar, istiyorlar ki ülkemiz onların ticari mallarının pazarı olsun. Bundan dolayı kendi elleriyle başımıza diktikleri hükümetlerden bizim sanayide ilerlememizi önlemelerini istiyorlar ve kendilerine bağımlı, montaj bir sanayi tesis ediyorlar.”³⁶³

ifadelerini kullanarak İslamî bir siyasi nizamın gerekliliğini vurgular.

Velayet-i fakih kavramı "fâkihin tasarruf yetkisini", diğer bir ifadeyle fâkihin yönetim yetkisini veya hukuki otoritesini ifade etmektedir. Humeyni’ye göre, Mâsum İmamlar Hz. Peygamber’den (s.a.v.) devraldıkları "velâyetle"³⁶⁴ hem dinî hem de dünyevî bir otoriteye sahiptir; İmam Mehdi’nin gaybeti boyunca ise velâyet âdil fâkihe geçmiştir. Dolayısıyla siyasi otorite Mâsum İmamlar’ın manevi varisleri olarak İslam âlimlerinin, yani fâkihlerin elinde olmalıdır. Âdil Fâkih, hem dini hem siyasi alanda yönetim mekanizmasının ve karar merciinin zirvesinde yer almakla birlikte, Gâib İmam’ın da meşru temsilcisi olarak tanımlanır. Bu teoriye göre, Gâib İmam’ın yokluğunda İslamî bir

³⁶³ İmam Humeyni, İslam’da Devlet (Velayet-i Fakih), çev. Ahmed Hüseyinoğlu (İstanbul: Ehl-i Beyt Yayıncılık, 2021): 37-38.

³⁶⁴ Velâyet kavramı esasen liderlik ve yöneticiliği ifade etmektedir. Şii siyasi düşüncesinde bu liderliği haiz olan veli, hak imam olarak kabul edilir; dünyada onun ve takipçilerinin (Masum İmamların varisleri olarak fâkihlerin) yolunun benimsenmesin ahirette kurtuluşun anahtarı olacağına inanılır.

siyasi nizamın teşekkülü zaruridir. On ikinci Gâib İmam Muhammed el-Mehdi'nin tekrar zuhur edip dünyada adaleti sağlayacağı vakte kadar, İslam kanunlarının icra edildiği bir devlet/hükümet kurulmalı ve bu siyasi varlığın karar vericisi, lideri, Âdil Fâkih olmalıdır. Müslümanlar, Âdil Fâkih (Velîyy-i Emr, Velîyy-i Fâkih, Rehber ve İmam-ı Ümmet olarak da ifade edilmektedir)³⁶⁵ tarafından yönetilen siyasi bir nizamın çatısı altında birleşmelidirler. Velâyete; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) halife tayin ettiğine, Allah'ın kendisine halife tayin etmesini Müslümanların velîyy-i emrini tayin etmesini emrettiğine inandıklarını belirten Humeyni, buradan hareketle İslamî bir hükümet teşkil etmenin zaruri ve İslami hükümetin kurulması için mücadele etmenin de velâyete iman için gerekli bir şart olduğunu dile getirir.³⁶⁶

Teorinin dayanak noktası şu düşüncedir: Gâib İmam'ın tekrar zuhur edişine kadar, zulümle kaplanmış olan; zalimlerin mazlumları ezdiği, varlıklının yoksulları sömürdüğü ve adaletsizliğin hüküm sürdüğü yeryüzünde Müslümanların İslamî bir hükümetten mahrum kalmaları makul değildir, ya da düşünülemez.³⁶⁷ İslamî bir hükümet teşkilinin gerekliliği üzerine Humeyni,

“Mümkündür ki İmam Mehdi'nin gelişi maslahat icab ettirmeyebilir ve gelişi yüz bin yıl daha sürebilir. Bu uzun zaman zarfı içerisinde İslâmî hükümler yerde mi kalmalı, icra edilmemeli mi? Her isteyen istediğini yapsın mı? Karmaşa mı hâkim olsun? Hz.Peygamber'in (s.a.v.) beyanı, tebliği, yayılması ve icrası yolunda büyük zahmet ve sıkıntılarla yirmi üç yıl boyunca mücadele ettiği kanunlar sadece belirli bir zaman dilimi için mi geçerlidir? Acaba Allah-u Teâla (c.c.) hükümlerinin icrasını sadece iki yüz yıl ile mi sınırlandırmıştır?”³⁶⁸

³⁶⁵ Gürkan Biçen ve Muammer İskenderoğlu. “On İki İmam Şiiliği'nde Veliyy-i Fakih'in Adâlet Sıfatı”, *İran Çalışmaları Dergisi* 6, sy 1 (30 Haziran 2022): 145.

³⁶⁶ İmam Humeyni, *İslam'da Devlet (Velayet-i Fakih)*, 36.

³⁶⁷ “İmamîyye Şiiliğine göre, “imamet” iman esaslarından biridir. İmamet, peygamberlik gibi ilâhî bir mevki olduğuna iman etmektir. Buna göre, peygamberlikte Allah kullarından dilediğini peygamberlik ve elçilik için seçer ve onu nas yerine geçen mucize ile desteklerken; imamet de Allah kullarından dilediğini imamlık için seçer ve imamı nas ile belirlemesini, peygamberin yaptığı işleri, ondan sonra yapması için onu tayin etmesini peygamberine emreder. Peygamber ve imam arasındaki fark şudur: İmama peygambere geldiği gibi vahiy gelmez. İmam, ilâhî bir yönlendirme ile dini bilgi ve hükümlerini peygamberden alır. Sonuç olarak peygamber Allah'tan alıp bildirirken, imam peygamberden alıp bildirmektedir. İmamet makamı “On İki İmam” şiiiliğinde zincirleme olarak gerçekleşmiştir; bu imamların her biri nasb yoluyla kendisinden sonra gelecek olanı belirlemiş ve tayin etmiştir. Bununla birlikte, imam, tıpkı peygamber gibi, günah ve hatadan korunmuş (masum) olmalıdır.

³⁶⁸ İmam Humeyni, *İslam'da Devlet (Velayet-i Fakih)*, 44.

ifadelerini kullanarak bu zarurete yönelik on iki delil ileri sürer: (1) İcra kurumlarının gerekliliği: Kanunların mevcudiyeti tek başına bir toplumun ıslahı için yeterli değildir. Humeyni'ye göre, “kanunların, insanoğlunun saadet ve ıslahını temin edebilmesi için o kanunları yürürlüğe koyacak bir yürütme gücüne ve yürütme organına ihtiyacı vardır. Bu cihetle Allah-u Teâla (c.c.) bir kanun kitabı, yani ahkâm-ı şer'î göndermekle beraber, bir hükümet ve yönetim organı da karar kılmıştır.”³⁶⁹ (2) Allah Resûlü'nin (s.a.v.) sünneti ve yöntemi: İslamî bir hükümetin gerekliliğinin en büyük delilidir. Çünkü Humeyni'ye göre, en başta Hz.Peygamber'in (s.a.v.) kendisi bir hükümet kurmuştur; kanunlar yürürlüğe koymuş, valiler atamış, yargıçlık yapmış, yargıçlar atamış, yabancı ülkelere elçiler göndermiş, antlaşmalar yapmış ve savaflara komutanlık etmiştir. Özetle, bir hükümeti ilgilendiren tüm işleri ele almış ve uygulamıştır.³⁷⁰ (3) Hükümlerin icrasında sürekliliğin zarureti: İslami bir hükümetin kurulmasının gerekliliği ve ilgili hükümlerin yürürlüğe konması Hz.Peygamber'in (s.a.v.) kendisi ve dönemiyle sınırlı değildir; onun rihletinden sonra da devam etmektedir. “İslam ahkâmı, zaman ve mekân ile sınırlı değildir; icrası ebede kadar baki ve lazımdır.”³⁷¹ (4) Emîrül-Mü'minîn Ali bin Ebî Tâlib'in (a.s.) yöntemi: Hz.Peygamber'in (s.a.v.) rihletinden sonra Müslümanlardan hiçbirinin bir hükümetin gerekliliği konusunda herhangi bir şüphesi olmayıp, ihtilaf sadece şahıslar üzerineydi.³⁷² (5) İslam kanunlarının (ahkâm-ı şer'î) mahiyet ve keyfiyeti: Humeyni'ye göre, bu kanunların mahiyet ve keyfiyeti, “bir devlet kurulması gerektiği; toplumun siyasi, iktisadi ve kültürel açıdan idaresi için kanunlar koyulduğu sonucuna ulaştırmaktadır.” Ona göre, İslam hükümlerinin mahiyet ve keyfiyetine bakıldığı zaman bu hükümlerin icrasının ve onlarla amel edilmesinin bir hükümet teşkil edilmesini zaruri kıldığı anlaşılmaktadır.³⁷³ (6) Mâli hükümler: İslam'ın getirdiği mâli hükümler bir İslam devleti kurulmasının gerekliliğine işaret eder ve bu mali hükümlerin bir İslam devleti kurulmaksızın uygulanması mümkün değildir. “İslam'ın belirlemiş olduğu vergiler ve planlamış olduğu bütçe tarzının, sadece fakihler ve yoksul seyyidlerin acından ölmelerini önlemeyi değil; bir hükümet teşkilini ve büyük bir devletin zaruri ihtiyaçlarının karşılanmasını temin etmeyi amaçladığını göstermektedir.”³⁷⁴ (7) Milli savunma hükümleri: “İslam nizamını, İslam ümmetinin bağımsızlığını ve topraklarının

³⁶⁹ İmam Humeyni, *İslam'da Devlet (Velayet-i Fakih)*, 41.

³⁷⁰ İmam Humeyni, *İslam'da Devlet (Velayet-i Fakih)*, 42.

³⁷¹ İmam Humeyni, *İslam'da Devlet (Velayet-i Fakih)*, 43.

³⁷² İmam Humeyni, *İslam'da Devlet (Velayet-i Fakih)*, 45.

³⁷³ İmam Humeyni, *İslam'da Devlet (Velayet-i Fakih)*, 46-47.

³⁷⁴ İmam Humeyni, *İslam'da Devlet (Velayet-i Fakih)*, 51.

bütünlüğünü korumayla alakalı hükümler de İslam devletinin kurulmasının gerekliliğine delalet eder.” (8) Hakların elde edilmesiyle ilgili hükümler ve cezâî hükümler: Suçludan alınarak sahibine ödenmesi gereken diyetler ile İslam devletinin liderinin gözetiminde icra edilmesi gereken haddler ve kisasların bir İslam devleti kurulmaksızın uygulanması mümkün değildir.³⁷⁵ (9) Siyasi inkilâbın gerekliliği: Hz.Peygamber’in (s.a.v.) vefatından sonra muannidlerin ve Ümeyyeoğulları’nın İslam hükümetinin Ali bin Ebû Tâlib’in (a.s.) velâyetinde karar kılınmasını engellediklerini dile getiren Humeyni, iktidara gelen Emevi ve Abbasi siyasi rejimlerinin idare ve siyaset tarzlarının İslam’ın hükümet tarzına aykırı olduğunu ifade ederek aklen ve dinen İslam dışı bu hükümet tarzlarının devam ettirilmesine izin verilmemesi gerektiğini vurgular. Ona göre, gayr-i islâmî olan her düzen şirke bulaşmıştır. Dolayısıyla şirkin etkilerinin Müslüman toplumun hayatından uzaklaştırılması; mü’min ve faziletli insanların yetişirilmesi için müsait içtimai koşulların oluşturulması gerekmektedir.³⁷⁶ Bunu sağlayacak olan da İslamî bir siyasi nizamın kurulmasıdır. (10) İslamî vahdetin gerekliliği: Sömürgecilerin, zorba güçlerin ve makam perestlerin İslam topraklarını paramparça ettiklerini dile getiren Humeyni, İslam ümmetinin birliğinin sağlanması; İslam topraklarının sömürgecilerin nüfuzundan ve tasarrufundan kurtarılması, onların kukla rejimlerinin kovulması ve ülkelerin özgür kılınması için İslami bir hükümet kurmaktan başka çarenin olmadığını ifade eder. Çünkü vahdetin sağlanması ve Müslüman milletlerin özgürleştirilmesi için zalim hükümetlerin ve onların uşaklarının devrilmesi gerekmektedir.³⁷⁷ (11) Mazlum ve mahrum halkların kurtarılmasının gerekliliği: Sömürgecilerin siyasi uşakları eliyle gerçekleştirilen zulümlere dikkat çeken Humeyni, mazlum ve mahrum halkları kurtuluşa ulaştırmak; mazlumlara yardımcı olmak ve zalimlere düşman olmak gibi bir mecburiyet ve sorumlulukları olduğunu belirtir. Ona göre, “bütün İslam ulemasının ve bütün Müslümanların vazifesi bu zulüm düzenine son vermek ve yüz milyonlarca Müslümanın kurtuluş yolu olan bu yolda zalim hükümetleri yıkmak ve İslamî bir devlet kurmaktır.”³⁷⁸ (12) Hadisler açısından hükümetin gerekliliği: Humeyni, İmam Rıza’dan rivayet edilen bir hadisten hareketle, bir topluluğun veya milletin başlarında onları tek bir vücut halinde birleştiren bir devlet, kanun ve bir lider/rehber olmaksızın kendi varlıklarını devam ettirebilmelerinin zorluğuna değinir. Ona göre, “insanlar için düzen ve kanunların

³⁷⁵ İmam Humeyni, İslam’da Devlet (Velayet-i Fakih), 55-56.

³⁷⁶ İmam Humeyni, İslam’da Devlet (Velayet-i Fakih), 56-57.

³⁷⁷ İmam Humeyni, İslam’da Devlet (Velayet-i Fakih), 58-59.

³⁷⁸ İmam Humeyni, İslam’da Devlet (Velayet-i Fakih), 60-61.

koruyucusu olan, güvenilir bir hizmetkar, sadık ve dürüst bir imam tayin edilmezse din zamanla eskimeye ve çürümeye düşer olur.”³⁷⁹ Özetle, Humeyni, ileri sürdüğü dini, siyasi ve sosyal nedenlere bağlı deliller ortaya koyarak İslamî bir siyasi nizamın gerekliliğini; buna bağlı olarak İslamî yöneticilik şekli, yöneticiliğin şartları, hükümetin hedefleri, bu hedeflerin tahakkuku için gereken hususlar ve İslamî hükümetin teşkili için bir mücadele programı (propaganda ve eğitim hizmetleri, Aşura kültürü gibi devamlı hatırlanan ve anılan bir kültür oluşturulması, ilmiye havzalarının ıslahı, sömürünün fikrî ve ahlakî etkilerinin ortadan kaldırılması vs.) gibi birçok konu ele alarak kendi düşüncesine göre ideal bir siyasi nizam projesi ortaya koymuştur.

3.2.1. Ruhullah Humeyni’nin Devrimci Enternasyonalist Dış Politika Rol Anlayışı

Ruhullah Humeyni’nin devrimci enternasyonalist dış politika rol anlayışı, diğer bir ifadeyle "devrim ihracı" dış politikası, devrimin zafere ulaştığı ilk andan itibaren onun ciddi olarak üzerinde durduğu noktalardan biri olmuştur. Bu rolün ciddiyetle uygulanmasına vurgu yapılırken, o dönemde özellikle milliyetçiler tarafından olmak üzere bu politikaya açık ve örtülü birçok itiraz dile getirilir. Bu itirazlara Humeyni, kararlı bir duruşla, “devrimlerini tüm dünyaya ihraç ettikleri; ihraç etmeye çalışmaları gerektiği, devrimlerini ihraç etmeme gibi bir düşüncenin ise bir kenara bırakılması gerektiği” şeklinde cevap verir.³⁸⁰ Dolayısıyla bu rol anlayışının muhatabı sadece Müslüman ülkeler değildir; aynı şekilde ezilenlere karşı kibirli olan tüm ülkelere de devrimlerini ihraç etmek istediklerini dile getirir.³⁸¹ Devrimlerini ihraç etmeleri gerektiğini söylerken bunun yayılmacılık olarak algılanmaması gerektiğini belirten Humeyni, kendi dış politikalarında ve uluslararası ilişkilerinde asıl amaçlarının İslam’ı dünyaya yaymak olduğunu söyler.³⁸² Dünyada bir İslam modeli istediklerini söyleyen Humeyni’ye göre, devrim ihracı politikası aynı zamanda bir tebliğ görevi görmektedir.³⁸³ Devrim’i yaymak aynı zamanda İslam’ı yaymak anlamına gelmektedir. Devrim ihracı top tüfekte değil, tıpkı

³⁷⁹ İmam Humeyni, *İslam’da Devlet (Velayet-i Fakih)*, 61-62.

³⁸⁰ İmam Khomeini, “Sudur-i İnkılab ez Didgâh-ı İmâm Humeyni,” Erişim Tarihi 30 Ağustos 2024, http://www.imam-khomeini.ir/fa/c78_2887/; İmam Khomeini, “Maksud-i İmâm Humeyni ez Sudur-i İnkılab Çé Bud?,” Erişim Tarihi 30 Ağustos 2024, <http://www.imam-khomeini.ir/fa/n25530/>; “Khomeini: ‘We Shall Confront the World with Our Ideology,’” MERIP, Erişim Tarihi 30 Ağustos 2024, <https://merip.org/1980/06/khomeini-we-shall-confront-the-world-with-our-ideology/>. (Çeviriler tarafımdan yapılmıştır.)

³⁸¹ “Sudur-i İnkılab ez Didgâh-ı İmâm Humeyni”.

³⁸² “Sudur-i İnkılab ez Didgâh-ı İmâm Humeyni”.

³⁸³ “Sudur-i İnkılab ez Didgâh-ı İmâm Humeyni”.

İslam'ın yayılışının ilk dönemlerinde olduğu gibi, tebliğ ve davet ile yapılmalıydı. Akıl ve gönüllerin fethedilmesi, top tüfekten daha etkili bir yol olup zafere giden en kısa yoldu. İdeolojik altyapı, devrimin başarıya ulaşmasındaki teşvik edici unsurlardan en önemlisi olarak düşünülebilir. Bununla birlikte, Humeyni'nin devrimi ihraç etmeyi aynı zamanda dini tebliğ etmek olarak ileri sürmesi noktasında, her ne kadar devrimi tüm dünyaya ihraç etmek istediklerini dile getirse de, pratikte ilgili politikanın muhatabı halkının çoğunluğu Sünni olup despot rejimlere sahip olan Müslüman ülkeler olmuştur. Devrim ihracının ideolojik temelleri düşünüldüğünde, Humeyni açısından Sünni Müslümanlığın kabul edilebilir olmadığı; hakikatin İmamiyye Müslümanlığı olduğu aşikârdır. Buradan hareketle, devrim ihracı politikası ya da daha geniş bir perspektiften devrimci enternasyonalist rol anlayışı aynı zamanda İmamiyye Şiiliğinin bir nevi yaygınlaştırılması; misyonerliği faaliyetini de içinde barındırmaktadır.

Humeyni'ye göre, İslami devrimin temel misyonu evrensel bir İslam düzeni kurmaktır ve bunun da gerçekleşebilmesi için devrim ihracı zorunludur. Devrimin İran sınırları içinde kalması devrimin geleceğini ve devamlılığını tehlikeye atacaktır. Dolayısıyla devrim tamamen enternasyonalist bir yaklaşım üzerine bina edilmiştir; gücünü İslam'ın evrensel mesajı ve misyonundan almıştır. Devrim ihracı politikası, İslam'ın evrensel misyonu referans alınarak teorik bir çerçeveye oturtulmuştur. İslamiyet'i dünyadaki tüm ezilmiş halkların destekleyicisi olarak gören ve büyük güçlerin Müslümanları yok etmeye çalıştığını düşünen Humeyni, kapalı bir çevrede kalınsaydı yenilgi ile karşı karşıya kalınacağını ifade etmiştir.³⁸⁴ Bu bağlamda devrim ihracı politikası aynı zamanda ulusal olarak bir güvenlik garantisi de sağlamaktadır. Humeyni'nin sözlerinden hareketle, söz konusu politikanın bir tebliğ görevi görmesi ve dinden referans alarak meşruiyet kazanmasının yanı sıra ulusal çıkarlar noktasında da fayda sağladığı düşünülebilir.

Batı'nın İran'ın söz konusu devrim ihracı politikasını bir yayılmacılık ve imparatorluk kurma arzusu olarak değerlendirmek istediğini söyleyen Humeyni, kendi amaçlarının “Siyonizm, Kapitalizm ve Komünizmin kokuşmuş köklerini kurutmak ve bu üç temel üzerine kurulu düzeni yıkmak” olduğunu ifade eder.³⁸⁵ İran'daki devrim bir

³⁸⁴ Bkz. “Maksud-i İmâm Humeyni ez Sudur-i İnkılab Çé Bud?”; “Khomeini: “We Shall Confront the World with Our Ideology”.

³⁸⁵ Bkz. Imam Khomeini, “Sudur-i İnkılab ez Didgâh-ı İmâm Humeyni,” Erişim Tarihi 30 Ağustos 2024, http://www.imam-khomeini.ir/fa/c78_2887/; Humeyni, Konuşmalar (İstanbul: Objektif Yayınları, 1991): 398.

uyanıştır ve bu uyanış neticesinde İran süper güçlerin sultasından kurtulmuştur; bu uyanışın/kurtuluşun diğer uluslar ve devletlerde de gerçekleşmesi arzu edilmektedir.³⁸⁶ O'na göre, devrim ihracı aynı zamanda bir maneviyat ihracı anlamına da gelmekte ve bir kültür devrimini de içinde barındırmaktaydı. Bu bakımdan devrim ihracı her şeyden önce ahlaki bir misyona sahipti ve bir gereklilikti. Bir milletin birbirlerine muhalif pek çok gruba ayrılmasının ve ayrışmasının ve bunun hükümetlere de yansımalarının hiçbir sorunu çözmeyeceğini düşünen Humeyni, birlik olmanın önemine dikkat çekmektedir. Hem ulusal birlik hem de İslamî birlik üzerinde durduğu noktalardan biridir. Örnek olarak İran'da, Hz. Peygamber'in (s.a.v) Sünni kaynaklara göre rebiyülevvel ayının 12'sinde, Şii kaynaklara göre 17'sinde doğmuş olmasından hareketle, bu söz konusu bir haftalık ara 1982'den itibaren Humeyni'nin onayıyla "Birlik haftası" (*hafte-i vahdet*) olarak kutlanmaya başlamıştır.

İran İslam İnkılabı'nın enternasyonalist yönüne ilişkin ilk somut kaynaklar 1979'da referandumla kabul edilen İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda aranabilir. Anayasa Önsöz'ünde, devrimin bütün ezilen insanların "kibirlilere" karşı zaferine dair bir hareket olduğu ve Anayasa'nın bu devrimi hem içeride hem de dışarıda sürdürmeye çalışmak için temel oluşturduğu belirtilir.³⁸⁷ Buna argüman olarak ise Anayasa'nın 11. Maddesinde, Mü'minin suresinin 52.ayetinin "Biliniz ki, sizin şu ümmetiniz bir tek ümmettir, ben de sizin Rabbinizim, öyle ise bana karşı gelmekten sakının..."³⁸⁸ bölümü referans olarak ileri sürülür. Bu şekilde 11. Madde, tüm Müslümanların tek bir topluluktan oluştuğunu ve İran İslam Cumhuriyeti hükümetinin İslam dünyasının siyasi, ekonomik ve kültürel birliğini gerçekleştirmek için sürekli çaba sarf etmesi gerektiğini ifade eder. Anayasa'nın 3. Maddesinde ise, devletin amaçlarından biri olarak ülkenin dış politikasının İslami kriterler temelinde şekillendirilmesi, tüm Müslümanlara kardeşçe bağlılık ve dünyanın imkânları az olan ve mazlum halklarına tavizsiz destek verilmesi şeklinde bir dış politika ilan edilmiştir. Ancak Anayasa'nın 154. Maddesi bir çelişki barındırmaktadır. Söz konusu maddede, İran İslam Cumhuriyeti'nin tüm toplumlarda insanın mutluluğu temel alınarak bağımsızlığın, özgürlüğün, adaletin ve gerçeğin egemenliğinin elde edilmesinin dünyadaki tüm insanların hakkı olarak görüldüğü ve bu nedenle diğer milletlerin iç işlerine her türlü müdahaleden titizlikle kaçınılırken,

³⁸⁶ "Sudur-i İnkılab ez Didgâh-ı İmâm Humeyni".

³⁸⁷ Bkz. Meclis-i Şûray-ı İslamî, "Kanun-i Esasi Cumhur-i İslam-i İran." Erişim Tarihi 30 Ağustos 2024, https://rc.majlis.ir/fa/content/iran_constitution.

³⁸⁸ Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı, "Mü'minün Suresi - 52-53. Ayet Tefsiri," Erişim Tarihi 30 Ağustos 2024, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%BC%min%C3%BBn-suresi/2725/52-53-ayet-tefsiri>.

dünyanın her köşesinde özgürlük savaşçılarının zalimlere karşı haklı mücadelelerinin desteklenmesinden bahsedilir. Bir taraftan müdahale etmemekten bahsedilirken diğer taraftan enternasyonalist bir dayanışmadan, müdahale etmekten söz edilerek çelişkili bir durum ortaya konulmaktadır.

Devrimi ihraç etmenin yönteminin ne olacağı noktasında Humeyni, devrimin kılıçla değil, doğru bir propagandayla ihraç edilmesinin önemine vurgu yaparak, hem liberallerin hem de komünistlerin İslam aleyhine yaptıkları propagandayı doğru propagandayla etkisiz hale getirmek istediklerinin altını çizer.³⁸⁹ Kitle iletişim araçlarıyla ve yurt dışına giden gruplarla İslam'ı doğru bir şekilde tanıtabileceklerine inanır. Bu nedenle İran'da ve yurt dışındaki Müslüman toplumlara büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Ona göre, Kur'an'da ve kendi anlatılarında olduğu gibi, İslam'ın doğru bir şekilde dünyaya ve toplumlara tanıtılması binlerce top ve tank değerindedir.³⁹⁰

Humeyni'nin devrimci enternasyonalist rol anlayışı kapsamında kullandığı en önemli mekanizma kitle iletişim araçları ve yurt dışına giden gruplar olmuştur. Bu şekilde bu araçları kullanarak, kendi düşüncesinden hareketle, bulunduğu coğrafyadaki kendi despot rejimleri tarafından baskı altında olan ve ezilen Müslüman toplumlara, hem maddi hem düşünsel kaynaklarıyla birlikte devrimini ihraç etmeye çalışmıştır. Özellikle komşu Müslüman ülkelerin yanı sıra körfez ülkeleri hedef noktalar olmuştur. Söz konusu ülkelerdeki mevcut Şii nüfusları harekete geçirilerek hedefe ulaşılmaya çalışılmıştır. Hedef ülkenin mevcut Şii nüfusu ve sahip olduğu despot rejim, devrimi ihraç etmek için kusursuza yakın elverişli bir ortam oluşturmuştur. Buna ülkedeki refah seviyesinin düşüklüğü, ekonomik bunalımlar, yolsuzluklar, Batı'nın sömürgeci ve emperyalist faaliyetlerine maruz kalınmış olma niteliğine Amerikan hegemonyasından duyulan rahatsızlıklar da eklenince, devrimin hedef ülkede nihai hedefe ulaşmasa da birçok kazanım elde etmesinin yolunu açmıştır. İran'ın öncelikli hedef ülkeleri Irak, Lübnan, Suriye, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn ve Yemen olmuştur. Humeyni monarşi karşıtı ve bölgedeki Müslüman Arap rejimlerinden duyulan rahatsızlıkları dile getirerek söz konusu ülkelerdeki Şii nüfuslara devrim çağrısında bulunmuştur. İran radyosu, bu dönemde önemli bir propaganda aracı görevi görmüştür. Örneğin, Suudi Arabistan rejimine yönelik İran radyosundan, Suudi Arabistan idarecilerinin Müslüman giysisi giydikleri fakat pratikte lüks ve havai bir hayat yaşadıkları, halkın cebinden çaldıkları

³⁸⁹ "Sudur-i İnkılab ez Didgâh-ı İmâm Humeyni".

³⁹⁰ "Sudur-i İnkılab ez Didgâh-ı İmâm Humeyni".

paraları çarçur ettikleri ve kumara ve içkili partilere yatırdıkları dile getirilmiştir. Humeyni'ye göre, Suudi Arabistan rejiminin bir kültürü, ilmi ve bilinci yoktur; devrimci kitlelere yönelik rejimin iç yüzünü deşifre eden sloganlar yazılmasına ve devrimci afişler dağıtılmasına devam edilmesi gerektiğine dair çağrıda bulunmuştur. Bir başka örnek olarak, bu dönemde propaganda araçlarının en etkin kullanıldığı yer Irak olmuştur. 1980 İran-İrak Savaşı'nda, Irak'ın İran'a saldırısının en büyük nedenlerinden biri olarak, İran devriminin ve Humeyni'nin propagandasının Irak'taki Şii nüfusu etkilemesinden duyulan kaygılar olduğu görüşü yaygın bir görüştür. Bu dönemde ayrıca Tahran'da çeşitli Müslüman ülkelerden muhalif İslamcı grupların temsilcilerinin katıldığı konferanslar düzenlenmiştir. Tahran Radyosu, Cezayir'den Afganistan'a kadar tüm mücadele eden Müslümanlara destek mesajları yayınlamıştır. Lübnan'da ise, oradaki Şii güçleri desteklemek için birkaç bin muhafız ve önemli mali kaynaklar gönderilmiştir. Ayrıca bir dizi başka ülkede de açık veya örtülü bir şekilde daha küçük gruplar da desteklenmiştir.

Ayetullah Humeyni ve sonrasındaki dönemlerde, Devrim Muhafızları Ordusu ve hedef coğrafyalardaki bağlantılı milis güçler devrimin ihraç edilmesi noktasında en önemli unsurlar olarak baskın roller üstlenmişlerdir. Devrim Muhafızları devrimi korumak için, devrimci ideallerini İran sınırlarının ötesine yaymak ve kendi anti-emperyalist, İslam yanlısı hedeflerini ilerletmek için yabancı ülkelerdeki Müslüman müttefiklerle birlikte çalışması gerektiğine inanmıştır. Devrim Muhafızları 1980'de, "emperyalizm ve küresel siyonizmin, hükümetlerin ve onların uşaklarının yardımıyla, İslam devriminin İran ve dünya halklarının kalpleri arasında yayılmasına ve nüfuz etmesine karşı her gün entrikalara giriştiğini, İslam devriminin tüm sadık güçlerini seferber etmekten başka çaresi olmadığını ve tüm bölgelerdeki kuvvetleri seferber ederek düşmanlarının kalplerine korku salmaları gerektiğini ve böylece o düşmanların işgali ve İslam devrimlerini yıkma fikrini akıllarından geçirmeyeceklerini"³⁹¹ açıklamıştır. Devrimleri enternasyonalist ve saldırgan bir yaklaşıma sahip olmazsa İslam düşmanlarının kendilerini yeniden kültürel ve siyasi olarak köleleştireceklerine inanmışlardır. Bu kapsamda İran bugün birçok devrimci grubu desteklemektedir ve bu gruplar Kuzey Afrika'dan Orta Asya'ya kadar geniş bir coğrafyada varlık göstermektedir. İran, Devrim Muhafızları eliyle bu grupları siyasi, askeri ve iktisadi yönden desteklemektedir. Özellikle Irak, Lübnan, Suriye, Afganistan, Filistin, Pakistan, Bahreyn,

³⁹¹ Afshon Ostovar, *Vanguard of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards* (Oxford: Oxford University Press, 2016): 102. (Çeviri tarafımdan yapılmıştır.)

Suudi Arabistan, Yemen, Nijerya ve Batı Sahra'da aktif faaliyet yürütülmektedir. Afganistan'da Fatımiyyun Tugayı, Bahreyn'de El-Aştar Tugayı, Irak'ta Ketaib Hizbullah, Lübnan'da Hizbullah, Pakistan'da Zeynebiyyun Tugayı, Yemen'de Husi hareketi gibi örgütler İran'ın destek verdiği güçlü milis güçler olarak anılmaktadır.

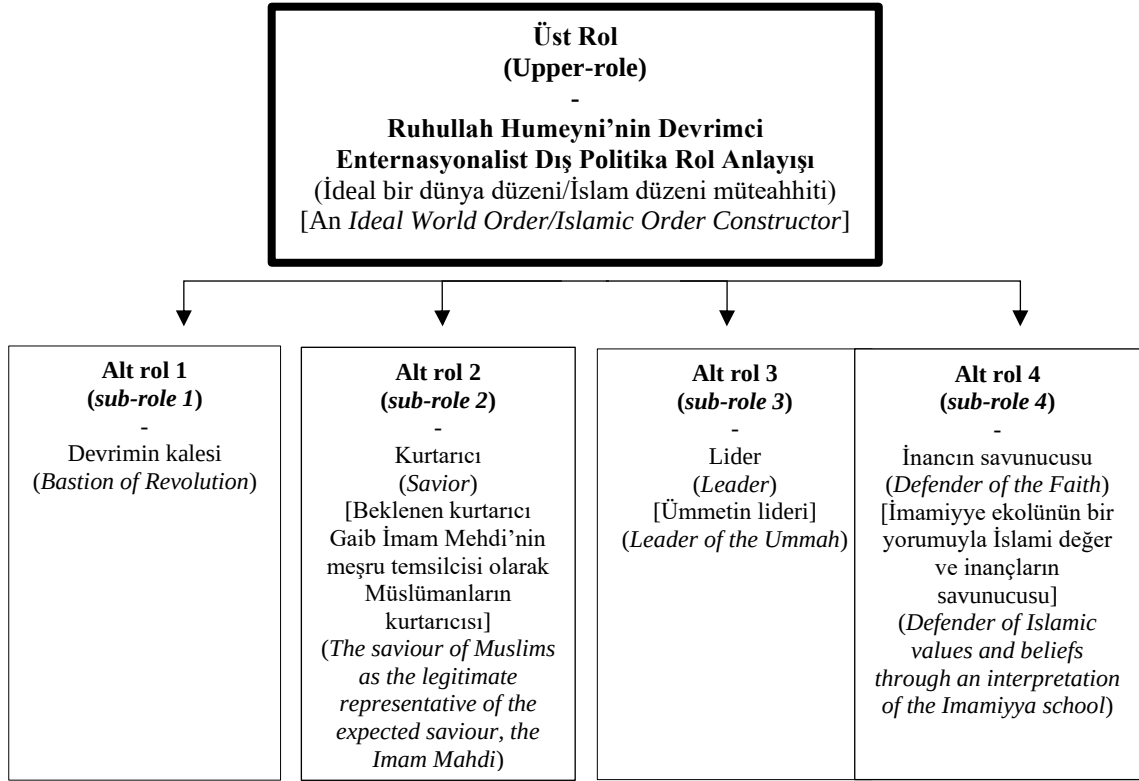
Ayetullah Humeyni'nin devrimci enternasyonalist rol anlayışı, maddi ve düşünsel kaynaklarla desteklenen, İmamiyye Şiiliğinin bir yorumu olarak, bir tür evrensel İslam düzeni tasavvurunu ifade etmektedir. Bu rol anlayışı, "devrimin kalesi"³⁹², "lider (ümmetin lideri)"³⁹³, "kurtarıcı (beklenen kurtarıcı Gaib İmam Mehdi'nin meşru temsilcisi olarak Müslümanların kurtarıcısı)"³⁹⁴, "inancın savunucusu (İmamiyye Şiiliği yorumuyla İslami değer ve inançların savunucusu)"³⁹⁵ gibi bir takım rolleri bünyesinde barındırmaktadır. Ruhullah Humeyni'nin devrimci enternasyonalist rol anlayışı tipolojisi Şekil 2'de gösterilmektedir.

³⁹² Humeyni'nin devrimci enternasyonalist rol anlayışı kapsamında "devrimin kalesi" alt rolü, sınırların ötesinde aynı mentaliteye sahip devrimci hareketleri örgütleme ya da yönetme görevini üstlenmeyi ifade etmektedir. İlgili devrimci hareketlerin kalesi olarak hareket etmek, sınırların ötesindeki devrimci hareketlerin ideolojik, maddi ve manevi destek kaynağı olmayı gerektirir.

³⁹³ Humeyni'nin devrimci enternasyonalist rol anlayışı kapsamında "lider" alt rolü, İslami birliğin ya da ümmetin liderliğini üstlenme hayaline işaret eder. Beklenen kurtarıcı İmam Mehdi'nin tekrar zuhur edişine kadar geçen sürede, onun meşru temsilciliğini yaparak ümmeti idare edecek âdil bir fakihin yönetimi altında dünya müslümanlarının birliğini sağlama ve onların liderliğini üstlenmeyi ifade eder.

³⁹⁴ Humeyni'nin devrimci enternasyonalist rol anlayışı kapsamında "kurtarıcı" alt rolü, hem dünyevi hem de uhrevi bir kurtarıcılığı ifade etmektedir. Ancak bu rol daha çok dini saiklerle desteklenen ilahi bir kurtarıcılıkla ilişkilidir. Humeyni'nin düşüncesinde bu kurtarıcılık, Gaib İmam Mehdi'nin tekrar zuhuruna kadar onun dünyadaki meşru temsilciliğini üstlenerek Müslümanları sömürüden, zalimlerin zulmünden, Batı'nın yozlaştırıcı değerlerinin nüfuzundan kurtarmayı amaçlamaktadır.

³⁹⁵ Humeyni'nin devrimci enternasyonalist rol anlayışı kapsamında "inancın savunucusu" ya da diğer bir ifadeyle "İmamiyye ekolünün bir yorumuyla İslami değer ve inançların savunucusu" alt rolü, İslami değer sistemlerini saldırılara karşı savunmayı ifade eder. İmamiyye ekolünün bir yorumuyla denmesinin sebebi, nihayetinde Sünni ve Şia arasındaki dini ve siyasi farklılıklardır. Bununla birlikte Şiiler arasında da dini ve siyasi farklılıklar bulunmaktadır. Humeyni'nin ileri sürdüğü devrimci enternasyonalist rol anlayışı, benimsediği İmamiyye ekolünün bir yorumundan ileri gelmektedir.

Şekil 2. Ruhullah Humeyni'nin Devrimci Enternasyonalist Dış Politika Rol Anlayışı

Humeyni'ye göre, “İslam ilkeleri temelinde bir toplum inşa etmek sadece dini değil, ideolojik bir tercihtir. İslam aslında dinin bir yönünü temsil ettiği bir ideolojidir.”³⁹⁶ Dolayısıyla ilgili rolün esas teşvik edicisi düşünsel kaynaklarıdır. İdeolojik zeminin beslendiği kök unsurlar dînî, ahlakî, toplumsal, ekonomik ve siyasîdir; hayatın sıkıntı ve eşitsizliklerine dayalı muhalefet ile birlikte sömürgeciliğe ve kültürel emperyalizme maruziyetten doğan rahatsızlık, Batı'nın değer ve inançlarına karşıtlık gibi birçok saikten hareketle tasavvur edilen ideal bir düzen ileri sürülür. Bu ideal düzen, bir İslam düzenidir; bu İslam düzeni ise İmamiyye ekolünün bir yorumu olarak tercih edilen ideal İslam düzenidir. Ayetullah Humeyni, devrimci enternasyonalist rol anlayışını ahlaki bir gereklilik, dini bir tebliğ ve güvenlik ihtiyacı temelinde ileri sürmüştür. Bu rol anlayışı ideolojik bağlamda güçlü temellere ve bir ülkeye sahip olarak İslam ümmetinin liderliğini üstlenme hayaline işaret etmektedir: Beklenen kurtarıcı İmam Mehdi'nin gaybeti boyunca, onun meşru temsilciliğini üstlenecek ve ümmeti idare edecek âdil bir fakihin yönetimi altında dünya müslümanlarını biraraya getirmek; tesis edilen bu siyasi nizamın

³⁹⁶ Ayetullah Humeyni'nin Ocak 1979'da Fransa'nın Neauphle-le-Château kentinde Giancesare Flesca ile yaptığı röportaj. Bkz: “Khomeini Comments on Islamic Republic, Gas, Oil,” *L'Espresso in Italian*, 28 Ocak 1979, FBIS-MEA, 7 Şubat 1979; Ostovar, *Vanguard of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards*, 39.

tısı altında İslam kanunlarını uygulamak, ideal bir düzen modeli oluşturarak diğerlerine örnek olmak ve düşmanlara korku salmak.

SONUÇ

Üniter bir aktör olarak devlet mekanizması, rol teorisi araştırmalarının merkezinde yer almaya devam etmektedir. Devletleri temsilen liderlerin açıklamaları temel alınarak devletlerin oynayabileceği veya oynadığı rol tiyolojilerinin ampirik olarak ortaya konmasıyla disipline kazandırılan rol teorisinde erken dönem çalışmalar daha çok devlete ve yapısal kısıtlamalara odaklanırken, geç dönem rol teorisi çalışmalarında sembolik etkileşimci bir yaklaşım benimsenerek bireyler daha fazla dikkate alınmaktadır. Uluslararası alanda hangi rolün oynanacağı ile ilgili olarak rol seçim sürecine ilişkin çalışmalar genellikle devlet ve sistem düzeylerine yoğunlaşmakta olup bireysel analiz düzeyi çoğunlukla ihmal edilmektedir. Liderler rol teorisi çalışmalarında artık daha fazla mercek altına alınıyor olsa da, rol seçim tercihleri üzerindeki kritik etkileri yeterince incelenmemiştir. Dünya siyasetindeki değişim ve dönüşümün ne zaman ve nasıl gerçekleştiğini; devletlerin neden belirli şekillerde davrandıklarını ve bir takım rolleri diğerlerine tercih ederek oynadıklarını anlamak için bireysel karar vericiler olarak liderlere daha fazla odaklanılması gerektiği düşünülmektedir. Bireysel düzeyin rol teorisine daha iyi entegre edilmesi, hükümetlerin neden belirli rolleri diğerlerine tercih etmeye veya önceliklendirmeye karar verdiklerinin anlaşılması noktasında daha fazla fayda sağlayabilir. Bununla birlikte, liderler ve uluslararası ortamda oynanan roller arasında daha sağlam bir bağlantı kurmak, dış politikada aktör-yapı ilişkisini analiz etmek için daha eksiksiz bir araç seti sunabilir.

Liderler, rejim türü farketmeksizin, temsil ettikleri devlet mekanizmalarının uluslararası alanda oynayacakları rolleri seçme kapasitesine sahiptirler. Ancak liderlerin rol seçim tercihleri üzerindeki kritik öneminin kabulü, bir rolün oynanmasında liderin her zaman sahnenin merkezinde yer aldığı anlamına gelmemektedir. Liderlerin yanı sıra bürokrasi, kamuoyu ve dış etkenler gibi birçok unsur rol seçim sürecindeki tercihleri şekillendirebilmektedir. Ülke içinde diğer siyasi elitler ve kamuoyundan gelen itirazlar liderlerin seçimlerini her zaman güvence altına almasına izin vermemektedir. Liderler, tarihin gelgitlerine kapılmış devletlerin yolcuları da veya o devletlere yön veren pilotları da olabilirler. Kimi liderler yüzyıllar geçse de hatırlanırken, kimileri tarihin tozlu sayfalarında unutulurken o gelgitlere kapılmış devletlerin yolcularından sadece biri olurlar. Bu, o liderin kararlarının, tercihlerinin ve davranışlarının ilgili siyasi nizamı ya da uluslararası sistemin işleyişini ne derecede etkileyebildiğiyle doğrudan bağlantılıdır.

Roller, dış politikada devlet kimliğinin, çıkarlarının ve davranışlarının temsili olarak uzun vadeli dış politika geleneklerine ve ilkelerine işaret edebilirken, liderler ise oynanmakta olan rolleri aynı şekilde devam ettiren, değiştiren, dönüştüren, yeniden yorumlayan ve yeni roller inşa edebilen kilit aktörlerdir. Liderler, bir devletin dış politikasına yeni bir rol anlayışı kazandırabilir; daha önce hiçbir siyasi aktör tarafından oynanmamış orijinal roller inşa edebilir, oynanmakta olan geleneksel rolleri tamamen değiştirebilir veya ilgili rollere kendi yorumlarını katarak zaman içinde uygulanış biçiminde farklılık yaratabilirler. Devletlerin dış politika rollerini aktif olarak genişletebilir veya bu rollerin pasif bir alıcısı olabilirler. Siyasi aktörler olarak liderleri, bir devletin rol setindeki mevcut roller arasından belirli rol anlayışlarını seçmeye, mevcut rollerin canlandırılmasında değişiklik yapmaya veya özgün yeni bir rol inşa etmeye iten faktörlerin neler olabileceği sorusu düşünüldüğünde, liderlerin devletleri için hayal ettikleri uygun rollerin kendi inanç ve fikirlerinden bağımsız düşünülemeyeceği sonucuna varılmaktadır. Liderlerin bilişsel ve kişilik özelliklerinin, fikirlerinin, inançlarının ve rol seçim süreçlerini bilgilendiren ve şekillendiren diğer motivasyonlarının araştırılması, ileri sürdükleri rollerin içeriğine yönelik içgörü sağlayarak uluslararası ortamda oynanan rollerin arka planına ışık tutabilir. Kişiliğin bilişsel ve motivasyonel özelliklerinin incelenmesi, roller konusunda statükoyu seçme, rol canlandırmada yenilik yapma ve tamamen yeni bir rol seçme veya inşa etme söz konusu olduğunda liderlerin davranışları hakkında bize bir fikir verebilir.

Woodrow Wilson başkanlık döneminde ABD için özgün bir rol hayal ederek, temsil ettiği devlet mekanizmasının daha önce hiçbir siyasi aktör tarafından canlandırılmamış olan "liberal enternasyonalist", diğer bir ifadeyle "ideal bir dünya düzeni müteahhiti" rolünü oynaması gerektiğine karar vermiştir. Bu karar, ABD'nin dış politikasında önceliklerin ve hedeflerin değişmesi anlamına geliyordu; zira daha önce hiç böyle bir uluslararası vizyon benimsenmemişti. İzolasyonist politika anlayışından evrenselci bir yaklaşıma doğru bir dönüş yaşandı. O zamana dek ABD'nin rol kümesi içerisinde yer almayan bu rol anlayışı Wilson tarafından geliştirilerek ileri sürülmüş olup, onun halefleri tarafından da benimsenerek ABD'nin büyük stratejilerinden biri haline gelmiştir. Wilson ileri sürdüğü bu orjinal rol anlayışıyla Amerikan siyasi tarihini ve düşüncesini derinden etkilemiştir. Aynı şekilde Ruhullah Humeyni de İran için özgün bir rol hayal ederek, temsil ettiği devlet mekanizmasının uluslararası alanda "devrimci enternasyonalist" ulusal rol anlayışını, diğer bir ifadeyle "ideal bir dünya düzeni/İslam

düzeni müteahhiti" rolünü canlandırması gerektiğine karar vermiştir. Bu rol anlayışı da barındırdığı taahhütler, fikirler ve kararlar itibarıyla bir bütün olarak özgün olup, o zamana dek başka siyasi aktörler tarafından canlandırılmamıştır. Wilson gibi Humeyni de inşa ettiği ve haleflerine bir miras olarak bıraktığı rol anlayışıyla İran siyasi tarihi ve düşüncesinde derin izler bırakmıştır. Bireysel siyasi aktörler olarak Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni'nin temsil ettikleri devlet mekanizmalarının dış politika rol tercihleri üzerindeki nüfuzları, liderlerin dış politika rol seçim sürecini şekillendirebilme kapasitesini ve bu husustaki kritik önemini göstermektedir. Liderler devletlerinin dış politika rol seçim sürecini şekillendirebilme ve kendi tercihlerini güvence altına alabilme becerilerinin yanı sıra, özgün roller inşa edebilme kapasitesine de sahiptirler.

Woodrow Wilson'ın liberal enternasyonalist ve Ruhullah Humeyni'nin devrimci enternasyonalist rol anlayışları ile birlikte liderlik profilleri arasında da birçok benzerlik bulunmaktadır. Karşılaştırmalı analiz yapmak bu çalışmanın bir gayesi olmasa da ilgili benzerlik ve farklılıklara değinilmesi çalışmanın heyecan verici yönlerinden birini teşkil etmektedir. Her iki lider de dindar, idealist, yenilikçi, kararlı, pes etmeyen ve direnç gösteren benzer kişilik yapılarına sahiptir. Dini bir atmosferde yetişmiş ve aileleri tarafından dini eğitime yönlendirilmişlerdir. Hem akli hem nakli ilimler noktasında eğitim almışlardır. Ebeveynleri ve eşleri dini otoriteye sahip çevrelere mensuptur; Wilson'ın babası Presbiteryen bir rahip iken, Humeyni'nin babası bir müçtehit idi. Anneleri ve eşleri de kendi çevrelerinde saygın din adamlarının kızlarıydılar. Eylemleri ve politikaları bağlı oldukları dini ekoller tarafından bilgilendirilerek şekillendirilmiştir. Takip ettikleri dini ekolleri ideal ve en yüksek ahlaki değere sahip din anlayışları olarak görmüşlerdir. Her iki lider de yazarlık ve hatiplik yeteneğine sahiptir; dini ve siyasi çevrelerde pek çok vaaz vermiş ve birçok yazı kaleme almışlardır. Ancak Wilson'ın yazdığı metinler daha çok akademik bir içeriğe sahip iken, Humeyni'nin metinlerinin slogan düzeyinde kaldığı söylenebilir.

Dinin insan yaşamının her alanını kuşatması ve rehberlik etmesi gerektiği fikrini paylaşmışlardır. Humeyni dinin siyasi alanda varlık göstermesinin zaruretiye vurgu yaparken, Wilson daha çok dinin sosyal alandaki varlığının önemi üzerinde durmuştur. Dünya görüşleri manişist bir niteliğe sahiptir; griliklere yer bırakmayan, siyah-beyaz ahlaki sınırlar barındırmaktadır. Wilson için dünya hayatı iyi ve kötü, aydınlık ve karanlık, Mesih ile Şeytan, Tanrı'nın seçilmiş halkı ile Şeytan'ın ordularının savaşını ifade ederken, Humeyni için, ezenler ve ezilenlerin (*müstekbirler* ve *mustazaflar*),

zalimler ve mazlumların mücadelesi anlamına geliyordu; İmam Mehdi gelecek ve dünyada süregelen bu adaletsizliği sona erdirerek adaleti tesis edecekti. Bu zıtlıkların mücadelesinde Humeyni kendisini Gaib İmam'ın dünyadaki meşru temsilcisi, adil bir fakih olarak hayal ederken; Wilson kendisini kutsal bir görev yüklenen Hristiyan bir asker olarak hayal ediyordu. Bu anlamda her iki lider de bir kurtarıcı rolü üstlenmişti. Wilson ve Humeyni neden böyle bir kurtarıcılık misyonu hayal etmiş ve ileri sürmüştü? Soruya verilebilecek cevap merak uyandırmaktadır. İleri sürdükleri enternasyonalist projelerde benimsedikleri kurtarıcı rolünün motivasyonlarının -özellikle psikolojik ve sosyolojik motivasyonlarının- araştırılması, liderlerin belirli rolleri neden hayal ettikleri ve bir takım rolleri diğerlerine tercih ettikleri noktasında bir fikir sunabilir.

Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni'nin enternasyonalist ulusal rol anlayışlarının incelenmesi, rol teorisinin kavramsal çerçevesinin genişletilmesine yönelik birçok fayda barındırmaktadır. Wilson ve Humeyni'nin ileri sürdükleri dış politika doktrinleri ilgili liderlerin kendi devletleri için uygun gördükleri belirli taahhütler, kararlar, kurallar ve eylemleri içermekte olup ulusal rol anlayışlarını ifade etmektedirler. Dış politika doktrinleri kapsamlı ve geniş bir yelpazeye sahip olabildiğinden birçok rol içerebilmektedirler. Bu çalışmada ilgili doktrinler "üst rol" (*upper-role*), içerdikleri farklı işlevlere sahip roller ise "alt rol" (*sub-role*) olarak kavramsallaştırılmıştır. Bununla birlikte, söz konusu enternasyonalist ulusal rol anlayışları "ideal bir düzen ya da dünya düzeni müteahhiti" rol anlayışı olarak sadeleştirilmiştir. Wilson'ın liberal enternasyonalist rol anlayışı "demokrasinin kalesi", "kurtarıcı", "lider" ve "liberal demokratik değer ve inançların savunucusu" gibi birçok "alt rolü" bünyesinde barındıran bir "üst rol" olma niteliği taşıırken; Humeyni'nin devrimci enternasyonalist rol anlayışı da "devrimin kalesi", "kurtarıcı", "lider" ve "İslami değer ve inançların savunucusu" gibi birçok "alt rol" içeren bir "üst rol" olma özelliği göstermektedir. Humeyni'nin devrimci enternasyonalist rol anlayışı devamlı oynanmakta olan İran'ın "ana rollerinden" biri iken Wilson'ın liberal enternasyonalist rol anlayışı belirli sorun alanlarında veya dönemlerde, belirli liderlerin tercihleriyle bağlantılı olarak oynanan ABD'nin rol kümesindeki geleneksel "yardımcı rollerinden" biridir.

Woodrow Wilson ve Ruhullah Humeyni'nin karar ve eylemlerinden hareketle her iki liderin rol anlayışlarının açık veya örtülü olarak güvenlik, ulusal çıkar, ideolojik ve dini saiklerle beslendiği anlaşılmaktadır. Ahlaki gereklilik ise, onlara göre ilgili doktrinlerin ileri sürülmesindeki teşvik edici unsurlardan biri olmuştur. Dolayısıyla bu rol

anlayışları iddia edildiği gibi sadece dünyaya barışın, iyiliğin ya da adaletin getirilmesi gibi salt emellerle desteklenmemiştir. İlgili rol anlayışları bu anlamda saf bir ideolojik temele sahip değildir.

Farklı dönem ve şartların ürünü olan bu rol anlayışları, doğal olarak farklı dinamikler tarafından şekillendirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği bir dönemde Amerikan başkanlığını yürüten Wilson, ulusal rol anlayışının teşvik edici unsuru olarak dünya barışını ileri sürerken, Humeyni'nin rol anlayışının motivasyonları daha çok ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal ve siyasi adaletsizlikler olmuştur. Wilson dünya barışı için, milliyetçi duygularla beslenen; ABD'nin gerek tarihsel gerekse de ideolojik ve dini saiklerle dünyada eşsiz ve ahlaki açıdan diğerlerinden üstün bir ülke olduğu fikrini ifade eden ve buradan hareketle bir tür Amerikan kızıl elması gibi düşünülebilecek Amerikan istisnacılığı konseptinin güdümünde bir dünya liderliğini ileri sürmüştür. Ancak bu lider rolü "ideal dünya düzeni müteahhiti" üst rol anlayışının alt rollerinden sadece biridir.

Humeyni ise dünyadaki hâkim adaletsizliği sona erdirmek, zalimlere ve müstekbirlere karşı mazlumları ve mustazafları savunmak, dünya müslümanlarını yaşamakta oldukları zulüm, sömürü ve aşağılamadan kurtarmak için beklenen kurtarıcı Gaib İmam'ın tekrar zuhur edip dünyada adaleti sağlayacağı vakte kadar onun dünyadaki meşru temsilciğini üstlenen; bu anlamda en yüksek dini ve dünyevi yönetim yetkisine sahip olan İslam ümmetinin liderliği rolünü hayal etmiştir. Humeyni'nin rol anlayışının başlıca motivasyonlarından biri olarak adaletsizliğe vurgu, bu kavrama sosyal ve dini bir anlam yüklendiğine işaret eder. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra, dini ve dünyevi liderliğin Hulefâ-i Râşidîn'e değil, doğrudan Hz. Ali bin Ebu Talib'e (r.a.) ve onun soyundan gelenlere intikal etmesi gerektiği ve intikal ettiği inancından hareketle adaletsizliğin vuku bulduğunun kabulü, bu kavrama aynı zamanda dini bir anlam yüklendiğini düşündürmektedir. Humeyni'nin inandığı Şii din anlayışının temeli, esasen bu adaletsizlik anlatısına dayanmaktadır. Dolayısıyla Humeyni'nin rol anlayışının esas teşvik edici unsuru, o dönemde ve geçmişte cereyan etmiş; ulusal ve uluslararası sosyal ve siyasi adaletsizlikler ile birlikte dini anlayışının getirmiş olduğu adaletsizlik duygu ve düşüncesidir. Bununla birlikte Wilson'ın liberal enternasyonalist rol anlayışı ile Humeyni'nin devrimci enternasyonalist rol anlayışının hitap ettiği veya arzuladığı kitlelerin kapsamı pratikte farklılık göstermiştir. Çünkü bir süper güç olarak, Wilson'ın temsil ettiği devlet mekanizması, hayal edilen ve ileri sürülen rol anlayışını dünya çapında uygulama kapasitesi ve fırsatlarına sahip iken; Humeyni'nin temsil ettiği devlet

mekanizmasının maddi kaynakları ilgili rol anlayışının dünya çapında canlandırılmasında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Humeyni'nin rol anlayışı, her ne kadar evrensel olarak hayal edilmiş olsa da, "ideal bir dünya düzeni müteahhiti" olmaktan ziyade, "ideal bir düzen ya da İslam düzeni müteahhiti" olmaya işaret etmektedir. Bu çalışmada her iki ifade de kabul görmektedir; evrensel boyutta hayal edildiği için ilgili kavramsallaştırma "ideal bir dünya düzeni müteahhiti" ve maddi kaynakların kapasitesinin yetersizliği nedeniyle sadece "ideal bir düzen müteahhiti" olarak da ifade edilebilir. Nihayetinde ABD için de ilgili enternasyonalist rol anlayışı evrensel olarak hayal edilmiş olsa da, rolün dünya çapında canlandırılmasında başarısız olunmuştur. Her iki ifade de birbirini dışlamamaktadır. Sonuç olarak, "ideal bir dünya düzeni müteahhiti" ya da "ideal bir düzen müteahhiti" bu çalışmanın kabul ettiği ifadelerdir. Bununla birlikte ilgili kavramsallaştırmadaki "ideal" ifadesi, liderlerin kendi bakış açılarını ifade etmektedir; kendilerine göre ideal olan bir düzen konsepti ortaya koymuşlardır.

Humeyni'nin dini ve siyasi projesi de ulusal düzeyde başarılı olmuştur. Bu nedenle Humeyni'nin ideal düzen müteahhitliğinin kapsamı, her ne kadar dünya çapında hayal edilmiş olsa bile, pratikte ulusal düzeyle sınırlı kalmıştır. İnandığı Şii İmamiyye ekolünün takipçileri dünya müslümanlarının %10'undan azını oluştururken; Velayet-i Fakih doktrini noktasında sadece Sünniler değil, diğer Şii ekolleriyle bile fikir ayrılıkları yaşanırken dünya çapında bir ümmet liderliği hayal etmek dikkat çekici noktalardan biridir. Ancak her ne kadar idealist olsa da gerçekçi tarafının ağır bastığı düşünüldüğünden, Humeyni'nin hayal ettiği ümmet liderliğinin dünya müslümanları tarafından kabul göreceğini varsayması veya düşünmesi olası görülmemektedir. Bu, merak uyandıran noktalardan biridir. Humeyni'nin Velayet-i Fakih projesi ona sınırların ötesinde sadık, coşkulu takipçiler kazandırmıştır. Bu da Humeyni'nin davasının düşünsel kaynaklarının başarısını kanıtlamaktadır. İlgili rol anlayışının düşünsel kaynakları maddi kaynaklarından zengindir.

Wilson, Amerikan liderliğinin nüfuzu altında "demokrasi", "serbest ticaret" ve "kolektif güvenlik" gibi bir takım ilke ve kuralların uygulandığı siyasi, sosyal, ekonomik ve ahlaki bir küresel nizam hayal ederken; Humeyni Gaib İmam'ın dini ve dünyevi meşru temsilciğini üstlenen adil fakihin yönetimi altında dünya Müslümanlarının tek bir vücut olarak İslam kanunlarının uygulandığı sosyal, siyasi, ekonomik ve dini bir düzen/İslam düzeni hayal etmiştir. Wilson için liberal demokratik değer sistemlerini dünya çapında teşvik etme ve tehlikelere karşı savunma ile birlikte gerekirse müdahale de bulunma,

liberal enternasyonalist üst rol anlayışının daha çok ahlaki yönünü ve düşünsel kaynaklarını ifade ederken; demokrasinin kalesi ya da demokrasi ihracı rolü ilgili üst rolün daha çok maddi kaynaklarına işaret eder. Humeyni için ise İslam'ı ve İmamiyye Şiiliğini dünyaya yaymak; Şii İmamiyye ekolünün bir yorumuyla İslami değer sistemlerini sınırların ötesinde teşvik etmek ve savunmak, devrimci enternasyonalist üst rol anlayışının daha çok ahlaki yönünü ifade ederken, sınırların ötesinde benzer değer ve inanç sistemlerine sahip devrimci hareketleri maddi ve manevi olarak desteklemeyi ve teşvik etmeyi ifade eden devrimin kalesi veya devrim ihracı (صدور انقلاب) rolü mezkûr üst rolün daha çok maddi kaynaklarına işaret eder. Her iki vakadaki kurtarıcı rolünün ise, dini ve milli duygularla beslendiği düşünülmektedir. Wilson için, Tanrı'nın seçilmiş halkı olarak dünyaya barışı getirme ve insanları şeytanın ordularının zulmünden kurtarmakla özdeşleştirilen otoriter rejimlerin yönetimi altında ezilen insanları kurtarma misyonu, milliyetçi ve dini bir gündeme işaret etmektedir. Ancak bu rol aynı zamanda bir kibir anlayışını da ima etmektedir. Kendisini diğerlerinden maddi ve manevi anlamda üstün gören bu yaklaşımın nazar-ı dikkati kendine celbeden noktası, ahlaki üstünlük iddiası ve inancıdır. Kendi yönetimi altında federal işgücünün siyah ve beyaz Amerikalılar arasında yeniden ayrıştırılması; ırksal adaletsizlikleri devam ettirmesi, iç ve dış politikadaki cesur ve idealist yaklaşımını bu adaletsizlikleri sona erdirmede aynı şekilde göstermemesi; I. Dünya Savaşı sırasında 1917 Casusluk Yasası (*The Espionage Act*) ve 1918 İsyan Yasası (*The Sedition Act*) ile hükümete ve askere alınmaya yönelik eleştirileri yasadışı hale getirerek, kendi savunduğu ideallerin aksine, sivil özgürlükleri kısıtlaması; 1915'te D.W. Griffith'in Ku Klux Klan'ı yücelten ve Siyahlara yönelik ırkçı tasvirler içeren "*The Birth of a Nation*" filminin Beyaz Saray'daki gösterimine ev sahipliği yapma kararı; liberal demokratik değerleri teşvik etme ve savunma argümanı ile Meksika, Dominik Cumhuriyeti ve Haiti de dahil olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesini işgal etmesi, iç işlerine karışması ve onlar üzerinde ekonomik bir otorite kurması; Latin Amerika ülkelerine olan bu müdahaleci eylemlerini bir tür "demokrasi misyonerliği" çerçevesinde gerekçelendirmesi; 1917'deki Balfour Deklarasyonu'na verdiği destekle Siyonist hedeflerin ilerletilmesinde, bu hedeflere uluslararası alanda meşruiyet ve tanınırlık kazandırılmasında kritik bir rol oynaması Woodrow Wilson'ın ahlaki üstünlük iddiasıyla ve onun ahlaki gereklilik argümanı ile çelişmektedir. Bununla birlikte, demokrasi için güvenli bir dünyanın ABD için de güvenli bir dünya anlamına geldiği düşüncesi, ilgili uluslararası vizyonun güvenlik kaygısına işaret etmektedir. Amerikan başkanlığı koltuğuna oturmadan önce Princeton Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapmış olan

Wilson'ın isminin, Princeton Üniversitesi Mütevelli Heyeti tarafından 2020 yılında Princeton Üniversitesi'ndeki kendi ismini taşıyan "Woodrow Wilson Kamu ve Uluslararası İlişkiler Okulu" (*Woodrow Wilson School of Public and International Affairs*) lisansüstü programından "ırkçı düşünceleri ve politikaları" nedeniyle kaldırılmasının da Amerikan kamuoyu ve entelektüellerinin onun hakkındaki yaygın görüşünü ifade ettiği söylenebilir. Hâsılı, Tanrı'nın seçilmiş halkının ordusunun komutanı ve kurtarıcısı olma hayali ve motivasyonu Woodrow Wilson'ın liberal enternasyonalist, diğer bir ifadeyle "ideal bir dünya düzeni müteahhiti" rol anlayışı, onun savunduğu ideallerle çelişen politikalara imza atmasından dolayı, literatürde tartışılan konulardan biri olmaya devam etmektedir.

Hem Wilson hem de Humeyni, demokrasinin kalesi/devrimin kalesi alt rollerindeki ihraç politikalarında, otoriter/despot rejimlerin yönetimi altında ezilen insanları/Müslümanları kurtarma misyonuna işaret etmesi, ayrıca dikkat çekici noktalardan biridir. Wilson ilgili rejim türlerinin yönetimi altında ezilen tüm insanların kurtarılması misyonuna vurgu yaparken, Humeyni, özellikle bulunduğu coğrafyadaki bahsedilen rejim türlerinin yönetimi altında ezildiği ifade edilen Müslümanların kurtarılması misyonuna vurgu yapmıştır.

Humeyni'nin rol anlayışının arka planında ise milliyetçi bir gündem, özellikle Velayet-i Fakih doktrinine yönelik açıklamalardan -İslami birliğe dair- yola çıkarak konu ele alınırsa, bulunmadığı düşünülebilir. Ancak inşa ettiği orjinal liderlik rolü -Gaib İmam'ın dünyadaki meşru temsilcisi olarak adil fakihin dini ve dünyevi otoritesi altında siyasi bir nizam kurma hayali; Müslüman dünyanın liderliğine talip olma- bu gündemi taşıdığını düşündürmektedir. Humeyni'nin tüm kötülüklerin başı misali düşmanlığını ilan ettiği ABD'den gizlice silah satın aldığı 1986 İran-Kontra skandalı da Humeyni tarafından ABD'ye yönelik ortaya konan sert muhalefetin samimiyetine gölge düşürmektedir. İran-Irak Savaşı sırasında ABD'den silah satın alınması, hangi sebeplerle olursa olsun -pragmatist bir yaklaşım ya da savaştan dolayı varoluşsal bir tehdit hissedildiğinden ilgili davranışın bir tür mücbir sebep olarak görülmesi- Humeyni'nin iddia ettiği ideolojik saflığa uymamaktadır. Bununla birlikte devrim sonrası binlerce siyasi muhalifin hapse atılması, sürgün edilmesi ve yüzlercesinin idam edilmesi; başörtüsü zorunluluğu gibi katı kıyafet kurallarının getirilmesi ve devrimci İslam ideolojisinin diğer Müslüman ülkelere ihraç edilme çalışmaları kapsamında ilgili

Ülkelerin iç ilerine karıılması ve toplumlara devrim çağrısında bulunulması gibi birçok nokta literatürde Humeyni'ye yöneltilen başlıca eletirilerdendir.

Humeyni, sömürgeci emellerin gerçekleştirilebilmesi için İslam'ın yok edilmeye çalışıldığını, çünkü Batı'nın maddi menfaatlerinin önündeki tek engelin İslam olduğunu; Müslümanların güçlü olması gerektiği ve bunun için de İslam düşmanlarına karşı siyasi bir nizamın kurulmasının zaruri olduğunu; Siyonizm, Kapitalizm ve Komünizm gibi İslami olmayan veya İslama düşman olan her düzenin yıkılması için çalışılması gerektiğini; İslam'ı yok etmeye çalışanlara karşı devrim ihracının dini bir tebliğ görevi gördüğünü; Batı'nın İslami olmayan ve yozlatırıcı değer ve inanç sistemlerine karşı devrim ihracının aynı zamanda bir maneviyat ihracı anlamına geldiğini düşünürken; Wilson da Humeyni gibi olaylara eskatolojik, ahlaki ve manieist bir pencereden bakar. İlgili enternasyonalist rol anlayışlarının temeli zahirde sosyal ve siyasi görünürken; iyznde dini ve ahlaki bir anlatı bulunmaktadır.

Woodrow Wilson'ın liberal enternasyonalist ve Ruhullah Humeyni'nin devrimci enternasyonalist dış politika rol anlayışları, bireysel karar vericiler olarak liderlerin temsil ettikleri devlet mekanizmalarının dış politika rol seçim sürecini ekillendirebilme; mevcut rolleri sürdürme, ilgili devlet mekizmalarının rol kümesinde yer alan mevcut rolleri yeniden yorumlayarak uygulanış biçimlerini değiştirme, rol kümesinden yeni roller seçme veya orijinal roller inşa etme kapasite ve fırsatlarına sahip olduklarını gösteren ve liderlerin dış politika rol tercihleri üzerindeki kritik önemini kanıtlayan örnek vakalardır. Rol teorisinde bireysel analiz düzeyine daha fazla odaklanılarak liderlerin rol tercihleri üzerindeki etkilerinin daha fazla araştırılması, uluslararası alanda devletlerin oynadıkları rollerin iyznn ve arka planındaki motivasyonlarının anlaşılması noktasında fayda sağlayacaktır. Bu rollere yönelik daha detaylı bir inceleme, dış politikada ilgili devletlerin kimliğine, çıkarlarına ve davranışlarına yönelik daha fazla bilgi sağlar; uzun vadeli dış politika geleneklerine ve ilkelerine işaret edebilir. Rollerin i gündemi hususunda daha iyi bir kavrayış geliştirilebilmesi için odağın siyasi karar vericiler olarak liderlere yönlendirilmesi gerekmektedir. Liderler, rollerin i dünyasının kilit aktörleridir.

KAYNAKÇA

- Aartsen, Marja, ve Thomas Hansen. "Social Participation in the Second Half of Life". *Reference Module in Biomedical Sciences*. Elsevier, 2019.
- Abrahamian, Ervand. *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic*. Berkeley: University of California Press, 1993.
- Abrahamian, Ervand. "Structural Causes of the Iranian Revolution". *MERIP Reports*, sy.87 (1980): 21-26.
- Abrahamsen, Rita., Louise Riis Andersen, ve Ole Jacob Sending. "Introduction: Making Liberal Internationalism Great Again?." *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis* 74, sy.1 (2019): 5-14.
- Adigbuo, Richard. "Beyond IR Theories: The Case for National Role Conceptions." *Politikon* 34, sy.1 (2007): 83–97.
- Aggestam, Lisbeth. "Role Theory and European Foreign Policy." *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis*. London: Routledge, 2006.
- Alden, Chris., ve Amnon Aran, "Foreign Policy Analysis: An Overview", *Foreign Policy Analysis: New Approaches*. London ; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2017.
- Alderman, Edwin. "Woodrow Wilson: Memorial Address Delivered Before a Joint Session of the Two Houses of Congress, 15 Aralık 1924, in Honor of Woodrow Wilson Late President of the United States. Washington, DC: Government Printing Office, 1924. Cary T. Grayson Papers, *Woodrow Wilson Presidential Library*. Staunton, Virginia.
- Algar, Hamid. *Roots of the Islamic Revolution in Iran: Four Lectures*. NY: Islamic Publications International, 2001.
- Amanat, Abbas. *Iran: A Modern History*. New Haven, CT: Yale University Press, 2017.
- Ambrosius, Lloyd E. "Democracy, Peace, and World Order." *Reconsidering Woodrow Wilson*, ed. John Milton Cooper. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 2008.
- Ambrosius, Lloyd E. *Wilsonianism: Woodrow Wilson and His Legacy in American Foreign Relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- Ambrosius, Lloyd E. *Woodrow Wilson and the Treaty Fight in Perspective*. New York: Cambridge University Press, 1987.

- Anthony Giddens, *Sociology*. Polity Press, 2006 (1989).
- Arshin Adib-Moghaddam, *A Critical Introduction to Khomeini*. Cambridge University Press, 2014.
- Ateş, Davut. “Uluslararası Sistem.” *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı, İstanbul: Küre, 2021.
- Aya, Rod. “Theories of Revolution Reconsidered: Contrasting Models of Collective Violence.” *Theory and Society* 8, sy.1 (1979).
- Bâbâyî, Rızâ. *İmam Humeyni ez Velâdet ta Velâyet* (Kısmet-i Âhir).” *Mürebbiyan*, sy 25 (1386).
- Babík, Milan. *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology*. Waco, Tex: Baylor University Press, 2020.
- Baker, Ray Stannard. *Woodrow Wilson: Life and Letters*. Garden City, New York: Doubleday, 1927-1939.
- Baykurt, Burcu., ve Victoria De Gracia, *Soft-power Internationalism: Competing for Cultural Influence in the 21st-century Global Order*. New York: Columbia University Press, 2021.
- Beissinger, Mark R. “Structure and Example in Modular Political Phenomena: The Diffusion of Bulldozer/Rose/Orange/Tulip Revolutions.” *Perspectives on Politics* 5, sy.2 (2007).
- Benbow, Mark. *Leading Them to the Promised Land: Woodrow Wilson, Covenant Theology, and the Mexican Revolution, 1913-1915*. Kent, OH: Kent State University Press, 2010.
- Berg, Andrew Scott. *Wilson*. New York: Putnam, 2013.
- Beasley, Ryan., ve Juliet Kaarbo. “Casting for a Sovereign Role: Socialising an Aspirant State in the Scottish Independence Referendum.” *European Journal of International Relations* 24, sy.1 (2017).
- Bellamy, Richard. “The Rule of Law.” *Political Concepts*. Manchester University Press, 2003.
- Biçen, Gürkan. *Âyetullah Humeynî’nin Düşünce ve Pratiğinde Velâyet-i Fakîh*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2024.
- Biçen, Gürkan., ve Muammer İskenderoğlu. “On İki İmam Şiîliği’nde Veliyy-i Fakîh’in Adâlet Sıfatı.” *İran Çalışmaları Dergisi* 6, sy.1 (30 Haziran 2022).
- Biddle, Bruce J. “Recent Developments in Role Theory.” *Annual Review of Sociology* 12, sy 1 (1986).

- Biddle, Bruce J. *Role Theory: Expectations, Identities, and Behaviors*. New York: Academic Press, 1979.
- Borghini, Andrea. "Rationalism in Philosophy." ThoughtCo. Erişim Tarihi 28 Mart 2024.
<https://www.thoughtco.com/what-is-rationalism-in-philosophy-2670589>.
- Breuning, Marijke. "Role Theory." *Routledge Handbook of Foreign Policy Analysis Methods*, ed. Patrick A. Mello, ve Falk Ostermann. New York: Routledge, 2023.
- Breuning, Marijke. "Role Theory Research in International Relations: State of the Art and Blind Spots." *Role Theory in International Relations*, ed. Sebastian Harnisch, Cornelia Frank, ve Hanns W Maull. Routledge, 2011.
- Breuning, Marijke. *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*. New York: Palgrave Macmillan US, 2007.
- Breuning, Marijke. "Investigating Leaders: Integrating the Study of Individuals in Foreign Policy Analysis and International Relations." *Teoria Polityki* 6 (2022): 81-99.
- Breuning, Marijke. "Role Theory in Politics and International Relations." *The Oxford Handbook of Behavioral Political Science*, ed. Alex Mintz ve Lesley G. Terris. Oxford University Press, 2019.
- Brinton, Crane. *The Anatomy of Revolution*. Harper & Row, 1965.
- Brummer, Klaus., ve Cameron G. Thies, "The Contested Selection of National Role Conceptions." *Foreign Policy Analysis* 11, sy 3 (2015).
- Bull, Hedley. "The Great Powers and International Order." *The Anarchical Society*. London: Macmillan Education UK, 1977.
- Bullock, Alan., ve Oliver Stallybras. *The Fontana Dictionary of Modern Thought*. Fontana/Collins, 1977.
- Burnidge, Cara Lea. *A Peaceful Conquest: Woodrow Wilson, Religion, and the New World Order*. Chicago: The University of Chicago Press, 2016.
- Burley, Anne-Marie. "Law among Liberal States: Liberal Internationalism and the Act of State Doctrine." *Columbia Law Review* 92, sy.8 (1992).
- Busby, Joshua W., ve Jonathan Monten. "Without Heirs? Assessing the Decline of Establishment Internationalism in U.S. Foreign Policy." *Perspectives on Politics* 6, sy.3 (2008): 451-72.
- Calvert, Peter. "Revolution in the Ancient World." *Revolution: Key Concepts in Political Science*. London: Macmillan, 1970.

- Cambridge Dictionary. "Client State." Erişim Tarihi 26 Ocak 2023, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/client-state>.
- Cambridge Dictionary. "Live and let live." Erişim Tarihi 28 Mart 2024. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/live-and-let-live>.
- Cambridge Dictionary. "Self-righteousness." Erişim Tarihi 18 Haziran 2024. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/self-righteousness>.
- Cantir, Cristian, ve Juliet Kaarbo. "Contested Roles and Domestic Politics: Reflections on Role Theory in Foreign Policy Analysis and IR Theory." *Foreign Policy Analysis* 8, sy. 1 (2012): 5–24.
- Cantir, Cristian., ve Juliet Kaarbo. ed. *Domestic Role Contestation, Foreign Policy, and International Relations*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016.
- Carlsnaes, Walter. "The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis", *International Studies Quarterly* 36, sy.3 (1992).
- Christianity. "What Are the Five Points of Calvinism?." Erişim Tarihi 16 Haziran 2024. <https://www.christianity.com/wiki/christian-terms/what-are-the-five-points-of-calvinism.html>.
- CNN. "Trump says he would encourage Russia to 'do whatever the hell they want' to any NATO country that doesn't pay enough." Erişim Tarihi 14 Aralık 2024. <https://edition.cnn.com/2024/02/10/politics/trump-russia-nato/index.html>.
- Colas, Alejandro. "Putting Cosmopolitanism into Practice: The Case of Socialist Internationalism." *Millennium-Journal of International Studies* 23, sy. 3 (1994).
- Cooper, John Milton. *Woodrow Wilson: A Biography*. New York: Alfred A. Knopf, 2009.
- Cox, Michael., ve Doug Stokes. "US Foreign Policy." *Oxford University Press*, 2012.
- Cuhadar, Esra., Juliet Kaarbo, Baris Kesgin, ve Binnur Ozkececi-Taner. "Personality or Role? Comparisons of Turkish Leaders Across Different Institutional Positions." *Political Psychology* 38, sy.1 (2017).
- Dabashi, Hamid. *Iran*. New York: Palgrave Macmillan US, 2016.
- Defense News. "Trump says US backs NATO '100%,' after report he discussed withdrawal." Erişim tarihi 15 Şubat 2024. <https://www.defensenews.com/congress/2019/01/17/trump-says-us-backs-nato-100-after-report-he-discussed-withdrawal/>.
- Dehaghi, Ali Asghar Amini. "Ali Shariati's Use of Traditional Media and the Historical Memory for Promoting Islamic Revolution in Iran." *Asian Social Science* 12, sy.4 (19 Mart 2016).

- Deudney, Daniel., ve G. John Ikenberry. "The Nature and Sources of Liberal International Order." *Review of International Studies* 25, sy.2 (1999).
- Deudney, Daniel., ve G. John Ikenberry. "Misplaced Restraint: The Quincy Coalition Versus Liberal Internationalism". *Survival* 63, sy.4 (2021): 7-32.
- Doyle, Michael W. "Liberalism and World Politics." *American Political Science Review* 80, sy 4 (1986): 1151-69.
- Dueck, Colin. "Hegemony on the Cheap: Liberal Internationalism from Wilson to Bush." *World Policy Journal* 20, sy.4 (2003).
- Dunne, Tim., ve Matt McDonald. "The Politics of Liberal Internationalism." *International Politics* 50, sy.1 (2013): 1-17.
- Encyclopedia of Sociology. "Role Theory." Erişim Tarihi 28 Aralık 2023, <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/role-theory>.
- Encyclopedia Britannica. "Calvinism Summary." Erişim Tarihi 16 Haziran 2024. <https://www.britannica.com/summary/Calvinism>.
- Encyclopedia Britannica. "Calvinism." Erişim Tarihi 16 Haziran 2024. <https://www.britannica.com/topic/Calvinism>.
- Encyclopedia Britannica. "Covenant Theology." Erişim Tarihi 21 Haziran 2024. <https://www.britannica.com/topic/covenant-theology>.
- Encyclopedia Britannica. "Covenanter." Erişim Tarihi 18 Haziran 2024. <https://www.britannica.com/topic/Covenanters>.
- Encyclopedia Britannica. "Equal Opportunity." Erişim Tarihi 28 Mart 2024. <https://www.britannica.com/topic/equal-opportunity>.
- Encyclopedia Britannica. "George Herbert Mead." Erişim Tarihi 26 Ocak 2024, <https://www.britannica.com/biography/George-Herbert-Mead>.
- Encyclopedia of Sociology. "Role Theory." Erişim Tarihi 27 Mayıs 2024. <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/role-theory>.
- Encyclopedia Britannica. "Liberalism." Erişim Tarihi 21 Nisan 2024. <https://www.britannica.com/topic/liberalism>.
- Encyclopedia Britannica. "Woodrow Wilson." Erişim Tarihi 16 Haziran 2024. <https://www.britannica.com/biography/Woodrow-Wilson>.

- Encyclopedia. "Liberal Democracy." Erişim Tarihi 28 Mart 2024.
<https://www.encyclopedia.com/international/legal-and-political-magazines/liberal-democracy>.
- Fairchild, Henry Pratt. *Dictionary of Sociology and Related Sciences*. Littlefield, Adams, 1966.
- Falk, Richard A. "Beyond Internationalism." *Foreign Policy*, sy.24 (1976).
- Franceschet, Antonio. "The Ethical Foundations of Liberal Internationalism." *International Journal* 54, sy.3 (1999).
- Freud, Sigmund., ve William C. Bullitt. *Thomas Woodrow Wilson: Twenty-Eighth President of the United States: A Psychological Study*. Boston, Houghton Mifflin Company, 1967.
- Goldstone, Jack A. "Toward a Fourth Generation of Revolutionary Theory." *Annual Review of Political Science* 4, sy.1 (2001)
- Goldstone, Jack A. *Revolutions: A Very Short Introduction*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2014.
- Grinin, Leonid., Anton Grinin ve Andrey Korotayev. "20th Century Revolutions: Characteristics, Types, and Waves." *Humanities and Social Sciences Communications* 9, sy.124 (2022).
- Gurr, Ted Robert. *Why Men Rebel*. Routledge, 2015 (1970).
- Goldstein, Judith., ve Robert O. Keohane. "Ideas and Foreign Policy: An Analytical Framework." *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*. Cornell University Press, 1993.
- Goldstone, Jack A., Leonid Grinin, ve Andrey Korotayev. "The Phenomenon and Theories of Revolutions." *Handbook of Revolutions in the 21st Century*, ed. Jack A. Goldstone, Leonid Grinin, ve Andrey Korotayev (2022).
- Grayson, Cary T. *Woodrow Wilson: An Intimate Memoir*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1960.
- Hudson, Valerie M., ve Benjamin S. Day, "Introduction: The Situation and Evolution of Foreign Policy Analysis: A Road Map." *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Rowman & Littlefield, 2020.
- Huntington, Samuel P. *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press, 1968.

- Hafner-Burton, Emilie M., Stephan Haggard, David A. Lake, ve David G. Victor. "The Behavioral Revolution and International Relations." *International Organization* 71, sy.S1 (2017).
- Halliday, Fred. "Three Concepts of Internationalism." *International Affairs* 64, sy.2 (1988).
- Halliday, Fred. *Revolution and World Politics*. London: Macmillan Education UK, 1999.
- Harnisch, Sebastian. "Role theory: Operationalization of Key Concepts." *Role Theory in International Relations*. Routledge, 2011.
- Harnisch, Sebastian., Cornelia Frank, ve Hanns W Maull. *Role Theory in International Relations*. Routledge, 2011.
- Hermann, Charles F., Charles W. Kegley, ve James N. Rosenau. *New Directions in the Study of Foreign Policy*. London: Harper Collins Academic, 1991.
- Herz, John H. "Idealist Internationalism and the Security Dilemma." *World Politics* 2, sy.2 (1950): 157-80.
- Heywood, Andrew. *Siyasî İdeolojiler*, çev. Levent Köker. Ankara: Felix Kitap, 2021.
- History of Western Civilization II. "Rationalism." Erişim Tarihi 28 Mart 2024. <https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/rationalism/>.
- Hoffmann, Stanley. "The Crisis of Liberal Internationalism." *Foreign Policy*, sy.98 (1995).
- Hogg, Michael A. "Subjective Uncertainty Reduction through Self-categorization: A Motivational Theory of Social Identity Processes." *European Review of Social Psychology* 11 sy.1 (2000): 223–255.
- Hollis, Martin., ve Steve Smith, "Roles and Reasons in Foreign Policy Decision Making." *British Journal of Political Science* 16, sy.3 (1986).
- Holsti, Kalevi J. "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy." *International Studies Quarterly* 14, sy.3 (1970): 233-309.
- Hook, Steven W., ve John Spanier. *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*. çev. Özge Zihnioğlu. İstanbul: İnkılâp, 2021.
- Hudson, Valerie M. "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations." *Foreign Policy Analysis* 1, sy.1 (2005).
- Hudson, Valerie M., ve Benjamin S. Day. *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Rowman & Littlefield, 2020.
- Humeyni. *Konuşmalar*. İstanbul: Objektif Yayınları, 1991.

- Humeyni, *İslam'da Devlet (Velayet-i Fakih)*, çev. Ahmed Hüseyinoğlu. İstanbul: Ehl-i Beyt Yayıncılık, 2021.
- Ikenberry, John G. *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order*. New Haven: Yale University Press, 2020.
- Ikenberry, G. John. "Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order." *Perspectives on Politics* 7, sy.1 (2009): 71-87.
- Imam Khomeini. "Maksud-i İmâm Humeyni ez Sudur-i İnkılab Çé Bud?." Erişim Tarihi 30 Ağustos 2024. <http://www.imam-khomeini.ir/fa/n25530/>.
- Imam Khomeini. "Sudur-i İnkılab ez Didgâh-ı İmâm Humeyni." Erişim Tarihi 30 Ağustos 2024. http://www.imam-khomeini.ir/fa/c78_2887/.
- Jahn, Beate. "Liberal Internationalism: Historical Trajectory and Current Prospects." *International Affairs* 94, sy.1 (2018).
- Jahn, Beate. *Liberal Internationalism: Theory, History, Practice*. London: Palgrave Macmillan UK, 2013.
- James Georgas, "Family and Culture", *Encyclopedia of Applied Psychology*. Elsevier, 2004. Erişim Tarihi 28 Aralık 2023. <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/role-theory>.
- Jenkins, J. Craig. "Why do Peasants Rebel? Structural and Historical Theories of Modern Peasant Rebellions." *American Journal of Sociology* 88, sy.3 (1982).
- Johnson, Chalmers. *Revolutionary Change*. Stanford University Press, 1982 (1968).
- Johnstone, Andrew. "Isolationism and Internationalism in American Foreign Relations". *Journal of Transatlantic Studies* 9, sy.1 (Mart 2011): 7-20.
- Kamrava, Mehran. *Iran's Intellectual Revolution*. Leiden: Cambridge University Press, 2008.
- Katouzian, Homa. *The Persians: Ancient, Medieval and Modern Iran*. New Haven, London: Yale University Press, 2010.
- Keddie, Nikki R., Yann Richard, ve Nikki R. Keddie. *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. Yale University Press, 2006.
- Keynes, John Maynard. *The Economic Consequences of the Peace*. New York: Harcourt, Brace & Howe, 1920.
- Kissinger, Henry. *Nuclear Weapons and Foreign Policy*. New York: Harper and Brothers, 1957.
- Kissinger, Henry. *World Order*. New York: Penguin, 2014.

- Kupchan, Charles A., ve Peter L. Trubowitz. "The Illusion of Liberal Internationalism's Revival". *International Security* 35, sy.1 (2010): 95-109.
- Lawson, George. *Anatomies of Revolution*. Cambridge University Press, 2019.
- Linton, Ralph. *The Study of Man*. New York: D. Appleton-Century Company, 1936.
- Lenin, Vladimir. "Odvoevlastii." *Pravda*, sy.28 (1917).
- Levin, Norman Gordon. *Woodrow Wilson and World Politics: America's Response to War and Revolution*. London: Oxford University Press, 1980.
- Ligonier. "TULIP and Reformed Theology: Unconditional Election." Erişim Tarihi 16 Haziran 2024. <https://www.ligonier.org/learn/articles/tulip-and-reformed-theology-unconditional-election>.
- Link, Arthur S. "Woodrow Wilson: The American as Southerner." *The Journal of Southern History* 36, sy. 1 (1970).
- Link, Arthur S. *The Higher Realism of Woodrow Wilson, and Other Essays*. Nashville: Vanderbilt University Press, 1971.
- Link, Arthur S. *Woodrow Wilson and the Progressive Era*. Harper Torch, 1963.
- Literary Hub. "The President and the Psychoanalyst: What Sigmund Freud Saw in Woodrow Wilson." Erişim Tarihi 17 Haziran 2024. <https://lithub.com/the-president-and-the-psychoanalyst-what-sigmund-freud-saw-in-woodrow-wilson/>.
- Love, Dane. *Scottish Covenanter Stories: Tales from the Killing Times*. Glasgow, Neil Wilson Publishing, 2000.
- Lynch, Cecelia. "The Promise and Problems of Internationalism." *Global Governance* 5, sy.1 (1999).
- Müller, Harald. "Habermas meets role theory: communicative action as role playing?." *Role Theory in International Relations*. Routledge, 2011.
- Marx, Karl. 1844 *Manuscripts*. 2000 (1844). <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/08/07.htm#n1>.
- Marx, Karl. *The Class Struggle in France*. London: Electric Book Co., 2001 (1850).
- Marx, Karl., ve Friedrich Engels. *Communist Manifesto*. In Plain and Simple English, 2012 (1848).
- Marx, Karl., ve Friedrich Engels. *The German Ideology*. Prometheus Books, 1998 (1845).
- Matthews, Elizabeth G., ve Rhonda L. Callaway. *International Relations Theory: A Primer*. Oxford University Press, 2019.

- Mayer, Arno. *Politics and Diplomacy of Peacemaking: Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918-1919*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1968.
- McAdoo, Eleanor Wilson., ve Margaret Y. Gaffey. *The Woodrow Wilsons*. New York: The Macmillan Company, 1937.
- Mead, George Herbert. *Mind, Self and Society*. Chicago: University of Chicago Press, 1934.
- Mearsheimer, John J. "The Case for Restraint." Yale University. Erişim Tarihi 28 Mart 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=TsonzzAW3Mk>.
- Meclis-i Şûray-i İslamî. "Kanun-i Esasi Cumhur-i İslam-i İran." Erişim Tarihi 30 Ağustos 2024. https://rc.majlis.ir/fa/content/iran_constitution.
- Mello, Patrick A., ve Falk Ostermann, ed. *Routledge Handbook of Foreign Policy Analysis Methods*. New York: Routledge, 2023.
- Merriam-Webster Dictionary. "Particularism." Erişim Tarihi 28 Mart 2024. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/particularism>.
- Mintz, Alex. "Behavioral IR as a Subfield of International Relations." *International Studies Review* 9, sy.1 (2007): 157–72.
- Moin, Baqer. *Son Devrimci Ayetullah Humeyni*, çev. Osman Cem Önertoy. Ankara: Elips Kitap, 2005.
- Morgenthau, Hans. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1962 [1948].
- Morin, Jean-Frédéric., ve Jonathan Paquin. *Foreign Policy Analysis: A Toolbox*. Cham: Springer International Publishing, 2018.
- Mulder, John M. "Wilson the Preacher: The 1905 Baccalaureate Sermon." *Journal of Presbyterian History* 51, sy.3 (1973).
- Mulder, John M. *Woodrow Wilson: The Years of Preparation*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1978.
- Müller, Harald. "Habermas meets role theory: communicative action as role playing?." *Role Theory in International Relations*. Routledge, 2011.
- NC History Center. "Woodrow Wilson at Davidson College." Erişim Tarihi 20 Haziran 2024. <https://nccivilwarcenter.org/woodrow-wilson-at-davidson-college/>.
- Neack, Laura. *Studying Foreign Policy Comparatively: Cases and Analysis*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2019.

- New York Times. "Trump Discussed Pulling U.S. From NATO, Aides Say Amid New Concerns Over Russia." Erişim Tarihi 14 Şubat 2024. <https://www.nytimes.com/2019/01/14/us/politics/nato-president-trump.html>.
- Neumann, Sigmund. "The International Civil War." *World Politics* 1, sy.3 (1949).
- New York Times. "Clinton's Foreign Policy: Top Adviser Speaks Up." Erişim Tarihi 17 Nisan 2024. <https://www.nytimes.com/1993/10/31/world/clinton-s-foreign-policy-top-adviser-speaks-up.html>.
- Nunan, Timothy. "Neither East Nor West, Neither Liberal Nor Illiberal? Iranian Islamist Internationalism in the 1980s." *Journal of World History* 31, sy.1 (2020): 43-77.
- Ogburn, William F., ve Meyer Francis Nimkoff. *A Handbook of Sociology*. Routledge & K. Paul, 1958.
- O'Sullivan, John L. "Annexation." *Democratic Review* 17 (1845).
- Ostovar, Afshon. *Vanguard of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Page, Benjamin I., ve Jason Barabas. "Foreign Policy Gaps Between Citizens and Leaders." *International Studies Quarterly* 44, sy.3 (2000).
- Park, Robert E. "Human Nature and Collective Behavior." *American Journal of Sociology* 32, sy.5 (1927).
- Perlmutter, Amos. *Making the World Safe for Democracy: A Century of Wilsonianism and Its Totalitarian Challengers*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2009.
- Plattner, Marc F. "Internationalism and Democracy." *Philosophy* 80, sy.314 (2005): 495-511.
- Ram, Haggay. "Exporting Iran's Islamic Revolution: Steering a Path between Pan-Islam and Nationalism." *Terrorism and Political Violence* 8, sy.2 (1996): 7-24.
- Restad, Hilde Eliassen. "Wilsonian vs. Lodgian internationalism." *Norwegian Institute for Defence Studies*, 2010.
- Sadri, Houman A. *Revolutionary States, Leaders and Foreign Relations: A Comparative Study of China, Cuba and Iran*. Westport, Connecticut: Praeger, 1997.
- Sarbin, Theodore R., ve Vernon L. Allen. "Role Theory," *The Handbook of Social Psychology*. Reading, MA: Addison Wesley, 1968.
- Skocpol, Theda. *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge University Press, 1979.

- Sociology Lens. "Status and Role." Erişim Tarihi 27 Ekim 2023, <https://www.sociologylens.in/2021/06/status-and-role.html>.
- Sprout, Harold., ve Margaret Sprout. *The Ecological Perspective on Human Affairs with Special Reference to International Politics*. Princeton: Princeton University Press, 1965.
- Schafer, Mark., ve Stephen G. Walker. *Operational Code Analysis and Foreign Policy Roles: Crossing Simon's Bridge*. New York: Routledge, 2021.
- Schuman, Frederick L. *International Politics: The Destiny of the Western State System*. New York: MacGraw-Hill, 1948.
- Scottish Covenanter Memorials Association. "Who were the Covenanters?." Erişim Tarihi 18 Haziran 2024. <http://www.covenanter.org.uk/whowere.html>.
- Sehat, David. *The Myth of American Religious Freedom*. New York: Oxford University Press, 2011.
- Sibii, Razvan. "Grand Strategy." Encyclopedia Britannica, Erişim Tarihi 18 şubat 2024. <https://www.britannica.com/topic/grand-strategy>.
- Schafer, Mark., ve Stephen G. Walker. *Beliefs and Leadership in World Politics*. New York: Palgrave Macmillan US, 2006.
- Shih, Chih-Yu. "National Role Conception as Foreign Policy Motivation: The Psychocultural Bases of Chinese Diplomacy." *Political Psychology* 9 (1988).
- Sluga, Glenda., ve Patricia M. Clavin. *Internationalisms: A Twentieth-Century History*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2016.
- Smith, Gary Scott. *Faith and the Presidency: From George Washington to George W. Bush*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Smith, Tony. *Why Wilson Matters: The Origin of American Liberal Internationalism and Its Crisis Today*. Princeton: Princeton University Press, 2017.
- Smithsonian Magazine. "What Drove Sigmund Freud to Write a Scandalous Biography of Woodrow Wilson?." Erişim Tarihi 18 Haziran 2024. <https://www.smithsonianmag.com/history/what-drove-sigmund-freud-write-scandalous-biography-woodrow-wilson-180970042/>.
- Snyder, Richard C., H. W. Bruck, ve Burton Sapin. *Foreign Policy Decision-Making (Revisited)*. New York: Palgrave Macmillan US, 2002.
- Snyder, Richard., Henry W. Bruck ve Burton Sapin. "Decision making as an approach to the study of international politics." *Foreign Policy Decision Making (Revisited)*. New York: Palgrave Macmillan US, 2002.

- Stanford Encyclopedia of Philosophy. “Positive and Negative Liberty.” Erişim Tarihi 28 Mart 2024. <https://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/#pagetopright>.
- Stryker, Sheldon., ve Anne Statham, “Symbolic Interactionism and Role Theory”, *Handbook of Social Psychology*. New York: Random House, 1985.
- Sztompka, Piotr. *The Sociology of Social Change*. Oxford, UK; Cambridge, Mass: Blackwell, 1994.
- Tasnim News. “İmam Humeyni’nin Siyasi İlahi Vasiyetnamesi”, Erişim Tarihi 25 Ağustos 2024. <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2016/06/03/1095617/imam-humeyni-nin-siyasi-il%C3%A2h%C3%AE-vasiyetnamesi>.
- Taylor, James. ed. *Woodrow Wilson in Church: His Membership in the Congregation of The Central Presbyterian Church*, Washington, D.C., 1913–1924. Charleston, SC: Walker, Evans, and Cogswell Company, 1952.
- The Gospel Coalition. “Covenant Theology.” Erişim Tarihi 21 Haziran 2024. <https://www.thegospelcoalition.org/essay/covenant-theology/>.
- The New York Times. “Arthur Link, 77, Editor of Wilson Papers, Dies.” Erişim Tarihi 16 Haziran 2024. <https://www.nytimes.com/1998/03/29/nyregion/arthur-link-77-editor-of-wilson-papers-dies.html>.
- The American Battlefield Trust. “Civil War Casualties.” Erişim Tarihi 17 Haziran 2024. <https://www.battlefields.org/learn/articles/civil-war-casualties>.
- The Miller Center. “Woodrow Wilson: Domestic Affairs.” Erişim Tarihi 16 Haziran 2024. <https://millercenter.org/president/wilson/domestic-affairs>.
- The Stanford Encyclopedia of Philosophy. “Cosmopolitanism.” Erişim Tarihi 18 Ocak 2024. <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/cosmopolitanism/>.
- The Woodrow Wilson House. “Progressive Era Politics.” Erişim Tarihi 16 Haziran 2024. <https://woodrowwilsonhouse.org/wilson-topics/woodrow-wilson-domestic-policy/>.
- Thies, Cameron G. “Role Theory and Foreign Policy Analysis in Latin America.” *Foreign Policy Analysis* 13, sy.3 (2017): 662–681.
- Thies, Cameron G. *Socialization in the International System*. Arizona State University, 1999.
- Thies, Cameron G. “A Social Psychological Approach to Enduring Rivalries.” *Political Psychology* 22, sy.4 (2001): 693–725.

- Thies, Cameron G., ve Marijke Breuning. "Integrating Foreign Policy Analysis and International Relations through Role Theory: Integrating FPA and IR", *Foreign Policy Analysis* 8, sy.1 (2012).
- Thies, Cameron T. "State Socialization and Structural Realism." *Security Studies* 19, sy.4 (2010): 689-717.
- Thies, Cameron T. *The United States, Israel, and the Search for International Order: Socializing States*. New York: Routledge, 2013.
- Uygun, Oktay. "Hukukun Üstünlüğü İlkesi", YÜHFD, C.XIX, 2022.
- Unger, David C. "A Better Internationalism." *World Policy Journal* 29, sy.1 (2012): 101-10.
- Ürün İnternet Gazetesi. "İktidar İkiliği Üzerine." Erişim Tarihi 15 Mayıs 2024. <https://urundergisi.com/makaleler.php?ID=1915>.
- Veil, Patrick. *The Madman in the White House: Sigmund Freud, Ambassador Bullitt, and the Lost Psychobiography of Woodrow Wilson*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2023.
- Walker, Stephen G., Akan Malici, ve Mark Schafer. *Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and the Microfoundations of Behavioral International Relations*. New York: Routledge, 2011.
- Walker, Stephen G., ve Mark Schafer. "The Interface between Beliefs and Roles in World Politics." *Operational Code Analysis and Foreign Policy Roles: Crossing Simon's Bridge*. New York: Routledge, 2021.
- Walker, Stephen G. *Role Theory in Foreign Policy Analysis*. Durham: Duke University Press, 1987.
- Walker, Stephen G. "Symbolic Interactionism and International Politics." *Contending Dramas: A Cognitive Approach to International Organizations*. New York: Praeger, 1992.
- Walker, Stephen G. "Foreign Policy Analysis and Behavioral International Relations." *Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and the Microfoundations of Behavioral International Relations*. ed. Stephen G. Walker, Akan Malici, ve Mark Schafer. New York: Routledge, 2011.
- Walker, Stephen G. "National Role Conceptions and Systematic Outcomes", *Psychological Models in International Politics*. Westview Press, 1979.

- Walker, Stephen G. "The Correspondence Between Foreign Policy Rhetoric and Behavior: Insights from Role and Exchange Theory." *Behavioral Science* 26 (1981).
- Walker, Stephen G. "Role Contestation in Making Foreign Policy Decisions: Digraph and Game Theory Models." *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Oxford University Press, 2017.
- Walker, Stephen G. "Role Contestation in Making Foreign Policy Decisions: Digraph and Game Theory Models." *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. ed. Stephen G. Walker. Oxford University Press, 2017.
- Walker, Stephen G. "Binary Role Theory: Reducing Uncertainty and Managing Complexity in Foreign Policy Analysis," *Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and the Microfoundations of Behavioral International Relations*. ed. Stephen G. Walker, Akan Malici, ve Mark Schafer. New York: Routledge, 2011.
- Walker, Stephen G. "Binary Role Theory and Levels of Role Change in World Politics: When Do Leaders Make a Difference?." *Teoria Polityki* 6 (2022).
- Walker, Stephen G., Mark Schafer, ve John Beielor, "Belief Systems and Foreign Policy Roles: Role Contestation in U.S. Foreign Policy Decisions." *Domestic Role Contestation, Foreign Policy, and International Relations*, 2016.
- Walker, Stephen G. "Role Theory as an Empirical Theory of International Relations." *The Oxford Research Encyclopedia of Empirical International Relations Theory*. New York: Oxford University Press, 2016.
- Wehner, Leslie E., ve Cameron G. Thies. "Role Theory, Narratives, and Interpretation: The Domestic Contestation of Roles." *International Studies Review* 16, sy 3 (2014).
- Wehner, Leslie E., ve Cameron G. Thies. "Leader Influence in Role Selection Choices: Fulfilling Role Theory's Potential for Foreign Policy Analysis", *International Studies Review* 23, sy 4 (2021): 1424-41.
- Wendt, Alexander E. "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory". *International Organization* 41, sy.3 (1987): 335-70.
- Wish, Naomi B. "Foreign Policy Makers and Their National Role Conceptions," *International Studies Quarterly* 24, sy.4 (1980)

- Wish, Naomi B. "National Attributes as Sources of National Role Conceptions: A Capability-Motivation Model." *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Duke University Press, 1987.
- Wilson, Woodrow. *The Papers of Woodrow Wilson*. ed. Arthur S. Link vd. (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966–1994).
<https://press.princeton.edu/series/papers-of-woodrow-wilson>.
- Wilson, Woodrow. "Address to the Presbytery," 20 Nisan 1915, *Woodrow Wilson in Church: His Membership in the Congregation of the Central Presbyterian Church*. Washington, D.C., 1913–1924. ed. James H. Taylor (Charleston, SC: Walker, Evans, and Cogswell Company, 1952), courtesy of the Presbyterian Historical Society, Philadelphia, PA.
- Wilson, Woodrow. *Princeton in the Nation's Service*. Princeton, NJ: The Alumni Princetonian, 1896.
- Wilson, Woodrow. "Address in Denver on the Bible." *Papers of Woodrow Wilson* 23 (7 Mayıs 1911), ed. Arthur S. Link (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966–1994).
- Wilson, Woodrow. *Princeton in the Nation's Service*. Princeton, NJ: The Alumni Princetonian, 1896.
- Wilson, Woodrow. "A Religious Essay: Work-Day Religion", *Papers of Woodrow Wilson* 1 (11 Ağustos 1876). ed. Arthur S. Link (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966–1994).
- Wilson, Woodrow. "Wilson to Mary Allen Hulbert" *Papers of Woodrow Wilson* 29 (22 Mart 1914). ed. Arthur S. Link (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966–1994).
- Wilson, Woodrow. "Shorthand Diary." *Papers of Woodrow Wilson* 1 (9 Ağustos 1876). ed. Arthur S. Link (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966–1994).
- Wilson, Woodrow. "A Christian Statesman." *Papers of Woodrow Wilson* 1 (1 Eylül 1876). ed. Arthur S. Link (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966–1994).
- Wilson, Woodrow. "Christ's Army." *Papers of Woodrow Wilson* 1 (17 Ağustos 1876). ed. Arthur S. Link (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966–1994).
- Wilson, Joseph R. *Mutual Relation of Masters and Slaves as Taught in the Bible: A Discourse Preached in the First Presbyterian Church, Augusta, Georgia* (6 Ocak 1861). Augusta, GA: Steam Press of Chronicle & Sentinel, 1861.

Wilson, Woodrow. "The Politics and the Industries of the New South." *The Papers of Woodrow Wilson* 2 (1881–1884). ed. Arthur S. Link (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1967).

Wolfers, Arnold. *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore, Maryland: The John Hopkins Press, 1962.